

Gardner I. - The Founder of Manichaeism. Rethinking the Life of Mani

TAM METİN EKSİKSİZ TÜRKÇE TERCÜME (144 Sayfa)
Gnostik Araştırma Kütüphanesi Arşivi

--- SAYFA 1 ---

MANİHEİZMİN KURUCUSU Üçüncü yüzyılda yaşamış bir vaiz, şifacı ve Sasani Mezopotamya'sında halk bilgisi olan Mani, büyük dinlerin gelişmesinde çok önemli bir zaman ve yerde yaşadı. Yahudi-Hristiyan geleneğinden rakipleri, filozoflar ve gnostikler, İran'dan Zerdüşter ve Hindistan'dan Budistlerle tartışarak Pers İmparatorluğu'nun saraylarını sık sık ziyaret etti. Kurduğu topluluk Kuzey Afrika'dan Güney Çin'e yayıldı ve bin yılı aşkın bir süre varlığını sürdürdü. Ancak kurucusunun gerçek biyografisi, hayatı ve düşüncesi, bir dizi muhteşem keşif, Avrasya'nın ticaret yolları boyunca dini fikir ve uygulamaların yayılmasında Mani'nin hayati rolüne ilişkin bilgimizi dönüştürmeye başlayınca kadar büyük ölçüde kaybolmuştu. Bu kitap, Mani'nin takipçileri tarafından nasıl hatırlandığını, muhalifleri tarafından nasıl karikatürleştirildiğini ve bilimsel modanın kaprislerine göre nasıl icat edildiğini ve yeniden icat edildiğini incelemek için en son tarihsel ve metinsel araştırmalardan yararlanıyor. ██████████Sidney Üniversitesi'nde Dinler Tarihi Profesörü ve Avustralya Beşeri Bilimler Akademisi Üyesidir. Kendisi bir Kıpti dili ve Maniheist araştırmaları uzmanıdır ve yüzden fazla metnin basım prenslerini, özellikle de Mısır'da Dakhleh Oasis Projesi tarafından keşfedilen ve onun editörlüğünde P. Kellis ciltleri halinde yayınlanan dördüncü yüzyıl papirüslerinin büyük arşivini yayınlamıştır. Antik çağlardan beri bilinen Maniheist öğretilerin en kapsamlı özeti olan Berlin Kephalaia'nın (██████) standart İngilizce çevirisinin yazarıdır; ve antik dünyadan günümüze ulaşan en büyük papirüs kodekslerinden birinin düzenlenmesi için devam eden projeye liderlik ediyor: Lordum Mani'nin Bilgeliği Bölümleri (Dublin'deki Chester Beatty Kütüphanesi'nde bulunmaktadır). Yakın zamanda Avustralya Araştırma Konseyi tarafından 'Mısır'dan Çin'e Maniheist Ayin Metinleri ve Uygulamaları' (██████-██████) üzerinde çalışan uluslararası bir ekibe liderlik etmesi için büyük bir Keşif Projesi bursu aldı. Önsöze katkıda bulunan ██████████, Kuzey Arizona Üniversitesi'nde Karşılaştırmalı Din Çalışmaları profesörüdür. Maniheist Beden: Disiplin ve Ritüelde (██████) ve Augustine'in Maniheist İkilemi (██████) kitaplarının yazarıdır. <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:29:03, Cambridge Core şartlarına tabidir.

--- SAYFA 2 ---

<https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:29:03, Cambridge Core şartlarına tabidir.

--- SAYFA 3 ---

MANİHEİZMİN KURUCUSU Mani'nin Hayatını Yeniden Düşünmek Ürdün Karşılaştırmalı Din Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu Dersleri, Londra Üniversitesi ████████Mayıs-██████Haziran ████████ IAIN GARDNER Sidney Üniversitesi kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:29:03, Cambridge Core şartlarına tabidir.

--- SAYFA 4 ---

Üniversite Basımevi, Cambridge 000000, Birleşik Krallık One Liberty Plaza, 00th Floor, New York, 000000, ABD 000Williamstown Road, Port Melbourne, 000000, Avustralya 000-000, 0rd Floor, Plot 0, Splendor Forum, Jasola Bölge Merkezi, Yeni Delhi – 000000, Hindistan 00Anson Road, #00-00/00, Singapur 000000 Cambridge University Press, Cambridge Üniversitesi'nin bir parçasıdır. En yüksek uluslararası mükemmellik düzeyinde eğitim, öğrenim ve araştırma amacıyla bilgiyi yayarak Üniversitenin misyonunu daha da ileriye taşır. www.cambridge.org Bu başlık hakkında bilgi: www.cambridge.org/000000000000 000: 00.0000/000000000000 © Metin İain Gardner 0000 © Önsöz Jason BeDuhn 0000 Bu yayının telif hakkı saklıdır. Yasal istisnalara ve ilgili toplu lisans sözleşmelerinin hükümlerine tabi olarak, Cambridge University Press'in yazılı izni olmadan herhangi bir kısmı çoğaltılamaz. İlk kez yayınlandı 0000 Birleşik Krallık'ta TJ International Ltd. tarafından basılmıştır. Padstow Cornwall Bu yayına ait bir katalog kaydı Britanya Kütüphanesi'nde mevcuttur. Kongre Kütüphanesi Yayında Verilerin Kataloglanması 0 0 0 0: Gardner, İain, yazar. | BeDuhn, Jason, yazar. 00000: Maniheizmin kurucusu: Mani'nin yaşamını yeniden düşünmek: Karşılaştırmalı Dinde Ürdün Dersleri, Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu, Londra Üniversitesi, Mayıs 00 – Haziran 0, 0000/ İain Gardner, Sidney Üniversitesi, Jason BeDuhn, Kuzey Arizona Üniversitesi. 00000000000: New York: Cambridge University Press, 0000. | Bibliyografik referanslar ve indeks içerir. 00000000000: 0000000000000000(yazdır) | 0000000000000000(e-kitap) | 0000000000000000(ciltli kitap) | 0000000000000000(ciltsiz kitap) | 0000000000000000(epub) 00000000: 0000: Mani, aktif 0. yüzyıl. | Maniheizm – Biyografi. 000000000000: 000000000.000000000(yazdır) | 0000000000(e-kitap) | 0000000/0.000[0]-dc00 LC kaydı <https://lccn.loc.gov/000000000000> adresinde mevcuttur LC e-kitap kaydı şu adreste mevcuttur: <https://lccn.loc.gov/000000000000> 0000000-0-000-00000-0Hardback Cambridge University Press, harici veya harici URL'lerin kalıcılığı veya doğruluğu konusunda hiçbir sorumluluğa sahip değildir. Bu yayında adı geçen üçüncü taraf internet web siteleri, bu web sitelerindeki herhangi bir içeriğin doğru veya uygun olduğunu veya kalacağını garanti etmez. <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:29:03, Cambridge Core şartlarına tabidir.

--- SAYFA 5 ---

Jay'in kullanımı için <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:30:49, Cambridge Temel şartlarına tabidir.

--- SAYFA 6 ---

<https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:30:49, Cambridge Temel şartlarına tabidir.

--- SAYFA 7 ---

İçindekiler Jason BeDuhn'un Önsözü sayfa viii Önsöz xxi 0 Mani'nin Birçok Yaşamına Giriş: Dinler Arası Polemik ve Akademik Tartışma 0 0 Mani'nin Geçmişi ve Erken Yaşamı: O Kimdi ve Ne Yaptığını Sanıyordu? 00 0 Mani'nin 'İsa Mesih'in Havarisi' Olarak Kariyeri: Görevleri ve Kurduğu Cemaat 00 0 Mani'nin Ölümü: Erken Sasani İran'ında Dinler Arası Çatışma ve Havarî'nin Anısı 00 Ek A Mani Düşüncesinin İkinci Temeli 00 Ek B Geç Antik Mısır ve Kellis Köyü 00 Ek C Maniheist Kephalaia ve Chester Beatty Kodeksindeki 'İsa Kitabı' Hakkında Bazı Yorumlar 0000 Referanslar 0000 Dizin 0000 vii kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:14, Cambridge Temel şartlarına tabidir.

--- SAYFA 8 ---

Önsöz Büyük dünya dinlerinin kurucuları, tarihçinin tam kavrayışından kaçsalar da, bizi büyülemektedir. Her zaman idealleştirme katmanlarıyla kaplanır ve ikonlara dönüştürülürler. Orijinal çalışmalarından ne kadar uzaklaşmış ve gelişmiş olursa olsun, dinlerinin geldiği noktanın kaynağı ve gerekçesi olarak hizmet ederler. Tam da sonraki taraftarlar için gerekli ilham ve rehberlik işlevlerine hizmet ettikleri için, onlar sadece ölümlüler olarak bırakılamazlar; onların hikayesi tarafsız bir anlatım olamaz. Tarihsel biyografi yazarı, dinlerin kurucularından başka herhangi bir yerde çok daha kolay bir av bulacaktır. Ancak tarihin kuralları bu tür rakamların birbirinden ayrılmasına veya soruşturma incelemesinden muaf kalmasına izin vermeyecektir. Tarihin bir parçası olmak ve belirli bir tarihsel ana ait olmak için herhangi bir insanla aynı sınava tabi tutulmaları gerekir ki o anı açıklamaya yardımcı olsunlar ve o an onları açıklamaya yardımcı olsun. Bu tarihsel yerleşim, din tarihinin tüm büyük figürlerinin, Zerdüşt'ün, Siddhartha'nın, İsa'nın, Muhammed'in ve çok daha fazlasının denediği şeydir. Maniheizm'in kurucusu Mani, bu rakamlardan daha fazla ya da daha az anlaşılması zor değildir, ancak çok daha az çalışmanın konusu olmuştur; şüphesiz bu topluluk içinde yalnızca onun dininin artık tükenmiş olması nedeniyle. Ancak bin yılı aşkın bir süre din tarihinde önemli bir rol oynamış, diğer şahsiyetlerin dinleriyle etkileşime girmiş ve rekabet etmiş ve önemli yönlerden bir "dinin" ne olduğunun tanımlanmasına yardımcı olmuştur. Maniheizm'in eski destekçileri ve karşıtları ile modern bilim adamları, Mani'yi bir dahi ve rönesans adamı olarak övüyorlar: mükemmel bir sanatçı ve sanat eğitimi mucidi, müzisyen ve müzik enstrümanı mucidi, vizyoner ve organizatör ve her şeyden önce yeni bir dinin yaratıcısı - İsa ve Pavlus bir arada. Archelaus'un İşleri gibi düşmanca bir kaynak bile, Mani'yi, Hristiyan metinlerini edinen, onları inceleyen ve Hristiyanlığa geçme potansiyeli olan kişiler için ikincisini daha kabul edilebilir kılmak için onların fikirlerini kendi fikirlerine ustaca entegre eden akıllı ve kurnaz bir propagandacı olarak tasvir eder. Onu egzotik (tuhaf olmasa da) kostümlerle tamamlanan usta bir şovmen olarak tasvir ediyor. viii kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.009> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:16, Cambridge Temel şartlarına tabidir.

--- SAYFA 9 ---

Shahnameh gibi İslam dünyasından kaynaklar, onu ister büyüğü güçler ister hile yoluyla olsun, mucize yaratan bir kişi olarak tanımlıyor. Marwazî tarafından aktarılan bir hikaye, Mani'nin kendi sahte göksel yükselişini planladığını, uygun mağara gibi bir saklanma yeri seçtiğini ve bir yıl boyunca erzak hazırladığını, cennetteki ikameti sırasında kendisine vahyedildiği iddia edilen kitaplarla geri döndüğünü anlatır. Mani'nin ender dehasıyla övgüler yağdırmaya hazır polemik kaynaklara rağmen, Maniheizt hagiografinin onun öyküsünü havaya yükselme eylemlerinden, ne kadar karanlık olursa olsun her konudaki ansiklopedik bilgilere kadar daha da şaşırtıcı şeylerle bağlaması şaşırtıcı değil. Kaynak sıkıntısı çeken modern bilim, bu tür materyalleri elekten geçirmiş, mucizevi olanı bir kenara atmış, ancak aziz ya da kötü bir süper adamın efsanevi, inşa edilmiş tasvirlerinden daha fazlası olamayacak pek çok şeyi muhafaza etmiştir. Kendi dinini icat eden parlak bir adam. Bu, dini şahsiyetlerin tarihsel çalışmalarını her zaman rahatsız eden genel bir sorundur. Kaynakların eksikliği, araştırmacıları, arkalarındaki retorik stratejileri eleştirel bir şekilde yapısöküme uğratmak yerine, hagiografik ve polemiksel açıklamaları makul bir sentezde yan yana getirerek, yeniden yapılandırmaları için herhangi bir bilgiyi kavramaya teşvik eder. Tarihsel metodoloji, daha hayal ürünü ve mucizevi unsurları göz ardı edebilir ve daha açık bir şekilde abartılı veya basmakalıp dramayı öne çıkarabilir, ancak sanki bu tür anlatıların fantezilerinin temeli olarak gerçek tarihe yakın olması gerekiyormuş gibi, yine de aynı anlatıya gömülü verilere güvenebilir. Bu tür çalışmalarda çok yaygın olan bir klişe, polemik kaynağının hedefi hakkında tam bir kurgu uyduramayacağıdır çünkü bu, bilgili çağdaşlar için açık ve dolayısıyla ikna edici olmayacaktır. Ancak bu görüş iki bakımdan naiftir. Birincisi, polemik hedef kitlesini, nadiren hedeflenen bireyin bilgili taraftarları yerine, konu hakkında güvenilir bilgiye doğrudan erişimi olmayan yazarın kendi topluluğunu yanlış tanımlıyor. Amacı bilgili taraftarları ikna etmek ve dönüştürmek değil, polemikçinin kendi topluluğunun sapkın ötekine olan düşmanlığını güçlendirmektir. İkincisi, modern dini tartışma ve çağdaş siyasetin doğrudan deneyimi, bu tür bağlamlarda öne sürülen retorik iddialarda gerçeklerin hiçbir kısıtlaması olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Kelimenin tam anlamıyla her şey yolunda gider. Bu nedenle, bir figür hakkında gerçekten tarihsel olanı elde etme girişiminde çok güçlü şüphecilik ve kanıt standartları kullanılmalıdır. Nasıl ki tarihsel İsa, Siddhartha ve Muhammed arayışı, hayal ürünü kaynakların yakıcı bir şekilde ele alınmasını ve böylesi asitli bir testten sağ çıkan birkaç tarihi parçadan yeni bir başlangıç yapılmasını gerektiriyorsa, Mani'nin de katı bir tarihsel inceleme sırası kendisine gelmeli. Ancak tüm bu vakalardaki ikilem aynı: Güçlü ideolojik duygular tarafından filtrelenmemiş tek bir tarihsel kanıt kırıntısı bile yok. Mani'nin kendisi de bu ikileme işaret etti. Selefleri kendi fikirlerini yazmayı başaramadılar ve <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde bulunan Foreword ix'in kullanımını onlara emanet ettiler. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.009> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:16, Cambridge Temel şartlarına tabidir.

--- SAYFA 10 ---

bunun yerine sözlü aktarımın değişimleri. Onlar hakkında bilinebilecek her şey, nesillerdir takipçilerinin yanlış anlamaları ve gündemleri tarafından zaten filtrelendi. Mani bu engeli ancak gökten doğrudan vahiy yoluyla aşabilirdi. Modern din tarihçisinin böyle bir aracı yoktur. Bu nedenle Mani'nin kendi kitaplarını yazarak zamanın değişimlerine ve yozlaşmalarına karşı kendi sesini ve kimliğini korumaya çalışması, ancak kurduğu dinin zulüm ve nihai ölümü nedeniyle bu kitapların kaybolması ironiktir. Korunmuş Maniheizt edebiyatın geniş kitlesi, Mani'nin kendi kitaplarından ziyade daha sonraki skolastik ve ayinle ilgili metinlere aittir. Bu durum Mani'yi aksi halde kurtulacağı yönündeki spekülasyonlara açık hale getirdi. Yirminci yüzyılda büyük bir birincil Maniheizt kaynak hazinesinin bulunmasına rağmen, bu nedenle, bizimle tarihi Mani arasında bir Maniheizt skolastisizm katmanının bulunup bulunmadığı sorusu hala varlığını sürdürmektedir. Mani'nin kendi besteleri büyük ölçüde elimizden kaçmaya devam ederken, kurtarılmış literatürde hakim olan bu tür materyallere büyük ölçüde güveniyoruz. Elimizdeki materyal, Mani'nin tüm hayatını, mektuplarında kendisini adlandırdığı şekliyle "İsa Mesih'in havarisi" olarak mı düşünerek geçirdiği, yoksa kendisini, İsa da dahil olmak üzere seleflerinin kurduğu dinsel kurumdan daha üstün bir dini kuruma sahip, Tanrı'nın yeni ve daha iyi bir elçisi olarak mı gördüğü konusunda umutsuzca tutarsız görünüyor. İkincisini, Mani'nin ölümünün ardından bağımsız bir Maniheizm kimliğini desteklemekle meşgul olan kilise liderlerinin Mani'yi yüceltmesine ve kendisini yalnızca bir Hristiyan reformcusu olarak gören tarihi bir Mani'ye işaret etmemiz yararlı olacaktır. Ancak bu yönde güvenli sonuçlara ulaşmak hala zor. Her an bu durum çarpıcı biçimde değişebilir. İain Gardner, Mani'nin kendi Mektuplarından günümüze kalan parçaları not ediyor. Kıpti bilim adamı arkadaşı Wolf-Peter Funk, Medinet Madi'deki Synaxeis kodeksinin Mani'nin İncili'nin oldukça parçalı kalıntılarını içerdiğini açıkladı. Bu kalıntıların zahmetli bir şekilde düzenlenmesi ve tercüme edilmesi işi tamamlandığında, Maniheizt öğretinin hangi yönlerinin Mani'ye atfedilebileceğine ilişkin spekülatif tartışmalara kısmi de olsa önemli bir kontrol sunacaklar. Ancak ilerleyen sayfalarda Gardner'ın incelediği soruların birçoğunu muhtemelen yanıtsız bırakacaktır. Bize Mani'nin insan kökenleri ve ebeveynliği, çeşitli seyahatlerinin zamanlaması ve yerleri, düşüncesinin evrimi hakkında hiçbir şey söylemeyebilir. Mektupları ve İncil'i Mani'nin otuz beş yıllık kamu kariyerine yerleştirme yeteneği olmadan, Mani'nin entelektüel ve manevi gelişiminin ve kilise kurumlarının oluşumunun aşamaları hakkında kesinliğe ulaşmamız mümkün olmayacaktır. İt x Önsöz kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.009> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:16, Cambridge Temel şartlarına tabidir.

--- SAYFA 11 ---

Mani'nin adı gibi temel bir konuda bizi büyük olasılıkla hâlâ karanlıkta bırakabilir. Bu nedenle tarihçinin ikileminin sihirli bir tedavisi yoktur. Elimizde Mani'nin İncili olsa bile, başka hiçbir kaynak olası bir bilgi kaynağı olarak tamamen göz ardı edilemez ve hiçbir kaynağa tam ve tarihsel olarak doğru gerçekleri vereceğine güvenilemez. O halde, bir inanç topluluğunun aracılık ettiği tarihsel bir şahsiyetle gerektiği gibi ilgilenerek oradan, inanç Mani'si, 'İsa Mesih'in Havarisi', 'Babil Doktoru', 'Nursatıcı', 'Büyük Yorumcu' ile başlayabiliriz. Modern tarihin elindeki Mani, daha sonraki Maniheizt kilisenin hayal ettiği Mani'ye çok benzer. Hayatta kalan Maniheizt literatürün büyük bir kısmı, Mani'nin hayatına dair hikayelere ve onun Maniheizm'i nasıl dönüştürdüğünü, kasaba kasaba, öğreterek öğreterek nasıl yarattığını anlatan açıklamalara ayrılmıştır. Buda'nın, Zerdüşt'ün ve İsa'nın öğretilerine bir nesilden diğerine aktarılırken sızan hatalar, bu peygamberlerin mecazi ve mecazi olarak konuşmalarının ve sözlerini sözlü ortama aktarmalarının sonucuydu. Bu koşullar, dünya dinini ıslah etmeyi, onun hakikatlerini kesin, sade, gerçek bir dille ortaya koymayı ve bu dili yazıya geçirmeyi Mani'ye bırakmıştır. Cemaat üyeleri, Bema Mezmurlarından birinde şöyle derler: Sen ortaya çıkmadan ve ruhlarımızı, kalbimizin bilgeliğini doldurmadan önce, kadim insanların kutsal kitaplarında ilan ettiği tüm [öğretileri] biz onları masal [olarak] düşünüyorduk.□ Mani'nin talimatı, geçmişin öğretilerini ilk kez tamamen anlaşılır kılıyor. Maniheizt gelenekte Mani, seleflerinde muğlak olan her şeyi açıklayan 'iyi yorumcudur'. Bunu yalnızca mecazi konuşmalardan kaçınarak değil, aynı zamanda izole edilmiş aforizmaları ve talimatları bağlam ve ilişki sağlayan eksiksiz bir sisteme yerleştirerek yapıyor. Mani'yi övmek için şöyle denir: Sevgili oğul, İsa Mesih, büyük bir sevinçle başına bir çelenk koyar, çünkü onun yıkılan binasını sen inşa ettin, onun gizli olan yolunu aydınlattın, onun karışık kutsal yazılarını yeniden düzene koydun, onun gizli olan bilgeliğini sen yorumladın.□ □C. R. C. Allberry, ed., A Maniheizt Mezmur Kitabı: Bölüm II (W. Kohlhammer, Stuttgart, 1911), 11.1-11.2. □Ibid., 11.1-11.2. Önsöz xi kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.009> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:16, Cambridge Temel şartlarına tabidir.

--- SAYFA 12 ---

Mani, Pavlus'un insan bilgeliğinde iyi olan her şeye sahip olma yönündeki vecizesini takip eden gayretli bir sistemleştiriciydi. Daha önceki tüm kiliselerin yazıları, bilgelikleri, kıyametleri, benzetmeleri ve mezmurları her yerden toplanıp kiliseme geliyor ve size vahyettiğim bilgiğe ekleniyor. Bir ırmağın başka bir ırmağa eklenmesiyle güçlü bir akıntı oluşması gibi, eski kitaplar da yazılarıma ekleniyor; ve önceki nesillerin hiçbirinde dile getirilmemiş olan büyük bir bilgelik yaratırlar. Ancak bu büyük bilgelik bütününü kendi sistemine yerleştirerek, anlamının bir bütün olarak sistemin 'tadına göre değiştirilmesini' sağladı. Maniheist gelenek, Mani'yi Maniheist kilise kurumlarının kurucusu ve seleflerinin varisi olarak tasvir eder. Mani, seçilmişlerin düzeninin başlatıcısı ve Maniheist uygulamanın özünü oluşturan ritüel eylemlerde onların eğitmenidir. Mani ayrıca seçilmişleri çalışmalarında desteklemek için daha geniş denetçi topluluğunu da bir araya getiriyor. O, denetçinin sadaka hizmeti ile seçilmişlerin ritüel yemeğinin birleşimini telkin eder; bu sayede dünyanın dört bir yanına dağılmış ışık parçaları özgürlüğe kavuşur. Bu din çalışması zorunlu olarak önceki ritüel hatanın düzeltilmesini gerektirir. Köln Mani Kodeksinde Elchasaitlere karşı bedenın vaftizinin faydasız olduğunu savunuyor. Bu tür dış arınmaların yerini, bedenın işleyişinin içsel olarak yeniden düzenlenmesi almalıdır. Ancak ikinci yolla beden ritüel olarak uygun hale getirilebilir. Ritüel niteliklerindeki reformdan, merkezi ritüelin kendisinde, kutsal yemekte de bir reform çıkıyor. Kephalaia'da Mani, kurban sunma sistemlerini yanlış yönlendirilmiş ve etkisiz olmakla eleştirir ve ritüel uygulamanın tek gerçek aracı olarak seçilmişlerin ritüel yemeğini sunar. Her şeyi açık ve anlaşılır kılan 'Babil topraklarından tercüman' olarak Mani, ulaşmak ve bilgilendirmek için elindeki her yolu kullandı. Maniheist gelenek bir kitap dinidir çünkü Mani'nin kendisi bir kitap yazarıydı; Buda ve İsa'nın asla yapmadığı bir şeydi: Benden önce gelen tüm havariler, kardeşlerim için, bilgeliklerini kitaplara [yazmadılar], benim yazdığım gibi; [benim çizdiğim] gibi bilgeliklerini de resimde tasvir etmediler. W.-P. Funk, Kephalaia I, Zweite Hälfte (Kohlhammer, Stuttgart, 1904), 100-101. W. Sundermann, Ein manichäisch-sogdisches Parabelbuch, Berliner Turfantexte XV (Akademie Verlag, Berlin, 1999), metin B, satırlar 10-11. I. Gardner, Öğretmenin Kephalaia'sı (Brill, Leiden, New York ve Köln, 1999), 100-101 (kephalaion 10). Funk, Kephalaia I, 100-101. xii Önsöz kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.009> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:16, Cambridge Temel şartlarına tabidir.

--- SAYFA 13 ---

Her ne kadar Mani'nin Maniheist topluluk üzerinde kalıcı bir varlığa ve etkiye sahip olduğuna inanılsa da, onunla bir nesilden diğerine öncelikle kitapları aracılığıyla karşılaşıldı. Bu kitaplar onun dünyaya büyük bir hediyesi olarak kabul ediliyor ve Batı Roma'dan Çin Doğu'suna kadar Maniheist metinlerde (küçük değişikliklerle) sıralanan bir tür kanon oluştuyordu. Mani'nin sözlü ortamdan yazılı ortama yaptığı dini devrim, onun tek öğretici yeniliği değildi. Maniheist gelenek de onu bir sanatçı olarak kutladı. Mani, özellikle okuma yazma bilmeyen veya kavramları kavramak için görsel yardıma ihtiyaç duyanlar için öğretilerini görsel bir ortamda aktarmaya çalıştı. Ephrem Syrus, Mani'nin söylediği bir Maniheist gelenekten alıntı yapıyor: Bunları kitaplara yazdım ve renklerle resimledim. Sözlü olarak duyan görsel olarak da görsün, [sözlerden] öğrenemeyen resim(ler)den öğrensin. Elbette nasıl ki kesin yazarsa, Mani de en usta sanatçıydı ve bu konudaki ünü yüzyıllar geçtikçe artacak gibi görünüyor. Ancak Mani sadece tek tek resimler yapmakla kalmadı; Mani'nin kutsal yazılar kanonunun bir parçası olarak ele alınan resimli bir kitap derledi. Bu kitap haklı olarak dini tebliğde bir tür medya devrimi olarak meşhurdu. Mani bunu misyonerleriyle birlikte göndermeye özen gösterdi ve onun varlığı Maniheist sanat geleneğini besledi ve meşrulaştırdı. Mani "Babil'deki doktordur" ve onun konuşması ve eylemleriyle tıbbi imgelerin ilişkilendirilmesi bir metafordan daha fazlasıdır. Mani'nin hagiografisi onu ruhların olduğu kadar bedenlerin de şifacısı olarak tasvir ediyor. İran kaynaklarında ve Yunan Köln Mani Kodeksinde bildirildiğine göre Mani'nin hastaları iyileştirmesi, dininin ilk başarısında kilit anlardı. Mani'ye gökten alınan vahyin yanı sıra, bir şifa tekniği ve aynı zamanda bir koordinasyon eylemi olarak "ellerin üzerine konulması" (cheirothesia) armağanı da ona bahşedilmiştir. Her ne kadar bu bağlamda tahmin edilebileceği üzere başarısız olacak bir şarlatan olsa da, polemik geleneği Mani'yi iyileştirme faaliyetiyle de ilişkilendirir. İyileştirme söylemi Mani dünyasında Mani'nin tedavisinde o kadar yaygındır ki, bunun Mani'nin kendi kendini sunumunda bazı temelleri olduğunu varsaymaya yönlendiriliyoruz. Ephrem Syrus, Hypatius alıntı J. C. Reeves, 'Manichaeon Citations from the Prose Refutations of Ephrem', *Emerging from Darkness: Studies in the Recovery of Manichaeon Sources*, editörler P. Mirecki ve J. BeDuhn (Brill, Leiden, 2004), 100-101. Bu konu hakkında bkz. Z. Gulácsi, *Mani's Pictures: The Didactic Images of the Manichaeans from Sasanian Mesopotamia to Uygur Middle Asia and Tang-Ming China* (Brill, Leiden, 2004). Önsöz xiii kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.009> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:16, Cambridge Temel şartlarına tabidir.

--- SAYFA 14 ---

Mani'nin 'büyük doktor' imajının temelindeki gerçek tıbbi bağlantılara rağmen Maniheist ilahi, fikri metafor ve benzetme alanına kadar genişletti. Mani'nin yazıları doktorun aletleri haline gelir: Her hastalığa iyi gelen panzehir onda vardır. Onun panzehirinde yirmi iki bileşik vardır: Onun büyük İncili, nurdan olanların müjdecisi. Onun su kabı, hayatın hazinesi olan Thesaurus'tur. İçinde sıcak su var; içine bir miktar soğuk su da karışıyor. Morlukları silen yumuşak süngerî Pragmateia'dır. Kesmek için kullandığı bıçağı Gizemler Kitabı'dır. Onun mükemmel örnekleri Devlerin Kitabı'dır. Her tedavinin narteksi, Mektupları'nın kitabıdır.□□ Mani'nin gerçek iyileştirme yeteneği, hagiografide mucizevi bir şekilde inşa edilmiş olabilir. Uzaktan veya ölümünden sonra bile Mani şifa amacıyla çağrılabilir. Böylece Mani, oradaki temsilcisi Adda'nın duasına yanıt olarak Palmyra'da ortaya çıkar ve büyük olasılıkla ünlü Zenobia olan 'Kraliçe Tadi'nin kız kardeşini iyileştirir. □□Görünüşe göre, Mani'ye mucizeler atfetme eğilimi bazı çevrelerde dirençle karşılaştı ve Mani'nin gerçekten mucizeler yaratıp yaratmadığına ilişkin tartışma, İslam döneminde Maniheizm'in hiziplerini ayıran sorunlara eklendi. Bununla birlikte, Mani'ye hem bedeninin hem de ruhunun iyiliği konusunda yapılan çok sayıda dua, onun bu konudaki gücünün, takipçilerinin ilgisini güçlü bir şekilde çekmeye devam ettiğini göstermektedir. Hristiyanlıkta olduğu gibi, kurucunun trajik ölümü Maniheist toplumun ideolojisine dahil edilmiş ve pratikte anılmıştır. Hem Batı hem de Doğu Maniheizm'de Mani'nin şehitliği konusuna ayrılmış hem şiirsel hem de düzyazı dini literatürü buluyoruz. Mani'nin son günlerinin ayrıntıları titizlikle kaydedilmiştir: İran sarayına yaptığı yolculuk, Şah Behram'la görüşmesi, hapsedilmesi ve çektiği acılar, müritlerinin son ziyaretleri, ölüm anı ve hemen sonrası. Maniheist geleneğin kendisi de bu olayları anlatırken İsa'nın ölümüyle paralellikler kurar. Zerdüşt rahiplerini Yahudi liderlere, Bahram'ı Pilatus veya Hirodes'e, Mani'nin ölümünü İsa'nın çarmıha gerilmesine ve Mani'nin tanrılaştırılmasını İsa'nın yükselişine benzetiyor. Senaryonun tamamı, iyiyle kötünün çok önemli bir çatışması olarak karşımıza çıkıyor ve kötülüğün büyük dünyevi gücünün trajedisini vurguluyor. Uzak ve yakın dünyalarda borazanını çaldı, onları uyandırdı. . . Dünyanın hükümdarı ona karşı ayaklandı ve □□Allberry, A Manichaeen Psalm-Book, □□.'ya zulmetti. □□Aynı yerde., □□.□□-□□. □□H.-J. Klimkeit, İpek Yolunda Gnosis (HarperCollins, San Francisco, □□□□), □□□(M□□□□I). xiv Önsöz kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.009> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:16, Cambridge Temel şartlarına tabidir.

--- SAYFA 15 ---

onu şehirlerinde. . . Kendisini kâfirler gibi mahkûm edecekler diye yargıçlarının kalbini aldı. . . Onu hapishanelerine kapattılar ve uzuvlarına demir yüklediler. . . Her gün ona iftira atabilmek için kötü öğütleriyle ona karşı tavsiyelerde bulundular. Yine de Mani'nin şehitliği, tıpkı İsa'nın dirilişinin ölümüne karşı kazanılan bir zafer olması gibi, sonuçta bir zafer ve kurtuluştur. Mani, kötülükle verdiği uzun ve acı dolu mücadelede küçük bir zafere daha ulaşır. Demir zincirleri tarafından neredeyse ezilen altmış yaşındaki ışık havarisi, savaşlarından hak ettiği kurtuluş için Tanrı'ya dua eder ve yirmi altı günlük hapis cezasının ardından tam gün batımında bedeninden ayrılır. Haftanın ikinci gününde zaferin ihtişamını aldın, tacını üzerine bağladın, çünkü karanlığın ırkını öldürdün, Phamenoth ayında dördüncü gün, yani Pazartesi, çelenkini aldın. Maniheist inanca göre ölüm anı, ışığın karanlığa karşı nihai zaferinin açıkça ortaya çıkabileceği zamandır. Ruhlarını özgür bırakanlar ve 'toplayanlar' için ölümün hiçbir gücü yoktur ve acı vermez. Ölülerin özgürleşmiş ruhu, meleksi bir çevre tarafından karşılanarak ışık diyarına yükselir. Mani'nin ölümü doğal olarak bu inancın prototip örneğini sunuyor. Mani fiziksel ölümünü gönüllü olarak gerçekleştirir ve bu, kötülüğe karşı kazandığı zaferi gösterir. Şehitliğin zaferle yükselişteki doruk noktası, Kıpti Bema Mezmurları ile karşılaştırıldığında Mani'nin sonu geleneklerinin ne kadar tutarlı olduğunu gösteren Part Parinirvana İlahilerinde anlatılmaktadır. Parinirvana terimi burada çoğunlukla dünyadaki çekişme ve zorluklarla güçlü bir karşıtlık ifade etmek için kullanılıyor. Mani, yaşadığı sınavlardan dinlenmeyi hak etmişti ve yükseldiği cennetsel dünya, ona hiçbir kötülüğün dokunamayacağı, saf iyiliğin ülkesiydi. Yine de Mani'nin parinirvana'sını Buda'nınkiyle karıştırmamalıyız. Mani evrende kalır ve onun işleriyle aktif olarak ilgilenir. Mani'nin çok sevdiği takipçi sürüsüne olan yakınlığı, onun ayda yaşadığı ve oradan kilisesinin çalışmalarına ve acılarına yukarıdan baktığı fikrinde yansıtılıyor. Bu geleneğe göre, 'Havari'nin Parinirvana'sı', 'Ay'ın arabasına yükseltildiği ve Babası, Tanrı Ohrmizd ile huzur bulduğu zamandır. Mani'nin aydaki varlığı, onun kalıcı bakımının ve tetikte olduğunun güçlü bir simgesiydi Allberry, A Manichaeen Psalm-Book, 1999-2000. 1999Ayg., 1999-2000. 1999Klimkeit, İpek Yolunda Gnosis, 1999(M1999.V.II). Önsöz xv kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.009> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:16, Cambridge Temel şartlarına tabidir.

--- SAYFA 16 ---

bakış. Bu fikir, Maniheizt topluluğa yaşadığı sancılar içinde rahatlık sağladı, Mani'nin ulaşılabilir olduğu hissini verdi ve oldukça kısa ve kolay gibi görünen bir inişle gelecekte geri döneceğine dair umut verdi. Mani'nin aydaki konumu, her Manicinin gece vakti aya yönelik dualarda onunla yüzleşeceği anlamına geliyordu. Bu şekilde Mani, günlük saygı ve dua uygulamasının hedefiydi. Maniheizt ayın yılı, Mani'nin tanrılaştırılmasının yıldönümünde düzenlenen yıllık Bema töreniyle doruğa ulaştı. Mani'nin yükselişinin, ışığın karanlığa karşı kazandığı zaferin etkileyici bir işareti olduğu anma töreni, Maniheizt inancın umudunun ve vaadinin bir kutlaması olarak hizmet etti. Bu dönemde icra edilen ilahiler ve vaazlar kısmen tarihi Mani'nin kariyerini hatırlıyordu. Gerçekte, Mani'nin hayatı hakkında bildiklerimizin çoğu ve Mani'ye ilişkin Maniheizt görüş hakkında sahip olduğumuz malzemenin çoğu, Bema'da kullanılmak üzere üretilen literatürden gelmektedir. Ancak törenin kendisi aynı zamanda yaşayan Mani'yi, yani Işık Havarisi'nin aydaki devam eden varlığını da çağırıyordu. Mani yakınarda kalacağına söz vermişti ve yıllık Bema, Mani'nin festival sırasında topluluğa katılımının çağırılmasıyla bu yakınlığın daha da yakınlaştığı andı. Bema, adını yalnızca Mani'nin oturacağı tören için kurulan yargılama koltuğundan alıyor. Duruşma sırasında Mani koltuğa indirildi ve topluluk sanki o gerçekten oradaymış gibi koltukla etkileşime girdi. Ona doğrudan hitap edildi ve onun her şeyi gören bakışı, topluluğun günah itirafında kabul edildi. Büyük yüce kral Bema'sında oturuyor, her birimizin amellerini görüyor. . . Paraklit Efendimiz geldi, Bema'sına oturdu; kardeşlerim, hepimiz dua edelim ki o bizim günahlarımızı bağışlasın. □□ Mani'yi bu şekilde anarak ve varlığını kutlayarak, Maniheizt topluluğunun üyeleri her yıl Mani'nin dinine ve onun gerektirdiği yükümlülüklerle olan bağlılıklarını yeniden teyit ediyorlardı. Parinirvana İlahileri, sanki bu an her yıl Maniheizt misyonun potansiyel finali olarak işaret ediliyormuş gibi, Bema'da artan bir beklenti duygusu uyandırıyor. Bu ilahiler, Mani'nin ayrılışından bu yana geçen yıl sayısına göre tarihlendirilme gibi alışılmadık bir özelliğe sahiptir. Maniciler, peygamberlerinin geri dönüp dünyevi mücadelelerine görkemli bir zaferle son vermesine kadar yılları sayıyorlardı. O zamanlar, Mani'nin Bema'ya inişi, yetkiyi gerçek yargıç İsa'ya teslim etmesinin başlangıcı olacaktı. □□Allberry, A Manichaeon Psalm-Book, □□.□□-□□; □□.□□-□□. xvi Önsöz kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.009> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:16, Cambridge Temel şartlarına tabidir.

--- SAYFA 17 ---

Mani'nin Maniheizt inanç ve uygulamaya ilişkin sayısız başarıları ve rolleri, Maniheizt kilisesinin ibadetinde kullanılan çok sayıda şiir ve düzyazının ivmesini ve içeriğini sağladı. Bu literatür, Mani'nin hem dünyevi kariyeri sırasında şahsen hem de yükselişinden sonraki yazıları veya doğaüstü etkisiyle daha az doğrudan olan öğretisini ve rehberliğini anlatıyor ve kutluyor. Onun eserlerini tercüman ve reformcu, yazar ve aydınlatıcı, şifacı ve ritüel otoritesi, ayrıca dini topluluğun koruyucusu ve yargıcı olarak anlatan bu literatür, Mani'nin dünyayı temelden değiştiren ve kurtuluşu mümkün kılan bir kurtarıcı figür olduğunu öne sürüyor. Kıpti Bema Mezmurları Mani'ye pek çok övgü sıfatı sağlar. O, 'Hakikatin Ruhu', 'merhametli', 'kutsal, müjdeci', 'şanlı, [büyük] tanrı, kurtarıcı', 'yükseklerdekilerin elçisi', 'büyük fatih, efendimiz, sevdiklerine zafer kazandıran ışığımız', 'sevgili', 'kutsanmış', 'ruhların yeni güneşi', 'bu evrenin yargıcidir'; o bir galiptir, bir melektir, bir çobandır, bir bilgedir ve bir tanrıdır. Maniheizt geleneğin kurucusu ve odak noktası olarak Mani, onursal unvanlardan oluşan bir eş anlamlılar sözlüğü alır. Ancak daha sistematik bir şekilde Maniheizm, Mani'nin neyi başardığını, onun öğretilerine bağlı olanlar için neyi mümkün kıldığını tam olarak ifade etmeye çalışır. Mani gerçeği ve farkındalığı getirdi: Sen hepimize bilgeliğini vaaz ettin, bize geçmişte olanları, olanları ve olacakları öğrettin, bizi karanlıktan kurtardın. . . içindeki karanlık ve ışığın karışımı. □□ Maniheizt kilisenin kurumlarını O yarattı: On iki Öğretmeni ve yetmiş iki Piskopos'u sen atadın. Sisinnios'u çocuklarına lider yaptın. □□ O, tüm insanlara ulaşan bir misyon başlattı: İşte, kutsal kiliselerin dünyanın dört bir yanına yayıldı. İşte, senin asma ağaçların her yeri doldurdu. İşte, senin oğulların bütün ülkelerde meşhur oldular. İşte, senin Bema'n artık tüm dünyadan akan bir nehir [gibi] her yerde sağlam bir şekilde kurulmuştur. □□ Kısacası, Maniheizm'in olduğu ve yaptığı her şey Mani'den kaynaklanmaktadır ve başarıları onun şerefinedir. □□ Aynı yerde., □□.□□-□□. □□Ayg., □□.□□-□□. □□Aynı yerde., □□.□□-□□. Önsöz xvii'nin kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.009> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:16, Cambridge Temel şartlarına tabidir.

--- SAYFA 18 ---

Mani'nin bu tür dini ve edebi anma törenlerinin belki de en iyi örneği Mani'ye yazılan Türk Büyük İlahisidir. ☐☐Burada Mani yine sıradan ölümlülerin deliliğini iyileştiren ve onlara açıklık ve içgörü getiren manevi şifacıdır. İnsanları acı denizinden ve samsaradan geçerek nirvanaya götüren rehberdir. Mani'nin tüm diyarları dolaştığı ve yanılsamaya, tutkuya ve cehalete saplanmış olanları kurtardığı tasavvur ediliyor. Onun İncili 'kaçış ve kurtuluş yollarını' öğretir. Onun emirleri kötü eylemleri kısıtlayan ve Maniheist toplumu bir yaşam biçimi olarak mümkün kılan davranış kurallarını sağlar. Onun talimatı, insanların evrensel kurtuluş davasına katkıda bulunduğu ritüel süreç olan 'toplamayı' organize eder. Son olarak, tanrılaştırılmış ve göksel konumunda, kendisinden daha fazlasını yapması, kendi modelini taklit etme konusundaki insan hatalarını kutsaması ve bağışlaması istenir. Maniheizm'in bütünlüğü - doktrinleri, davranış kuralları, ritüel uygulamaları ve en yüksek özelemleri ve umutları - Mani'ye Büyük İlahi'de özetlenmiştir ve ilahiyi okuyanların "derin bir saygıyla eğilme ve ibadet etme cesaretini gösterdikleri" havarinin ayaklarının dibine yerleştirilmiştir. Bu, tarihçiye herhangi bir Kral Arthur veya Lao Tzu kadar göz korkutucu bir yapı sunan inanç Mani'sidir. Yine de onun içine gömülü tarihi külçeleri bulmaya çalışmalıyız. On dokuzuncu yüzyılda ellerinde bulunan Maniheist karşıtı kaynaklardan almaları gerekenden çok daha fazlasını tarihsel olarak kabul eden bilim adamları, yirminci yüzyılda yeni keşfedilen Maniheist kaynakların içerdiği gelenekleri benimsemekte de aynı hızla davrandılar. İster Köln Mani Kodeksi'ndeki hayalperest çocuğun baştan çıkarıcı hikayesi olsun, ister 'Mani'nin Son Yolculuğu'nun titiz güzergahı olsun, pek çok bilim insanı tarihin bu metinlerin yüzeyinin hemen altında yattığına karar verdi ve bu anlatıların menkıbelerin formüllerine ve kinayelerine uyduğuna dair işaretleri gözden kaçırdı. Kelimenin tam anlamıyla hiçbir şey onları Maniheist kilisenin ihtiyaçlarını karşılamak ve kimliğini ortaya çıkarmak için tamamen uydurmaktan alıkoyamadı. İain Gardner burada Maniheizm'in kökenlerine ilişkin daha eleştirel bir tarih yazımı için, kısmen önceden bilinen kaynaklara ilişkin şüpheciliğe, kısmen de yeni elde edilen kaynaklara (Mani'nin Mektupları ve Chester Beatty Kephalaia gibi) dayanan ayrıntılı bir örnek sunuyor. Gardner, ilgili kaynakların orijinal dilleri ve bağlamlarındaki derin bilgisine dayanarak, tarihsel gerçekliği basitçe cilalamakla kalmayıp, bu gerçekliği bütünüyle icat eden retorik stratejileri ve menkıbelerle ilgili kinayeleri açığa çıkarıyor. Usta bir tarihçinin okuyucuları karmaşık kanıtlarla yönlendirmesi ve bunlara dayalı olarak ayrıntılı argümanlar sunması nedeniyle bu, sabırlı ve işinizi göstermeniz gereken bir bilimdir. Gardner, okuyucunun ☐☐L'nin içeriğini görmesini sağlıyor. Clark, Uygur Maniheist Metinler, Cilt II: Liturjik Metinler (Brepols, Turnhout, ☐☐☐☐), ☐☐☐-☐☐☐. xviii Önsöz kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.009> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:16, Cambridge Temel şartlarına tabidir.

--- SAYFA 19 ---

Kurucu bir figürün gerçek kimliğine dair sayısız parçalı ve çarpık kaynak. Iain Gardner, bilim adamlarının iyi bildiği bazı kaynakları tersten okuyarak ve onları nasıl okuyacağımıza dair varsayımlarımızı tersine çevirerek, tarihi Mani'ye daha da yaklaşılabileceğimizi savunuyor. Maniheizm araştırmalarıyla uğraşan bizler şimdiye kadar Mani'nin ebeveynliği ve mirası hakkında en azından biraz bilgi sahibi olduğumuzu varsayıyorduk. Gardner, Mani'nin babasının Patig (ve onunla birlikte gelen Part ve hatta kraliyet soyunun) olarak tanımlanmasının gelenekte oldukça geç ortaya çıktığını, ilk olarak sekizinci yüzyıldaki Çin Özeti'nde, büyük ölçüde Buda'nın hayatından alınan bir doğum efsanesine derinlemesine gömüldüğünü ve tarihçilerin daha az fantastik olan bir onuncu yüzyıl versiyonunu İbnü'n-Nedim'in Fihrist'inde tercih etme eğiliminde olduklarını gösteriyor. Gardner, Patig'e yapılan daha önceki atıfların onu Mani'nin içinde büyüdüğü mezhepçi topluluk içindeki ruhani ve idari 'babası' olarak tasvir ettiğini ve gerçek ebeveynliğini doğrulayacak hiçbir şey söylemediğini savunuyor. Kendisine verilen çok sayıda unvana rağmen, şu ana kadar Mani'nin kurucunun kişisel adı olduğuna oldukça güveniyorduk. Gardner, bu ismin de, tıpkı 'Mesih'in İsa için olduğu gibi, onun en uygun unvanı olabileceğine ve onun kişisel kimliğinin sonsuza kadar bu unvanın arkasında gizlendiğine dair işaretlere dikkat çekiyor. Belirli tarihlerin kullanılması ve bilinen tarihi olaylarla korelasyon, Maniheist anlatılara bir tür tarihsellik kazandırır ve araştırmacılar bu ayrıntıları, çevresinde Mani yaşamının inşa edilebileceği birkaç yerküre noktası olarak kabul ederler. Ancak Gardner'ın gösterdiği gibi, Maniheist siyasi kendini öne çıkarma ve sayısal inceliklere duyulan tutku, gerçek olaylardan bağımsız olarak bu tür referans noktaları sağlamış olabilir. Mani, özellikle Chester Beatty Kephalaia'da Mani'nin saraya erişim sağladığına dair karmaşık (çelişkili olmasa da) açıklamalar ışığında, Sasani sarayıyla hemen temas kuramamış olabilir. Akademisyenler bile iyi bir dramın kurbanı oluyorlar ve Köln Mani Kodeksi, keşfinden bu yana geçen yarım yüzyılda onları bu nedenle büyüledi. Gardner gerekli düzeltmeyi yapıyor ve Mani'nin gençliğindeki vaftizci topluluktan dramatik bir kopuşun sonradan anlaşılan yapısına ve yeni dininin hemen başlatılmasına dikkat çekiyor; bu durum, Mani'nin ilk başta daha çok bir reformcu ve ayrılıkçı olarak hareket ettiği ve 'Maniheizm'in ortaya çıkışının daha yavaş gerçekleştiği yönündeki kodeksin içeriğindeki sayısız ipuçlarına karşı çıkıyor. Mani'nin hayatının son aylarına ve şehitliğine gelindiğinde, bu olayların bir nevi "haç durakları" şeklinde stilize edilmesi beklenebilir. Gerçekten de, İsa'nın ölümüyle yapılan açık karşılaştırma, Mani'nin ölümüyle ilgili anma törenlerine derinlemesine nüfuz etti. Ancak akademisyenler <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde bulunan Foreword xix kullanımına sahiptir. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.009> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:16, Cambridge Temel şartlarına tabidir.

--- SAYFA 20 ---

Son seyahatlerinin güzergahlarının tarihi ve yerleşik olduğundan güvenle bahsetti. Gardner bu yeniden yapılanmayı bileşenlerine ayırıyor, yeni kaynaklara ve eski kaynakların yeni okumalarına göre yeniden düzenliyor ve Mani'nin hayatının son döneminde nereden ve hangi koşullar altında geldiğine dair yeni sonuçlara varıyor. Yıllık Maniheist orucunun yirmi altı günlük Maniheist orucunun Mani'nin gerçek duruşması ve hapsedilme zamanıyla korelasyonu bile zorluklarla karşılaşıyor; Gardner bu terimin anlatı dramalarında ve bu olaylarla ilgili şiirlerde beklenen önemli olaylarla nasıl örtüşmediğini gösteriyor. Gardner ayrıca, Mani'nin ölümüyle ilgili olarak bildirilen, önemli müridlerin eşliğindeki oldukça asil koşulların ve topluluğun sürdürülmesi için verilen talimatların, özgüllüklerine ve gerçeğe benzerliğine rağmen inanılmaz derecede uygun olduğunu düşünüyor. Gardner'ın ileriki sayfalarda sunduğu eleştirel analiz türünün tamamıyla emsali yok değil elbette. Bazı akademisyenler, diğer kişilerin aziz hayatlarındaki paralelliklere dikkat çekerek, önemli anlatıların kalıplaşmış doğasını açığa çıkararak efsanevi yapıyı parçaladılar. Ancak Mani hakkında yerleşik gerçek olarak kabul ettiğimiz şeylerin temel unsurlarını bile sorgulamada hiç kimsenin Gardner kadar ileri gitmediğini söylemek doğru olur diye düşünüyorum. Bu kadar geniş bir kaynak yelpazesine çalışmış olanların sayısı çok azdır. Okuyucu, Gardner'ın sunduğu konuların ve kanıtların dikkatli bir şekilde incelenmesiyle iyi bir hizmet alır ve ilgili tüm kaynaklar hakkında, bu konuyla ilgili diğer herhangi bir monografi veya makaleden çok daha hızlı ve kapsamlı bir şekilde bilgi sahibi olacaktır. Gardner yakıcısını efsanevi yapıya uyguluyor ve büyük bir kısmının eriyip gittiğini anlatıyor. Hayatta kalanlar tamamen tarihsel olabilir veya olmayabilir, ancak efsanevi matrisinden kurtulmuşsa, Mani'nin tarihsel yaşamındaki nispeten güvenli noktaları sağlama şansı yüksektir. Bu hayat sonsuza kadar parçalı olarak kalacağından, ihtiyatlı önerileri ve düzgünce uyumlulaştırılmış anlatımlardan kaçınan bu kitap, tarihi Mani'ye şimdiye kadar ulaşabildiğimiz kadar yakın olabilir. Jason BeDuhn Kuzey Arizona Üniversitesi xx Önsöz kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.009> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:16, Cambridge Temel şartlarına tabidir.

--- SAYFA 21 ---

Önsöz Maniheizm ile ilk ilgilenmeye başladığımda ve onu incelemeye başladığımda, yaklaşımım 'gnostisizm' yoluyla ve bana öğretilenler, erken dönem Hristiyan edebiyatının daha çığırın uçlarıydı. Odaklandığım metinler ve öğretiler, özellikle de tanrıların ve şeytanların fantastik dünyalarıydı; ve uygulama, etik ve sosyal bağlam hakkında düşünmeye başlamam zaman aldı. Ancak çok sonra tarih yazımına yöneldim; sonra nihayet ve oldukça yakın zamanda Mani-biyografiye. Erica Hunter, SOAS'ta Dinler ve Felsefeler Bölümü Başkanı olarak 2019'nin Ürdün Karşılaştırmalı Din Dersleri ile ilgili olarak bana yaklaştığında heyecanlandım. Bu, yeni bir coşkuyu takip etmek için ideal bir fırsat gibi görünüyordu ve bu, dizinin 'Karşılaştırmalı Din' başlığıyla çok alakalıydı. Mani hayatı boyunca Mezopotamya'yı, İran'ı ve hatta Hindistan'ı dolaştı; erken Sasani imparatorluğunun bilgeleri ve dini topluluklarıyla etkileşimde bulundu; o, dünya dinleri hakkındaki gerçek fikrin geliştirilmesinde ve bunların insan toplumu ve tarihindeki çokluğuna ilişkin tutumlarda çok önemli bir rol oynadı. Bu kitap bununla ilgili, benim hayranlığım ve buraya gelmek için izlediğim yol hakkında bir şeyler açıklayacak. Benim inancım, Mani'nin hayatına ilişkin modern anlayışımızdaki, genellikle doğru kabul edilen bazı temel konuların yeniden düşünülmesi ve zaman zaman reddedilmesi gerektirir. Amacım, son yıllarda üzerinde çalıştığım pek çok temayı ve konuyu gelecekteki bilimsel araştırmalar için verimli bulma umuduyla bir araya getirmektir. Bu kitabın dört bölümü, 2019 Mayıs ile 2020 Haziran 2020 haftasında Londra'da verdiğim derslerin hafifçe gözden geçirilmiş ve genişletilmiş versiyonlarıdır. Üç ek, ana temaya bağlı bazı ilgi çekici konu başlıklarını doldurmak için oradadır. Dersler çoğunlukla o yılın Mart ve Nisan aylarında hazırlandı; ilk olarak, bahar havası ve kıyı şeridi boyunca yapılan muhteşem yürüyüşler nedeniyle dikkatimin dağıldığı Fowey'de (Cornwall); ve sonra Kirkwall'da (Orkney), sanki yeniden kış fırtınalarına, kar ve yağmura gömülmüş gibi oldum. Kitabı, beni yazma konusunda teşvik eden ve <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcut olan her iki xxi kullanımını da paylaşan en yakın arkadaşım ve ortağım Jay Johnston'a ithaf ediyorum. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.010> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:35, Cambridge Core şartlarına tabidir.

--- SAYFA 22 ---

nergisler ve vahşi rüzgarlar. Bilgisinin genişliği ve biliminin cömertliği ilham vericidir. Kitabın kendisi bir yıl sonra Thirroul'da (Yeni Güney Galler), Sidney Üniversitesi'nde ders verirken, iş ve ev kaynakları el eleyken bir araya getirildi. Yayın öncesi son revizyonlar, sakinliğin, derinlemesine düşünmenin ve iyi bir arkadaşlığın olduğu bir dönemde, St Andrews Üniversitesi İran Çalışmaları Enstitüsü'nün ev sahipliğinde 2015'te ücretli tatil sırasında yapıldı. Kitabın içeriği şu anda üzerinde araştırma yaptığım ve yazdığım birden fazla alanı kapsıyor ve şu sıralar ilgi alanlarımı yansıtan bir dizi ayrı ama bağlantılı projeden alıntılar yapıyor. Sonuç olarak, bazı bölümler başka bir yerde sunduğum, bazıları yayınlanmış veya başka formatlarda yakında yayınlanacak olan materyalle örtüşüyor. Bunlar arasında yer yer neredeyse birbirinin aynısı olan paragraflar ve birkaç sayfalık bir tartışmanın seyrini başka sözcüklerle ifade edebilen veya onunla kesişebilen ara sıra daha uzun pasajlar yer alır. Bunlardan daha açık olanı kabul etmek gerekir, ancak benzer ifadelerin zaman zaman kendi yazımın başka yerlerinde de kullanılmış olacağını unutmayın. Mani'nin geçmişi ve özellikle de sözde babası Patticius (Bölüm 1) hakkında yorumlar için bkz. I. Gardner ve L. Rasouli-Narimani, 'Patig and Pattikios in the Manichaean Sources', *Manichaeism East and West*, editörler S.N.C. Lieu, E.C.D. Hunter, E. Morano ve N.A. Pedersen, *Analecta Manichaica I* (Brepols, Turnhout, 2014), 11-22. Etkileri bu kitapta bulunabilecek son araştırmalarımın çoğuna bilgi veren, Maniheizm kilise tarihinin Orta İran parçalarına ilişkin keyifli tartışmalarımız ve ayrıntılı birlikte okumalarımız için Leyla Rasouli-Nerimani'ye özellikle teşekkür ederim. Mani'nin Kral Shapur'la izleyicileri için (Bölüm 2), bkz. I. Gardner, 'The Final Ten Chapters', I. Gardner, J. BeDuhn ve P. Dilley, *Mani at the Court of the Persian Kings*. Chester Beatty Kephalaia Kodeksi üzerine çalışmalar (Brill, Leiden ve Boston, 2014), 11-22. Havari'nin son günleri, kaynaklar ve yolculukları üzerine çalışmalar için (Bölüm 3), bkz. I. Gardner, 'Mani'nin Son Günleri', *Mani at the Court of the Persian Kings*, 201-222. I. Gardner'ın 'Mani Ermenistan'a Seyahat Etti mi?' adlı makalesindeki aynı materyalden bazılarını geri dönmüştüm. Bu makale, 22 yıl dönümünü Ekim ayında Aghveran'da kutlamak için düzenlenen İran ve Kafkasya Konferansı'nda okundu ve şimdi İran ve Kafkasya'da yayınlandı, 22(2014): 111-122; masraflarım Kerkyasharian ve Kayikian Ermeni Araştırmaları Fonu'nun bağışından karşılandı. Düalizm sorunu için (Ek A), bkz. I. Gardner, 'Mani ve Maniheizmde Düalizm', *Dualizmler'de. Doctrines religieuses et gelenek felsefeleri*, editörler F. Jourdan ve A. Vasiliu, *Chōra. Revue d'études anciennes et médiévales* (Editura Polirom, Paris, 2014), 111-122; bu yazı ilk kez 1 Kasım 2015'te Paris'te bir makale olarak okundu ve Fabienne Jourdan'a teşekkürlerimi ilettim. xxii Önsöz'de <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinden ulaşılabilir. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.010> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:35, Cambridge Core şartlarına tabidir.

--- SAYFA 23 ---

Sorbonne'daki LABEX RESMed araştırma seminerine katılma daveti için. Maniheizmin Mısır'a gelişi (Bölüm 1) ve antik Kellis'teki topluluk (Ek B) için bkz. I. Gardner, 'Mısır'daki Maniheist Misyonu', araştırma ilk kez Aralık 2019'da Göttingen'de sunuldu; Bernhard Neuschäfer'e Lycopolisli İskender hakkındaki SAPERE konferansına katılma daveti için teşekkür ederim; makale, filozofun din hakkındaki önemli açıklamasına ayrılan gelecek ciltte Almanca olarak yayınlanacak. Mani-biyografiyle ilgili yukarıdaki ve ilgili araştırmaların bir kısmı 20 Haziran'da Paris'te, M. Timuş ve F. Ruani tarafından düzenlenen dini ihtilaflar konulu çalıştayda da sunuldu; Aynı makalenin İngilizce versiyonunun yakında yayınlanmasıyla birlikte. Chester Beatty Kephalaia ve 'İsa Kitabı' (Ek C) için bu konuyla ilgili bir makale ilk olarak 15 Kasım'da San Antonio'daki Kutsal Kitap Edebiyatı Derneği Yıllık Toplantısında okundu; Nag Hammadi ve Gnostisizm programı için düzenlenen Maniheizm oturumuna konuşma daveti için Dylan Burns'e teşekkür ederim. Bu kitapta temsil edilen araştırmamın daha geniş ilgi alanları ve yönü beni birçok arkadaşşıma ve meslektaşşıma borçlu kılıyor. Maniheist çalışmaları ve ilgili alanlar, papiroloji, Kipti, Dakhleh Vahası Projesi ve benzeri alanlarda çalışan çok sayıda kişiyi kapsayacak kapsamlı bir liste yapmaya kalkışmayacağım. Emin olun hepinize ne kadar borçlu olduğumu çok iyi biliyorum. Bununla birlikte, yakın zamandaki araştırmalarımın çoğuna bilgi sağlayan Chester Beatty Kephalaia projesindeki yakın çalışmamız ve arkadaşşığımız nedeniyle Jason BeDuhn ve Paul Dilley'nin isimlerini anmamak yanlış olur; Zsuzsanna Gulácsi, 2013'te Ürdün'deki derslerimi örneklemek için kullandığım birçok harika slayt ve görseli cömertçe ödünç verdiği için; SOAS'taki Erica Hunter ve Londra'daki izleyiciler etkinliği büyük bir keyif haline getirdi. Hepsinize gerçekten minnettarım. Aynı zamanda bu kitabın hazırlanması için gerekli kaynakların kullanımı, zaman ayırma ve destekleri için Sidney Üniversitesi Din Çalışmaları Bölümü'ne, Edebiyat, Sanat ve Medya Okulu'na ve Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'ne de teşekkür etmek isterim. Biçimlendirme ve redaksiyon konusundaki yardımlarından dolayı Giselle Bader'a çok teşekkürler. Avustralya Araştırma Konseyi'nin finansmanı uzun yıllar boyunca çalışmalarına büyük ölçüde yardımcı oldu. Michael Sharp ve Cambridge University Press'teki meslektaşlarının profesyonelliği büyük beğeni topladı. Iain Gardner Thirroul, Mayıs 2020-Anstruther, Şubat 2020 Önsöz xxiii kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.010> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:35, Cambridge Core şartlarına tabidir.

--- SAYFA 24 ---

<https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.010> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 18 Haziran 2020, 08:31:35, Cambridge Core şartlarına tabidir.

--- SAYFA 25 ---

Mani'nin Birçok Yaşamına Giriş Dinlerarası Polemik ve Akademik Tartışmalar MS üçüncü yüzyılda yaşamış bir vaiz, şifacı ve halk bilgisi olan Mani, antik dünyanın başlıca dini geleneklerinin çoğunun gelişimi için hem zaman hem de yer açısından çok önemli bir noktada yaşadı. Hayatı boyunca hızla gelişen Yahudi-Hristiyan geleneğinin liderleriyle, çeşitli gnostik mezheplerle, Mazdayasnianizm gibi İran dinleriyle ve Budizm dahil Hindistan dinleriyle etkileşimde bulundu ve tartıştı. Kurduğu din, Kuzey Afrika'dan Güney Çin'e yayıldı ve bin yıldan fazla sürdü. Yine de Maniheizm'in dünya çapında tamamen yok olmuş tek büyük din olduğu iddia edilebilir. Kurucusunun anısı, öğretileri ve ritüelleri, geçen yüzyılda gerçekleşen bir dizi muhteşem keşif, topluluğa ve onun Avrasya'nın ticaret yolları boyunca dini geleneklerin yayılmasında bir kanal olarak hayati rolüne ilişkin bilgimizi dönüştürmeye başlayınca kadar büyük ölçüde kaybolmuştu. Mani olarak bilinen üçüncü yüzyıl öğretmeni övüldü, tapınıldı, karikatürize edildi, karalandı, icat edildi ve yeniden icat edildi. Takipçileri için o, Işığın Havarisi, Gerçeğin Ruhu, Tanrımız Lord Mani'ydi; rakiplerine göre o bir manyaktı, baş kafirdi ve kötülüğün taşıyıcısıydı. Bu terimlerin her biri kolaylıkla ayrıntılı bir incelemenin konusu olabilir: Havariliğin anlamı; "paraklit" in dünya dinlerinde tekrar tekrar ortaya çıkışı teması; Mani'nin adının karmaşık etimolojileri ve ayrıntılı kelime oyunları, Yunanca'dan Çince'ye kadar diller arasında. İlerleyen bölümlerde bu noktaların birçoğunu genişleteceğim; ancak dini polemğin harareti yalnızca bir başlangıç noktasıdır. Burada benim asıl ilgilendiğim şey, bu tarih yazımının süregelen öznel karakteridir; Biz akademisyenler olarak sadece doğru ve yanlış hakkındaki söylemi miras almakla kalmıyoruz, aynı zamanda tesadüfi keşifler ve zamanın modası tarafından yönlendirilerek, hatta araştırma finansmanı, yayın sözleşmeleri ve değerli akademik istihdam fırsatlarımız aracılığıyla Mani biyografilerimizi yazmaya çalışıyoruz. Mani'yi aramak, genç bir yüksek lisans öğrencisi olarak araştırmanın keyfini ilk kez keşfettiğimden beri benim için bir takıntı haline geldi □ kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.001> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Columbia Üniversitesi Kütüphaneleri, 23 Ocak 2020, 17:57:54, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 26 ---

neredeyse kırk yıl önce; ve tamam öznellik olduğundan, kişisel hikayemden bir parçayla konuya giriş yapmama izin verin. Maniheist Araştırmalar uzmanlardan oluşan oldukça küçük bir şirkettir. Bu çalışmada belirgin bir kariyer yolu veya avantaj yoktur, çünkü konu yerleşik araştırma konularının arasında veya yanında yer almaktadır. Gerekli eğitim zor ve kapsamlıdır, ancak ayrıntılar genellikle ezoterik olarak etiketlenir. İnsanın büyülenmesi ve yatırım yapması gerekiyor. Evet, dinin doğu ile batı arasındaki merkezi rolü, Avrasya'nın ticaret yolları boyunca geçişi ve dini kavramların, sembollerin ve masalların yayılmasında bir kanal olduğu iddia edilebilir. Buda'nın öyküsünü Avrupa'ya getirenin Maniheist seçilmiş kişiler olduğunu iddia edebiliriz; belki de İsa'ya tapınmayı Çin'e ilk getirenler onlardı. Maniheizm, elçiye, kitaba ve göksel elçiye yaptığı vurguyla Yahudilik ve Hristiyanlıktan İslam'a giden hayati halka olabilir. Söyleyebileceğim şey şu ki, bu çapraz dölleme ve etki temaları beni her zaman büyülemiştir ve bu temalara haklı olarak kendi zamanımın ve romantik hayal gücümün bir insanı olarak yerleştirilebilirim: Bu, antik İskenderiye'den erken modern Fujian'a geçebileceğiniz, Hint dinlerine dolambaçlı yollardan geçebileceğiniz, maneviyat ve vejetaryenlik yollarını takip edebileceğiniz, çok sayıda egzotik tanrıyı, cenneti, dağ bilgelerini ve çöl manastırlarını araştırabileceğiniz bir alandır. Gerçekten, Maniheist araştırmalar metinsel çalışmaların hakimiyetindedir ve filoloji, papiroloji ve kodoloji alanlarında çok sayıda teknik araştırma mevcuttur. Sebepler açık: Geçtiğimiz yüzyılda (ve daha öncesinde) bu konudaki ilerlemeler, yeni elyazmalarındaki dikkat çekici buluntular sayesinde sağlandı ve bunların çoğu, zamanın bilgisinin sınırlarını zorladı. Neredeyse bilinmeyen diller ve yazılar, yeni lehçeler, şimdiye kadar ortaya çıkarılan en büyük papirüs kodekslerinden bazıları ve aynı zamanda en küçükleri ortaya çıktı. Keşifler kendi açılarından muhteşemdi ancak değerlerinin aktarılması her zaman kolay olmuyor. İşin büyük bir kısmı, sıklıkla beklenmedik ve şu ya da bu şekilde normların dışında kalan yazıları yeniden yapılandırmak, düzenlemek, sadece okumaya ve anlamaya çalışmakla geçti. Burada hem büyüleyiciliğin hem de zorluğun bir kısmı yatıyor. Konu üzerinde ciddi bir şekilde çalışmak için, şaşırtıcı bir dizi dille, başka türlü bilinmeyen kompozisyonların parçalı kalıntılarıyla ve ilgili uzmanlıkta özel olarak eğitilmemiş kişiler için her zaman iyi açıklanamayan oldukça fazla teknik ayrıntıyla elinizden geldiğince uğraşmanız gerekir. El yazması buluntulara ve onlarca yıl süren ciddi çalışmalara rağmen, Mani'nin gerçek kanonik kutsal metinlerinin neredeyse tamamı dahil olmak üzere din hakkında bilgi edinmek için gereken temel eserlerin çoğu, kayıp veya parçalanmış parçalara indirgenmiş durumda. Temel sorular devam ediyor □ The Founder of Manichaeism kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.001> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Columbia Üniversitesi Kütüphaneleri, 23 Ocak 2020, 17:57:54, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 27 ---

cevapsız. Bunun da benim takıntımı harekete geçiren şeyin bir parçası olduğunu itiraf etmeliyim: Bu, yeni şeylerin öğrenilebildiği, dikkatli araştırmanın en beklenmedik aydınlığı getirebildiği, bin yıldır bir şeyi okuyan ilk kişi olma duygusunun gerçek olduğu bir disiplin. Bu alandaki akademik tarih yazımı (yani Batı dünyasındaki Maniheizt Çalışmalar), Reformasyon'un günah çıkarma polemiklerinden doğmuştur. Katolik savunucuları, reformcuları Valdocular ve Katharlar gibi ortaçağ sapkınlıklarının doğrudan entelektüel ve manevi mirasçıları olmakla suçladılar. İkinci grup, ilk kilisenin Maniheizminden doğrudan bir soyağacına sahip olarak algılanıyordu ve bu, Hippo'lu Augustine'in yazıları aracılığıyla mücadelenin tüm taraflarına çok aşinaydı. İtiraf'ları'daki ünlü sözlerle bunu kendisi anlatmıştı. . . Gururdan deliren, son derece şehvetli ve konuşkan, ağızlarında şeytanın tuzakları olan, sizin adınızın, efendimiz İsa Mesih'in ve yorganımız olan kutsal ruhun paraklitinin hecelerinin yapışkan bir karışımına bulanmış adamların arasına düştüler. Bu isimler dudaklarından hiç çıkmıyor, kalpleri hiçbir hakikatten yoksun olduğundan boş bir ses ve dilin uğultusundan başka bir şey değildi. Sürekli şunu söylüyorlardı: 'Hakikat, hakikat'; ve bana bu konuda anlatacakları çok şey vardı ama gerçek asla içlerinde yoktu. Müjdenin anlamını ve sapkınlığın, düalizmin, gururun tehlikelerini ve bu dünyanın kötülüğünün tanıdık kinayelerini iddia edin ve karşı iddia edin; Bunların hepsi, Mani'nin kendisi yenilenirken (Manichaeus redivivus) sert vaizin şekillenmesiyle çağdaş arenada yeniden oynanabilir. Erken modern Maniheizt araştırmaların babası Isaac de Beausobre'ydi. 1686'da reformcu bir ailede doğdu, 1686'da Fransa'dan kaçtı ve önce Hollanda'ya, sonra da Berlin'e gitti. Brandenburg'da hem Huguenot nüfusu içinde hem de dışında öne çıktı ve ölümünden bir yıl sonra Mani ve Maniheizm üzerine dikkate değer araştırmasının ikinci cildi [Augustine, Confessiones III, 1.11] de Fransızca olarak yayınlandı; çeviri I. Gardner ve S. N. C. Lieu, Manichaeae Texts from the Roman Empire (Cambridge University Press, Cambridge, 1996), 1996-1997'den uyarlanmıştır. Bkz. G. G. Stroumsa, 'The Birth of Manichaeae Studies', A New Science: The Discovery of Religion in the Age of Reason (Harvard University Press, Cambridge MA ve Londra, 1999), 1999-2000; age., 'Isaac de Beausobre Yeniden Ziyaret Edildi: Maniheizt Araştırmaların Doğuşu', Studia Manichaica'da. IV. Internationaler Kongress zum Manichäismus, Berlin, 22.-23. Juli 1999, editörler R. E. Emmerick, W. Sundermann ve P. Zieme (Akademie Verlag, Berlin, 2000), 2000-2001; ayrıca bkz. J. Ries, 'Introduction aux études manichéennes. Quatre siècles de recherches', Ephemerides Theologicae Lovanienses, 66(1990): 199-200. Mani'nin Many Lives'ına Giriş [kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.001> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Columbia Üniversitesi Kütüphaneleri, 23 Ocak 2020, 17:57:54, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 28 ---

Amsterdam. Eski sapkınlıkların incelenmesi Protestan tarih yazımının en önemli dayanaklarından biri haline geldi. Maniheizm üzerine ilk monografi aslında Lutherci Cyriacus Spangenberg'in 15. yılında ortaya çıkmıştı. On yedinci yüzyılın başında, Mani ile Roma imparatorluğunun sınırlarında bir Hristiyan piskopos arasında kurgusallaştırılmış bir tartışma olan ve tekrar tekrar döneceğimiz bir metin olan Archelaus'un İşleri'nin önemi Caesar Baronius tarafından keşfedilmiş ve kanıtlanmıştır. Bunu, genellikle Mısır ve Suriye'den gelen geç antik kaynaklar olan, Thmuis'li Serapion ve Bostra'lı Titus (yayınlanmış) gibi diğer Maniheizm karşıtı yazılar takip etmişti. De Beausobre'nin çalışması birçok açıdan hâlâ Protestanlığın bir özürü olarak çerçeveleniyordu. Maniheizmi incelemeye, Reformasyon'un kökenlerine duyduğu ilgi nedeniyle yönlendirildiğini söylüyor; bunun öncüllerini, bir zamanlar kendileri de kadim sapkınlıkla suçlanan ortaçağ mezhepçilerinde tanımlamıştı. Bu nedenle Maniheistleri asılsız suçlamalardan kurtarmak ve onların inançlarını ve motivasyonlarını anlamak konusunda endişeliydi. Onun argümanının, değerinin büyük bir kısmının dayandığı temel itici gücü, Mani'yi, mirasçısı olduğu dini gelenekler bağlamında tek Tanrı'ya tapınmayı amaçlayan özgün bir düşünür olarak sunmaktı. Maniheizm bir Hristiyan sapkınlığı olarak kalsa da, bu, mevcut verilerin rasyonel ve kendi tarzında eleştirel ve kapsamlı bir incelemesine dayandığı ölçüde yeni bir yaklaşımdı. Guy Stroumsa, de Beausobre'nin araştırmasının işaret ettiği dramatik ileri adımın, on sekizinci yüzyılın başında eş zamanlı iki gelişme tarafından hazırlandığını savundu. Bunlardan ilki, Protestanların apokrif edebiyata olan yeni ilgisiydi; bu ilgiye örnek olarak Pseudo-Clementine Recognitiones'ı tercüme eden ve ilk "kafirleri" Katolik yozlaşması süreciyle mücadele eden daha saf ve ilkel bir Hristiyanlığın tanıkları olarak gören dindar Gottfried Arnold'du. Thomas Hyde'in öğrenimi ve yayınlarına eşlik etti. Burada temsil edilen çalışmanın gidişatı daha sonra kilise aracılığıyla takip edilebilir. de Beausobre, *Histoire critique de Manichée et du manichéisme*, Tome Second (J. Frederic Bernard, Amsterdam, 1815). Caesar Baronius, *Annales Ecclesiastici*, II (Roma, 1603). Henricus Canisius, *Antiquae Lectiones*, V (Ingolstadt, 1609, İspanyolca Cizvit Franz de Torres'in Latince çevirisiyle); bkz. R. P. Casey, 'Bostralı Titus ve Thmuis'li Serapion'un Maniheizm Karşıtı Yazılarının Metni', *Harvard Theological Review*, 11(1918): 11-22. G. Arnold, *Unparteyische Kirchen- und Ketzer-Historie* (Thomas Fritsch, Franckfurt am Mayn, 1780-1781). T. Hyde, *Historia Religionis Veterum Persarum* (Oxford, 1704). The Founder of Manichaeism kullanım şartları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.001> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Columbia Üniversitesi Kütüphaneleri, 23 Ocak 2020, 17:57:54, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 29 ---

Maniheizm çalışmasını nihayet Katolikler ve Protestanlar arasındaki çatışmadan ayıran tarihçi Johann Lorenz von Mosheim, Ferdinand Christian Baur'un (Nils Arne Pedersen'den alıntı yaparsak) "genel olarak Maniheizm üzerine modern bilimin ikinci ve gerçek temeli olarak kabul edilen" büyük eserine kadar. Mani'nin ilhamının ana kaynakları olarak Budizm ve İran dinini öneren Baur tarafından geliştirilen Hristiyan olmayan unsurlar. Maniheizm'in sapkınlık kategorisinden kurtarılıp başlı başına büyük bir din olarak sunulmasının yolu açılmıştı. Maniheolojinin daha da gelişmesini sağlayan şey, metin çalışmaları ve filolojideki birçok cephede kaydedilen ilerlemeydi. Yirminci yüzyıl boyunca tekrarlanan yeni ve beklenmedik el yazması keşifleri, Mani'nin takipçilerinin seslerini Dakhleh Vahası'ndaki bir Romano-Bizans köyünden, ortaçağ Orta Asya'sındaki manastırlardan Fujian'ın güney Çin kıyısındaki tapınaklara kadar çok çeşitli yerlerden duymamızı sağladı. En son keşifler arasında, Japonya'daki isimsiz bir koleksiyoncuya ait, çok katmanlı evrenin karmaşık bir tasvirini, ipek üzerine boya ve altını içeren büyük bir asılı parşömen yer alıyor. Bir zamanlar ilk Hristiyan kilisesinin doktrinsel tartışmaları arasında sınıflandırılan şeyin, Avrasya'nın ticaret yolları boyunca zengin ve uzun ömürlü bir tarihe sahip olduğu ve dini fikirlerin doğu ile batı arasında aktarılmasında önemli bir role sahip olduğu ortaya çıktı. Artık erken Hristiyan sapkınlığından ziyade bir 'İpek Yolu' dinidir. El yazması geleneğinin karmaşıklığı ve genişliği, din öğretilerinin bir tür ilginç yansımasıdır. Mani, bu vahyin tüm dillerde, tüm kültürlerde ve tüm halklara duyurulması gerektiğini vurguladı. Sadece tercüme etmek için değil, aynı zamanda çok sayıda kavramsal dünyayla bağlantı kurmak için de bilinçli bir çaba vardı. Maniheist topluluğun, Havari'nin hayatında, onun mesajının minnetle kabul edilmesinde ve [1]. L. von Mosheim, *De Rebus Christianorum ante Constantinum Magnum Commentarii* (C. F. Weygand, Helmstadii, 1844). [2] F. C. Baur, *Das Manichäische Religionssystem nach den Quellen neu untersucht und entwickelt* (C. F. Osiander, Tübingen, 1850); buradan N. A. Pedersen, *Tanrının Savunmasında Gösterici Kanıt. Bostra'nın Contra Manichaeos'u Titus Üzerine Bir İnceleme. Çalışmanın Kaynakları, Amaçları ve Çağdaş Teolojisiyle İlişkisi* (Brill, Leiden ve Boston, 2004), 11-12. [3] Z. Gulácsi ve J. BeDuhn, 'Mani'nin Kozmolojisini Resimlemek: 1. Yüzyıl Güney Çin'inden Maniheist Asılı Parşömen Üzerinde Doktrinsel İkonografinin Analizi', *Asya Enstitüsü Bülteni*, 11, 111-131 (2005): 111-131. Mani'nin Many Lives'ına Giriş [4] kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.001> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Columbia Üniversitesi Kütüphaneleri, 23 Ocak 2020, 17:57:54, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 30 ---

birçok kötülüğün saldırısına rağmen din. Mani'nin yazılarında yalnızca gerçeğin açığa çıkışı korunmakla kalmadı, aynı zamanda (mucizeler, görümler ve ani dönüşümlerde gösterilen) özel iyilik örneklerine, doğruluklarını desteklemek için kutsal metinlerden alıntılar ve önceki havarilerin sözleri veya örnekleriyle güven verildi. Tüccarların ifadeleri dikkatlice not edildi ve önemli olay ve olayların doğrulanması için sağlandı. Mani, erken Sasani Mezopotamya'sının Aramice konuşan nüfusu içinde büyümüştü. Part imparatorluğunun çöküşü ve Arşak kraliyet ailesinin devrilmesinin bir sonucu olarak, MS 2000'de I. Ardaşir tarafından yeni Pers hanedanının kurulmasından birkaç yıl önce doğmuş olmalı. Mani'nin olgunluğu I. Şapur'un tahta çıkışıyla aynı zamana denk geldi. MS ve onun havarilik yılları, toplumun hafızasında o büyük kralın uzun hükümdarlığıyla aynı hizaya getirildi. Onun şehadet hikayesi MS 20. yüzyılda Şapur'un halefleri I. Hürmiz ve I. Behram'ın saraylarında oynandı. Sonraki üç bölümde öncelikle Mani'nin geçmişine ve erken yaşamına yakından bakacağız; daha sonra dünyadaki olgunluk ve misyon yıllarında; nihayet son günlerinde, duruşmada, hapiste ve ölümden. Bu aşamaların her biri, Şapur'un yönetimi öncesinde, sırasında ve sonrasında meydana gelecek şekilde bilinçli olarak modellendi; böylece kralın ve havarinin kaderi birlikte ilerlemeye başladı. Yaklaşımımız aynı zamanda tarih yazımına dayalı olacaktır, ancak teolojik veya evanjelik bir amaç olmadan bu tür cihazlar sürekli dikkatli bir sorgulama gerektirecektir. Bu ilk ve ön bölümde konuya genel bir bakış yapmak yararlı olacaktır. 'Mani'nin birçok yaşamı' adını verdiğim, onun tasvir edildiği, hayal edildiği, sunulduğu ve aslında başkalarının ikincil amaçları için kullanıldığı çeşitli yollar hakkında düşünmek istiyorum. Neye benziyordu? Bu, geç antik döneme ait bir figür açısından garip bir soru gibi görünebilir, ancak Arkhelaus'un polemik niteliğindeki Elçilerin İşleri'nde ünlü bir tanım vardır. Ortam şudur: Mani, Roma Mezopotamya'sındaki Karchar şehrinin zengin ve seçkin bir Hristiyan vatandaşı olan dindar Marcellus'un itibarını duymuştur. Kendisi, Pers Kralı tarafından hapsedilmekten kaçtığı için 'kaçıyor' ve Marcellus'u dönüştürebilirse, onun itibarı ve şöhreti sayesinde tüm eyaleti öğretisi için ele geçirebileceği bir fırsat görüyor. Bu nedenle, önce bir giriş mektubu ile kendi öğrencisini gönderir ve ardından seçtiği yirmi iki genç erkek ve kadınla birlikte sınırı geçer: □□ □□Acts of Archelaus XIV, □; Hegemonius, Acta Archelai (Arkhelaus'un İşleri), M. Vermes, çev., S.N.C. Lieu, giriş. ve iletişim. (Brepols, Turnhout, □□□□), □□. □ Maniheizmin Kurucusu kullanım şartları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.001> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Columbia Üniversitesi Kütüphaneleri, 23 Ocak 2020, 17:57:54, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 31 ---

Marcellus, Manes'i gördüğünde ilk önce giydiği giysilere hayret etti. Çünkü genellikle 'trisolium' olarak bilinen bir tür ayakkabı giyiyordu. bir platform ayakkabısı ve biraz ruhani bir görünüme sahip çok renkli bir pelerin, elinde ise abanoz ağacından yapılmış çok güçlü bir asa tutuyordu. Sol kolunun altında bir Babil kitabı taşıyordu ve bacaklarını biri kırmızı, diğeri pırasa yeşili olmak üzere farklı renklerde pantolonlarla kapatmıştı. Görünüşü eski bir Pers büyücüsü veya savaş ağası gibiydi. Burada bariz özellikler var: Mani bir şarlatan olarak, başına buyruk bir kişi olarak, bir yabancı olarak, alay konusu olarak. Kendisi bir Pers büyücüsü olarak tasvir edilmiştir ve hem dindar Marcellus hem de sadık piskopos Archelaus ile çarpıcı bir tezat oluşturmaktadır. Karchar şehrinin dört seçkin adamı, devam eden tartışmada yargıç olarak atandığında, nihai kararın nereye varacağı konusunda hiç şüphe yok. Ancak Archelaus'un İşleri büyüleyici bir eser çünkü her zaman sanıldığından daha fazla bilgi aktarıyor. Her aşamada özgün ayrıntılar metnin dokusuna akıllıca işleniyor. Mani'nin kendisini, dünyayı günahından dolayı mahkum edecek olan İsa'nın önceden bildirdiği paraklit olan seçilmiş Havari olarak tanıtmasına izin verilir (Yuhanna 14:16). Ayakkabılarıyla ilgili bu şaşırtıcı tartışmanın nedeni nedir? Fiziksel bedeniyle ilgili diğer kaynaklardan duyduğumuz tek şey onun bir şekilde sakat olduğu ya da en azından ayağında şekil bozukluğu olduğu. İbnü'n-Nedîm bu hadisi iki kez aktarıyor ve daha önceki otoritelere dikkat çekiyor. Bunu bariz bir iftira olarak bir kenara atmak kolay olurdu. John Reeves, sahte peygamberleri topallık veya ortopedik deformasyonla damgalayan bir Yahudi polemik motifinden bahsediyor. Ancak o kadar emin değilim. Kephalaia olarak bilinen alt kanonik metinde, Bedeni Çirkin Ama [Ruhu İçinde] Güzel Olan Adam Hakkında başlıklı alışılmadık bir bölüm vardır. Bu çalışmadaki bölümlerin birçoğunun ortamı kalıplaşmış bir karaktere sahiptir; ancak bazen farklı bir şey vardır; bir kişinin veya olayın anısı, özgün bir geleneği akla getirir. Bu kez Mani'yi, yani "Havari"yi (adının çok nadiren anıldığı gerçeğine daha sonra döneceğim bir konu) önde gelen müritlerinden ve önde gelen vatandaşlarından oluşan bir cemaatin ortasında buluyoruz. Seçilmişlerden biri Açıklama, Mithras rahiplerinin bilinen resimlerini hatırlatıyor; H.-C. Puech, Le Manichéisme. Son fondateur – Sa doktrini, Civilizations du Sud (S.A.E.P., Paris, 1977), 11. Acta'da Mani'nin sapkın kişi olarak tasviri aynı zamanda Simon Magus'la ilgili kinayelerden de etkilenmiştir. Metinler J. C. Reeves tarafından daha fazla referans ve tartışma ile alıntılanmıştır, Prolegomena to a History of Islamate Manichaeism (Equinox, Sheffield, 1994), 11-12(n. 100) ve 13(n. 100). Bölüm H. J. Polotsky ve A. Böhlig, eds, Kephalaia (I): 1. Hälfte (W. Kohlhammer, Stuttgart, 1994), 111, 1-111, 11. Bu, eserin günümüze ulaşan tek redaksiyonuyla ilk cildir; yani Medinet Madi'nin Öğretmenin Bölümleri başlıklı Kıpti kodeksi. Mani'nin Many Lives'ına Giriş 1 kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.001> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Columbia Üniversitesi Kütüphaneleri, 23 Ocak 2020, 17:57:54, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 32 ---

çirkin ve deforme olmuş bir halde içeri giriyor ve herkes alayla gülüyor; ama Mani onu kendine çeker, selam öpücüğünü verir ve yanına oturmasını sağlar. Aydınlık aklın ve inancın barındığı bu adama neden gülüyorsunuz? Bu oldukça Maniheist bir tema. İnanlılar arasındaki mektuplarda en parlak ruhlarından bahsederler. Bu, dünyadaki cehenneme dair en olağanüstü vizyonun özüdür (ikili temel Ek A'da ayrıntılı olarak açıklanmıştır). Etrafımızdaki dünyadaki tüm hayvanlar, zamanın başlangıcından önce var olan beş şeytani alemin nihai ürünleridir: iki ayaklılar, dört ayaklılar, hava ve su yaratıkları, sürüngenler veya sürünen hayvanlar. Bu dünya kavga ediyor, hırslıyor, tırmalıyor, ısırtıyor, etini, sinirini ve kemiğini yırtıyor. Bunlar karanlığın yaratıklarıdır, tıpkı bizlerin (insanlar veya iki ayaklılar), baş arkonların önderlik ettiği ve Adem ile Havva'yı doğuran yamyamlık aleminden cinsel olarak yaratıldığımız gibi. Ve tüm bu canavarlar erkek ve dişidir, dolayısıyla onların şehvetleri, çiftleşmeleri ve sonu gelmez doğumları bizzat kötülüğün doğasıdır. Maniheistlerin her şeyden önce bitki yaşamına, özellikle de dünyamızda dolaşık tanrısallığın en yoğun olduğu tatlı ve kokulu meyvelere ve çiçeklere değer vermeleri şaşılacak bir şey değil. Bunlar sadece saflığın sembolleri değil, gerçekte her ağaçta asılı olan, ağlayan, bu dünyayı dolaşan, bu açık boğazlardan yutulan şeytani yaratıkların dişleri tarafından gıcırdayan ve parçalanan tanrının eşyalarıdır. Meyve ve sebzelerdeki acı çeken, yaşayan ilahi ışık, bizim en parlak ruhlarımızın aynısıdır. İlkini dua ederek paylaşarak ikincisini kendi içimizde büyütürüz, daha ruhani hale geliriz ve nefret dolu bedenlerimizden kokuyu ve eti atarız. Mani'nin kendisinin sakat olup olmadığını bilmiyorum; ancak birkaç yıldır üzerinde çalıştığım en büyük projelerden biri, Mani'nin kendi mektuplarından mümkün olduğunca fazlasını kurtarmaya çalışmak. Bunların topluluk tarafından toplandığını ve kanonik kutsal yazılardan oluşan bir kitap, yani Mektuplar oluşturduğunu biliyoruz. Parçalar ve alıntılar, Latince ve Yunanca'dan Kıpti dili, Arapça, Part dili ve Soğd dili dahil olmak üzere çeşitli Orta İran dilleri, hatta Uygurca ve Çince'ye kadar çok çeşitli dillerde varlığını sürdürmektedir. Bunlardan bazıları uydurma veya sözde epigrafik olabilir, ancak burada gerçek bir içerik ve kişinin tanıyabileceği (ve elbette taklit edebileceği) karakteristik bir üslup da var. Bu kalıntılar, literatürün yaygın ve devam eden kullanımını göstermektedir; çünkü daha sonraki inananlar bu yazıları sadece kendi iletişimleri için modeller olarak değil (yani mektup tarzındaki unsurları ödünç alarak, P. Kellis I Gr. 11, 11-12. The Founder of Manichaeism kullanım koşulları, şu adreste mevcuttur: <https://www.cambridge.org/core/terms>. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.001> <https://www.cambridge.org/core> adresinden, 23 Ocak 2020, 17:57:54'te, Cambridge Core'a göre indirilmiştir.

--- SAYFA 33 ---

birbirlerine mektuplarında selamlar, övgüler vb.) ancak hayatlarını ve sosyal ilişkilerini üzerine inşa edecekleri bir şey olarak.  Bununla birlikte, tüm bu materyali bir araya getirmeye çalışmak, toplamak ve tasnif etmek önemli bir görevdir, özellikle de çoğu hiç düzenlenmemiş olduğundan ( zellikle Medinet Madi kütüphanesindeki Kipti Mektupları kodeksi, şu anda sadece kalıntıları Berlin ve Varşova'da varlığını sürdürmektedir). Dördüncü ve beşinci yüzyılların dinsel polemiklerinde Mani'ye atfedilen harflerin kullanılması gibi ek bir sorun daha vardır. Örneğin Archelaus'un Elçilerinin  şleri'nde Mani'nin Karchar'a gelişini ilk olarak Marcellus'a bir mektup göndererek nasıl duyurduğunu zaten görmüştük. Metin Acta'da yer alıyor ancak uzun süredir sahte olduğu düşünülüyordu. Bununla birlikte, aslında Mani'nin mektup tarzının özgün unsurlarını kulland ı kanıtlanabilir.   Doğu Sahra'nın Dakhleh vahasındaki Ismant el-Kharab'da, Avustralya liderliğindeki bir arkeoloji ekibi, MS 4. yüzyıldan kalma Yunanca ve Kipti dillerinde yazılmış büyük bir papirüs belgeleri önbelleğinde buldu. Burası antik Kellis'in yeri idi ve metinlerin büyük bir kısmının hem Maniheistlerin hem de din adamları tarafından yazıldığına dair kanıtlar bulunduğunu görmek tüm ilgililer için tam bir sürpriz oldu. İkincisinin çoğu, çoğu küçük ölçekli ticaret, tekstil imalatı ve Nil vadisine ula ımla uğraşan köylülerin günlük yaşamlarını temsil eden kişisel ve i  mektuplarıydı (ayrıntılar Ek B'de daha ayrıntılı olarak açıklanmış ve tartışılmıştır). Dikkate değer olan şey, geç antik dönemden itibaren Maniheist yaşamı ve uygulamaları kendi sosyal, kültürel, ekonomik ve hatta maddi ortamında ba lamsalla tırmaya yönelik ilk fırsattı. Köylülerin evleri kazılabilir, malları incelenebilir, farklı topluluklar arasındaki ilişkilerin dokusu yeniden inşa edilebilir. Aynı sokaklar yürünebilir. Mezmurların kopyalanması veya mektuplarda kitapların paylaşılması tartışmalarıyla yan yana duran, ev hesaplarında sunulan giysi ve kapların ayrıntıları, kerpiç binalarda bulunan aynı kategorideki eşyaların varlığıyla somut hale getirildi. Her ne kadar ele geçirilen Maniheist literatürün gerçek kitlesi tam anlamıyla büyük olmasa da, bu koşullar altında daha değerli olan şey, dinin en gündelik olaylar, sağlık ve aile meseleleri, kavgalar ve dedikodular, yasal sözleşmeler, krediler ve köy yaşamının ayrıntılarıyla bütünleşmiş (ve bazen zar zor görünür) bir şekilde g zlemlenebilmesiydi.   Bkz. I. Gardner, 'Bir Kez Daha Mani'nin Mektupları ve Maniheist Mektup Yazımı', Zeitschrift für Antikes Christentum,   (    ):     -    .   I. Gardner, 'Mani's Letter to Marcellus: Fact and Fiction in the Acta Archelai Revisited', J. BeDuhn ve P. Mirecki, eds, Frontiers of Faith: Encounters Among Christian and Manichaeism in the Acts of Archelaus (Brill, Leiden,     ),   -  . Mani'nin Many Lives'ına Giriş   kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.001> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Columbia Üniversitesi Kütüphaneleri, 23 Ocak 2020, 17:57:54, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 34 ---

Mani'nin Mektupları'na gelince: İlk olarak, farklı yapımlardan (yani kodekslerden) elde edilen kalıntılar, bunların bu bağlamda yaygın kullanımını kanıtlıyor; ikinci olarak, kişisel mektuplarda adı geçen kişilerin Mektuplar'ı kişisel kullanımlarına ilişkin doğrudan referanslarını okuyabiliyoruz; üçüncüsü ve bazı açılardan en ilginç olanı, bu kişilerin mektuplarında Mani'nin sözlerinin ve ifadelerinin müminler tarafından nasıl içselleştirildiğini ve kendi eserlerinde kopyalandığını görüyoruz. Bu, yeni bir çalışma alanı açtı; artık biz bilim adamları, Roman-Bizans Mısır'ındaki topluluk üyeleri tarafından yazılan diğer mektupları tanımlamaya ve doğru şekilde sınıflandırmaya başlayacak araçlara sahibiz. Oxyrhynchus gibi sitelerden binlerce papirüs mektubu hayatta kaldı, ancak Dakhleh keşiflerinden önce herhangi bir Maniheist yazar olup olmadığını belirlemenin yolu neredeyse yoktu. Bunun nedeni, Akdeniz dünyasındaki Maniheist misyon ve başarı ile aynı zamanda meydana gelen toplumun daha geniş Hristiyan dönüşümüyle büyük ölçüde örtüşen hafif ifade ve terminoloji değişiklikleriyle sıklıkla ihanete uğramasıdır. İlk editörleri tarafından Hristiyan olarak sınıflandırılan, ancak bazen geçmişte önemli bilimsel tartışmalara neden olan özelliklere sahip olan, önceden bilinen mektupların yeniden tahsis edilmesi mümkün hale geldi. Artık bu sorunlu özellikler anlaşılıp açıklanabilir; Dahası, geç antik Mısır'ın şehirleri ve kırsal kesimlerinde dinin yeri ve uygulamasına ilişkin anlayışımız önemli ölçüde genişledi ve bu, devam eden bir görev olmaya devam ediyor. Benzer şekilde, Oxyrhynchus'tan Yunanca bir dini ilahinin parçası, uzun süredir Sardes'li Melito'nun normalde kayıp olan Hakikat Üzerine incelemesine atfedilen bir Yunan Maniheist ilahisi olarak ikna edici bir şekilde tanımlandı ve giderek artan çeşitlilikte format ve prodüksiyonlarla bu tür literatürün genişleyen külliyatına katıldı. sosyal ve kültürel yaşamlarının doluluğu ve mezarlıklarda bile tanınabilmesi. Yeni bulunan veya tanınan belgeler, seçilmiş grupların Nil vadisindeki yukarı ve aşağı hareketinin net bir resmini veriyor. Onları barındıracak ve destekleyecek yerel inananlardan veya din adamlarından oluşan bir ağ vardı. Hem antik Kellis arşivinde, hem de Oxyrhynchus'un tavsiye mektuplarında bu çetelerden bazılarının ve liderlerinin isimlerini ve bulundukları yerleri okuyoruz. Böylece P. Oxy'de. XXXI 1111 Paul yazıyor (satırlar 11-12): 11 12 G. S. Smith, 'Oxyrhynchus'ta Bir Maniheist İlahi: P. Oxy'nin Yeniden Değerlendirilmesi. 1111', Journal of Early Christian Studies, 11(1111): 11-12. 11 Çeviri J. H. Harrop'un çevirisini takip etmektedir, 'A Christian Letter of Commendation', The Journal of Egypt Archaeology, 11(1111): 1111; 11f satırlarının metni üzerine 1111-1111 adresindeki notlarına bakınız. ve idioi terimini buraya tercüme etmenin zorluğu. 11 The Founder of Manichaeism kullanım şartları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.001> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Columbia Üniversitesi Kütüphaneleri, 23 Ocak 2020, 17:57:54, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 35 ---

Bu nedenle onları sevgiyle, arkadaş olarak kabul edin, çünkü onlar katkımen değiller, Ision ve Nikolaos'un topluluğuna aittir. . . Burada kullanılan Yunanca ifadenin Kıpti harflerinden birinde ilginç bir paralelliği vardır ve Maniheist topluluğun karakteristik bir kullanımını akla getirebilir. Bu durumda Apa L'nin (ysimachos) selamları gönderiliyor. . . 'Mısır'daki kilisenin lideri Öğretmen'in yanına gönderilen genç çocuk Piene hakkında başka bir mektupta yer alan şu ifadenin, bunun ne anlama geldiğini açıklığa kavuşturduğunu düşünüyorum: 'Onların bedeni ayarlandı. . .'. Her seçilmiş grup, başında liderleri olan manevi bir sōma veya 'beden' oluşturur; Mani ve kilisesinin bir mikrokozmosu. Piene, Öğretmen'i "takip etmek" üzere seçildiğinde, dünyanın değil, içinde olmanın yeni yoluna katılmak için ilk adımları atmış olur. Bu ilginç bir soruyu gündeme getiriyor. Verilen izlenim, tamamen dini çalışmalara adanmış sürekli seyahattir. Seçilmişler bırakın çiftçilik ya da ticaretle uğraşmayı, kendi yiyeceklerini bile hazırlayamıyorlardı. Yalnızca gerçek yuvaları olan yukarıdaki dünyaya odaklanan yaşam tarzı, Mani'nin Mesene'ye İki Beden Üzerine Mektubu'nda açıkça ifade ediliyor ve şöyle diyor: [Biz ve sen [pl.] hatırlıyoruz ve kendi yerimize gitmeyi arzuluyoruz. (Çünkü) sen bu hikmeti kabul ettin, gerçekten bir ömür kalacaksın; bir yıl elbiseyle, (sadece) bir gün oruç ve yemekle ve sadece (kısa?) dinlenmeyle, . . . Yaşayan bir uygulama olarak Maniheist topluluğun özüne Mektuplar aracılığıyla yaklaşıyoruz ve bunların, ilahi güçlere ve kozmosun makro tarihine ilişkin çoğu zaman anlaşılması güç ayrıntılar içeren Mani'nin diğer dini metinlerinden daha önemli olduğunu düşünüyorum. Kutsal yazılarının çoğunun kaybolduğunu yineliyorum. Bunlardan hiçbiri bütünüyle hayatta kalamıyor ve bu nedenle büyük ölçüde içerik hakkında hipotezlerde bulunmamız veya zor ipuçlarını takip etmemiz gerekiyor. Ancak bildiklerimize ve kanıtlarımıza sahip olduğumuz kadarıyla, Mektuplar'ın büyüleyiciliği, Havari'yi en kişisel, öğretici ve pratik haliyle okumaktır; Davranışları organize ettiği, cesaretlendirdiği ve uyardığı yer burasıdır. Tekrar tekrar kişisel deneyiminden yararlanıyor ve onu vücudundaki fiziksel acılara geri dönerken görüyoruz: [P. Kellis VII Kıpti. [I. [Orta Farsça metinde geçen M[; bkz. M. Boyce, A Reader in Maniheist Orta Farsça ve Part Dili (Brill, Leiden, [), metin dp ([). [P. Kellis VI Kıpti'den iki pasaj. [Mani'nin Mektuplarından bir seçki içeren küçük formatlı bir kodeks. İkincisi On Kelime Üzerine mektubunun sonundan geliyor ama ilkinin aynı kompozisyona mı yoksa başka bir kompozisyona mı ait olduğu bilinmiyor. Mani'nin Many Lives'ına Giriş [kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.001> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Columbia Üniversitesi Kütüphaneleri, 23 Ocak 2020, 17:57:54, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 36 ---

[. . . Vücudum çok hastaydı. Oturup onu dinlemek için bir saat bile ayırmanın yolunu bulamadım; ne de kendimi toparlayabildim (?) çünkü çok acı çekiyordum. Hatta sizin o mektupta benim için yazdığınız sözleri dinlerken bile bütün uzuvlarım gevşekti. Vücudumun ızdırabı bana daha da acı verdi. Doğrusu sevgilim, o zamanlar sana yığınla söz yazmak zorunda kalmıştım; ama gönderdiğiniz bu küçüklerin gelip beni ne kadar acı içinde bulduklarını Tanrı biliyor! Çünkü bedenim hastaydı ve bu konuda hiç rahat olmadığım için ondan çıkmak istiyordum. Otuz yıl boyunca hiç bu şekilde hastalanmadım. Mektuplar insan Mani'sini sergilerken, muhtemelen daha sonraki bir deformite raporunu doğrulayabilecek fiziksel bir rahatsızlığın kanıtını sunarken, bağlılığın aynı zamanda kişiliğini ve görünümünü mucizevi ve hatta ilahi niteliklerle yüceltmesi şaşırtıcı değildir. Cemaat onun statüsüne değer verdi ve onun Sasani saraylarına çıkışı ve diyarın krallarıyla yaptığı diyaloglarla ilgili bir alt tür gelenek geliştirdi. Bu hikayeler toplumda popüler hale geldi ve harika vizyonlar, havaya yükselme ve şifa hikayeleriyle çoğaldı. İbnü'n-Nedîm, Şapur'un başlangıçta Mani'yi idam etmeyi planladığını, ancak Havari ile karşılaştığında omuzlarında ışıltı saçan iki lambaya benzeyen şeyler olduğundan dehşete kapıldığını anlatır. Yakın zamanda Dublin Kephalaia kodeksinden paralel olduğunu düşündüğüm bir geleneği, I. Şapur'un sarayında ilk kez ortaya çıkışıyla ilgili olarak buldum. Ortam, imparatorlukta kimin en bilge olduğunu belirlemeye yönelik bir tartışmadır. Mani ona meydan okumak üzere tanıtıldığında, büyük bilge Iodasphes şunu sorar: 'Bu kadar muhteşem bir benzerliğe sahip olan bu kişi kim? Herkes içer ama onlarla birlikte içmez.' Ona şöyle denir: 'Bu, kendisine her şeyin vahyedildiği Allah'ın Elçisi salih Manihayos'tur. Yüzü güzeldir, 'dönüşmüştür'. Bunlar, kutsal olanın öbür dünyasını etrafındaki karanlıktan çıkarmaya hizmet eden klasik öğretisel özelliklerdir. Bu kodeksin başlığı Lord Manichaios'un Bilgeliğinin Bölümleri'dir. Bu devasa eserin günümüze ulaşan tek redaksiyonunun ikinci cildidir; yaklaşık bin sayfalık bir Kipti baskısıdır. CE. Kodeks şu ana kadar hiç düzenlenmedi veya yayınlanmadı, Bölümlerden itibaren. Bu pasajın arka planı I. Gardner, 'Son On Bölüm', I. Gardner, J. BeDuhn ve P.C. Dilley, Mani at the Court of the Persian Kings'de verilmiştir. Chester Beatty Kephalaia Kodeksi üzerine çalışmalar (Brill, Leiden ve Boston,), - . Princeps baskısının ilk fasikül'ü tam da bu kitap tamamlanırken yayımlandı, devamı da kısa süre sonra gelecek; bkz. I. Gardner, J. BeDuhn ve P.C. Dilley, The Chapters of the Wisdom of My Lord Mani. Bölüm III: Sayfalar - (Bölümler -) (Brill, Leiden ve Boston,). The Founder of Manichaeism kullanım şartları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.001> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Columbia Üniversitesi Kütüphaneleri, 23 Ocak 2020, 17:57:54, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 37 ---

seksen beş yıl önce İrlandalı Amerikalı koleksiyoncu A. Chester Beatty'ye satılmış olmasına rağmen. Çünkü eserin durumu gerçekten zorlu: Bir yığın lif, kırık papirüs ve solmuş ya da lekeli metin. Bu, iki Amerikalı meslektaşım Jason BeDuhn ve Paul Dilley ile birlikte şu anda üzerinde çalıştığım ikinci büyük proje. Cilt, tamamen yeni materyallerden oluşan büyük bir miktar içeriyor. Gelecek baskısı ve çevirisi disiplin açısından ileriye doğru atılmış büyük bir adım olacaktır. Kodeksteki bölümlerle paralelliklerin olduğu yerlerde, bunların büyük bir kısmı yirminci yüzyılın başlarında Orta Asya'dan ele geçirilen Orta İran dillerindeki metin parçaları arasında bulunabilir. Bu konuda dönüştürücü olan şey, çok yakın zamana kadar, Batı'daki Maniheist yayılma anlayışının ve kilise geleneklerinin, doğuya doğru İpek Yolu boyunca yayılması ve başarısından belirli bir izolasyonla ilerlemiş olmasıdır. Bunun nedenlerini bir anlığına düşünmekte yarar var. İlk olarak, bu alandaki Avrupa bilimi kilise tarihi, sapkınlıklar bilimi ve erken dönemden Reformasyon'a kadar olan kilise polemikleri çerçevesi üzerine inşa edilmiştir. Mani ve Maniheizm öncelikle bir Hristiyan sapkınlığı ve Patristik döneme ait bir şey olarak anlaşıldı. Dinin ortaçağ tarihinin yeniden canlandırılması, on dokuzuncu yüzyılda Batılı bilim adamlarının erişimine sunulan İslamcı yazarlar aracılığıyla açıkça ortaya çıktı; Daha sonra Orta ve Doğu Asya'daki başarısının ancak yirminci yüzyılda yavaş yavaş ortaya çıktığı bilgisi geldi. Bu gelişmeler birçok bakımdan tamamen beklenmedikti. İkincisi disiplin engeli var. Günümüze kadar bile bilim adamlarının klasik dillerden (Yunanca ve Latince), doğu kilise dillerine ve İslam dillerine (Kipti, Süryanice ve Arapça), ardından İran çalışmalarına, Uygurcaya ve son olarak da Çinceye geçmesi zordur. Çoğu Maniheolog bu alanların bir veya ikisinde uzmandır. Üçüncüsü, Maniheizm'in kökeni Mezopotamya'da olmasına ve Sasani İmparatorluğu yüzyıllar boyunca hem onun doğum yeri hem de kilisenin otorite koltuğu olmasına rağmen, din hakkında öğrenilenlerin büyük çoğunluğu ya batıya ya da doğuya doğru genişlemeye aittir. Bunlar farklı kültürel dünyalarda gelişti. Dinin temel metinleri, özellikle de Mani'nin kendi yazıları büyük ölçüde kayıp durumda. Sonuç olarak, (örneğin) Kipti Maniheist mezmurları Hristiyan kültürel sunumuyla, Budist bir çerçeveye sahip Çin ilahilerinden fiilen izole ederek ele almak kolay hale geldi. Dinin iki 'kanadının' bu şekilde ayrılması büyük bir sorun olmuştur; ama artık bozulmaya başladı. Dikkatli bir burs, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde bulunan Mani'nin Birçok Yaşamına Giriş    kullanım şartlarıdır. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.001> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Columbia Üniversitesi Kütüphaneleri, 23 Ocak 2020, 17:57:54, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 38 ---

Mektuplar'ın kalıntıları ve yakın zamanda hem Yunanca hem de çeşitli Orta İran dillerinde günlük dua metinlerinin bulunması gibi metin ve uygulamaların temel mirasını kurtarmaya başlıyoruz. Dublin Kephalaia kodeksi bu sürecin dikkate değer bir başka örneğidir. Kıpti Kephalaia'nın gelişiminin gelişen bir edebi süreç olduğu ortaya çıktı; burada ayrı materyal gruplarının, deyim yerindeyse farklı "kitapların" birbiri ardına eklendiğini ve yalnızca yüzeysel olarak türün kısıtlamalarına uyacak şekilde yapıldığını görebiliyoruz. Metnin bu stratigrafisi, Kıpti redaksiyonunun her iki kodeksinde de izlenebilmektedir. İkinci cildin (Chester Beatty ya da Dublin kodeksi) birinci ciltten (Berlin kodeksi) farklı bir esere ait olması, genellikle farklı başlıklarına dayanarak sanıldığı gibi söz konusu değildir. Bunun yerine, ayrı malzeme gövdeleri arasındaki redaksiyonel bağlantılar her ciltte tanımlanabilir. Dublin kodeksindeki son bir önceki 'kitap', bir tür müjde olması nedeniyle çok ilginçtir; buradaki materyal, İsa'nın gelişinden açık mezara kadar olan yaşamını kapsayacak şekilde kasıtlı olarak düzenlenmiştir (ayrıca bkz. Ek C). Bununla birlikte, büyük bir şans eseri ve şimdiki amaçlarımızla bağlantılı olarak, bu Kıpti redaksiyonunda koleksiyona eklenen son 'kitap', Sasani imparatorluğunun kalbinde ve hatta doğusunda dolaşan geleneklerin bir koleksiyonuydu. Kültürel çerçeve Yahudi-Hristiyan olmaktan ziyade Mazdayasnian ve Budisttir. Yer adları, kişiler, görevliler ve festivaller bu dünyaya aittir ve buna rağmen -ki bu kesinlikle şaşırtıcıdır- neredeyse hiçbir uyarılama yapılmadan Kıpti diline çevrilmiş ve daha sonra Romano-Bizans Mısır'ındaki Maniheizt topluluklarda dağıtılmıştır. Artık toplumun iki ayrı kanadının birbirinden yalıtılmış olarak gelişmesi fikrinin bir yanılsama olduğunu görebiliyoruz. Bunun bir örneği, Mani'nin Turan Kralı ile görüşme hikayesidir. Bu bölümün ilk kanıtı yirminci yüzyılın başında biliniyordu; Part metni M, F. W. K. Müller tarafından yayınlanan Turfan'daki ilk Maniheizt belgelerden biriydi. 15. yüzyılda Kıpti Kephalaia'nın ilk cildinde Mani'nin Hindistan'a yaptığı yolculuğun net bir anlatımı mevcut olduğunda (bölüm), Havari'nin doğuya yaptığı seyahatleri o dönemde Sasaniler tarafından kontrol edilen bölgelerle birleştirmeye çalışan Walter Henning'di. daha fazla ayrıntı ve referanslar) J. BeDuhn, 'Kıpti ve İran Kephalaia arasındaki paralellikler: Goundesh ve Touran Kralı', Mani'de Pers Krallarının Sarayı'nda, W. B. Henning, 'Neue Materialien zur Geschichte des Manichäismus', Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, (1994): 1-10. The Founder of Manichaeism kullanım şartları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.001> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Columbia Üniversitesi Kütüphaneleri, 23 Ocak 2020, 17:57:54, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 39 ---

Şimdiki Belucistan'da bulunan krallık ve el-Taberî tarafından ilk Sasani kralları kralı Ardeşir'e teslim olduğu bildiriliyor. Daha sonra Werner Sundermann, hayatta kalan tüm Part anlatımını iki el yazmasından yeniden oluşturdu ve ayrıca Havari'nin, önce deniz yoluyla Basra Körfezi'nden İndus'un ağzındaki Deb'e ve ardından Turan üzerinden geri dönen yolculuğunun izini sürmek için çeşitli kaynakları kullandı. Mani-biyografide açıkça merkezi bir bölüm olan olaya dair giderek daha fazla kanıt ortaya çıktıkça, bu daha sonraki tüm tartışmaların temelini oluşturdu. Şimdi Dublin Kephalaia kodeksindeki yeni Kıpti kaynağı, hikayenin Roma imparatorluğunun Maniheist topluluklarında da nasıl bilindiğini ve yayıldığını gösteriyor. Ünlü yükseliş anlatısını anlatan sayfanın son derece parçalı alt yarısını (örneğin) anlayabilecek ve hatta kısmen yeniden yapılandırabilecek ölçüde, bilinen doğu anlatımlarını yakından takip ediyor. Burası 'adil olanın' aşamalı aşamalarla yükseltiltiği yerdir ve bu aşamaların her birinde daha büyük bir şey ortaya çıkar: Dünya, güneş ve ay, küre. Dahası, Kıpti anlatısı, Turan Kralı tarafından Mani'nin otoritesi ve statüsüne ilişkin önemli kabulü korur: 'Sen kutsanmış Buda'sın'; ancak burada daha (dilerseniz) tek tanrılı bir ifadeyle birleştirilmiştir: 'Sen Tanrı'nın Elçisisin.' Bu anlatımda dikkate değer olan şey, bu tür geleneklerin sadece dördüncü yüzyılda Mısır'da dolaşımda olması değil; ama Mani anlatısının tamamının (eğer buna öyle diyebilirim) burada Doğu İran çerçevesinde sunulma şekli. Bu yeni kephalaia kitabında, Havari'nin Gelişi olarak bilinen çerçeveleme dizisini, tarihöncesi ve daha önceki havari döngülerinden hikayelerle birlikte buluyoruz; bu hikayeler, Seth ve Enosh gibi İncil'deki ve Tufan öncesi patriklerin Yahudi-Hristiyan çerçevesinde değil, daha ziyade İran destansı gelenekleri ve ardışık Buda ve Arhant döngüleri açısından sunuluyor. Ve sonra, Mani'nin yaşamına ve seyahatlerine geldiğimizde, o, Sasani imparatorluğunun şehirleri ve saraylarında seyahat ediyor, hakimleri ve prensleriyle tanışıyor ve batıda Palmira ve Roma'ya olduğu kadar doğuya da Kuşan ve Hindistan'a bakan Mazdayasni toplumunun festivalleri hakkında yorum yapıyor. Bu nedenle ve sadece örnek olarak, Havari'nin Turan Kralı ile görüşmesinin hikayesi □□□ bölümde göğe yükseliş ve kralın Mani'yi Buda olarak ilan etmesiyle ortaya çıkar. Bununla birlikte (bölümler □□□-□□□) redaksiyon tarihi boyunca baskın anlatıya çağrışım yoluyla eklenmiş gibi görünen iki kısa parça bir araya getirilmiştir; Mani'nin Many Lives'ına Giriş □□ kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.001> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Columbia Üniversitesi Kütüphaneleri, 23 Ocak 2020, 17:57:54, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 40 ---

Bölüm 1111 Mekan yine Turan diyarıdır. Bu süreç kephalaia türünün oldukça tipik bir örneğidir. Ancak eserdeki geniş çerçeveye bakarak Turan anlatılarının toplum geleneğindeki yeri hakkında bir şeyler öğrenebiliriz. Böylece, 20. bölümde bu alt gruptan önce, Mani'yi Ktesiphon'da bir festival sırasında buluyoruz; burada Mani, kralın komutanı (stratēlatēs, bir ordu generali) olan Thirousak ile buluşup tartışıyor. Kutlamanın özellikle Perslere ait olduğu söylenir (yani Mazdayasnian diyebileceğimiz kutlamadır) ve bir kurdun öldürülmesini içerir. Elçi günahın, öldürmenin ve cezanın doğası hakkındaki tartışmayı yönetir. Bu, The Histories'deki Agathias gibi bazı klasik ve İslami kaynaklarda tartışılan ve onu "kötü olanların katledilmesi" olarak adlandıran festivalin aynısı olabilir. Yılın son ayında kuzulama zamanında gerçekleşti ve kurtlar gibi kötü yaratıkların (Ahriman'la ilişkili olanlar) öldürülmesine odaklandı. Bu bölümün ardından Turan alt grubu geliyor ve 1111 numarada tekrar Mazdayasnian olarak bağlamlandırabileceğimiz başka bir uzun anlatı var. Mani bu kez Adurbat ya da Yargıç Adurnabat ile tartıştığı bir şehirdedir. Adı tamamen İranlıdır (Orta Farsça ve Part dilinde ādur 'ateş') ve ortam özellikle ateş tapınağı olarak verilmiştir. Tartışma, Zerdüşt araştırmalarıyla ilgilenen akademisyenler için büyüleyici olacak çünkü rahip ritüelini, (örneğin) metnimizde klados (Yunanca, 'dal' veya 'dal') olarak adlandırılan, açıkça barsom veya kutsal dallar olarak adlandırılan şeyin kullanılan sayıları da dahil olmak üzere, bazı önemli ayrıntılarla ele alıyor. Brahmanizm'de olduğu gibi Zerdüştlük'te de bu sayı törene göre değişir ve dolayısıyla burada da dördüncü ila beşinci yüzyıl Mısır'ında Kıpti dilinde dolaşan bir Maniheist metinde korunan, erken Sasani İran'ına ait dini uygulamalar hakkında özel bir bilgi örneğine sahibiz. Bu son "İran" kephalaia kitabı, hem Maniheist toplumun doğu ve batı gelişmelerini ayrı ayrı ele alma eğilimi, hem de Yahudi-Hristiyan mirasına sahip Mani'ye, onu Sasani toplumu içinde yabancı gösterecek şekilde ayrıcalık tanıma eğilimi açısından çok gerekli bir düzeltmedir. Kutsal yazılarını nasıl Aramice yazdığını ve daha sonra Orta Farsça Kral Şapur'a nasıl sunduğunu anlatmak yaygınlaştı. Bu ötekiliğe yönelik eğilime karşı dikkatli olmalıyız. Mani'nin müritlerinden bazılarının İranlı isimleri vardı, bazılarının Mazdayasni mirası vardı ve muhtemelen bazılarının da Budist geçmişi vardı. Yunan Mani-Kodeksinin keşfi, bunu daha detaylı tartışacağım 1111 Agathias, The Histories 1111.11, çeviri: J. D. Frendo (Walter De Gruyter, Berlin ve New York, 1111), 1111-1111. 1111 Maniheizmin Kurucusu kullanım şartları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.001> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Columbia Üniversitesi Kütüphaneleri, 23 Ocak 2020, 17:57:54, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 41 ---

bir sonraki bölümde dikkatleri Havari'nin, çoğunlukla heterodoks bir Yahudi-Hristiyan mezhebi olan Elchasaite olarak tanımlanan veya en azından bunlarla bağlantılı olan bir vaftizci cemaatinde yetiştirilme tarzına odakladı. Fakat 'İran Talmudu' üzerine yapılan son çalışmalar, Sasani Babil'inde uzun süredir devam eden haham izolasyonu fikrini tersine çevirdiği gibi, Mani'yi de yaşayan bağlamla yeniden bütünleştirmemiz gerekebilir. kendi kültürünün gelenekleri. Bölüm 1'de peygamberin son günlerini, yargılanmasını, hapsedilmesini ve I. Bahram'dan önce Gondēšāpūr'daki ölümünü tartışacağım. Tutku anlatısı sarayda prenslerin, elitlerin, mafyanın önde gelenlerinin ve Sasani imparatorluk toplumunun din adamlarının önünde oynandı. Mani'nin Zarades'in, yani Zarathustra'nın ve Mazdayasnian'ın yönetiminin yasasına ihanetinin ne kadar can alıcı sorun olduğunu göreceğiz. Bu tartışmanın başlangıcında, Mani'nin Pers kralından kaçıp Roma imparatorluğuna geçtiği, Karchar şehrine girdiği ve öğretisini önde gelen vatandaşlar, yargıçlar ve Piskopos Archelaus'un önünde sunduğu Archelaus'un İşleri'nin öyküsünü anlattım. Sanırım bu (belirli bir okumada), Archelaus'un mafya yatağı Kartir'in yerini aldığı Gondēšāpūr'daki savunma ve yargılama sekansının bir aktarımıdır. Mani, bir Hristiyan piskopos tarafından kınanır ve öğretisi, kilisenin ve Roma toplumunun standartlarına ve geleneklerine göre yargılanır. Mani'nin biyografisini, ister Hristiyan ister Çin olsun, kişinin kendi mirasının ışığında okumak tarih yazımında her zaman cazip olmuştur. Ancak onun önümüze kolunun altında bir Babil kitabıyla, kırmızı ve pırasa yeşili pantolonla çıktığını da unutmamak gerekir. Mani ve sözde Elchasaite'ler üzerine son dönemde yapılan çalışmaların yıkıcı bir eleştirisi ve İran bağlamına gereken ağırlığın verilmesi çağrısı için bkz. A. de Jong, 'A Quodam Persa Exstiterunt: Re- Orienting Manichaeen Origins', *Empsychoi Logoi – Religious Innovations in Antiquity: Studies in Honor of Pieter Willem van der Horst*, eds. A. Houtman, A. de Jong ve M. Misset-Van de Weg (Brill, Leiden, 2019), 111-133. Mani'nin Many Lives'ına Giriş 1.1 kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.001> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Columbia Üniversitesi Kütüphaneleri, 23 Ocak 2020, 17:57:54, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 42 ---

Mani'nin Geçmişi ve Erken Yaşamı O Kimdi ve Ne Yaptığını Sanıyordu? Hristiyan geleneği Mani'yi baş sapkın ve sadıkları baştan çıkaran kişi olarak görmüştür. Onun hafızası, Archelaus'un İşleri olarak bilinen büyüleyici bir karşı-biyografi tarafından derinden şekillendirilmiştir; bu ca. 250 MS ve on dokuzuncu yüzyılda İslam dünyasından yeni kaynakların okunmasına ve ardından yirminci yüzyılda Maniheizm topluluğu tarafından yazılan metinlerin kurtarılmasına kadar Batı bilgisine egemen oldu. Bunlardan en dikkate değer olanı, Mani'nin gençliği ve güney Mezopotamya'daki mezhepçi Yahudi-Hristiyan topluluğunda yetiştirilme tarzına dair tamamen farklı bir anlatıyı koruyan, Yunanca yazılmış minyatür Mani-Kodeks'tir. Bu bölümde Mani'nin kökenleri, adı ve iddia ettiği dini deneyimler gibi konuları içeren bu çeşitli resimlerini tartışıp karşılaştıracam. 'Mani kimdi ve ne yaptığını sanıyordu?' Kısa cevap onun Aramice konuşan bir vizyoner, bir şifacı ve bir vaiz olduğu ve M.Ö. 250-200 CE. Kendisi geniş bir Yahudi-Hristiyan mirasından geliyordu ve Maniheizm olarak bilinen dini kurdu. Hem Kipti hem de Orta Farsça dillerinde varlığını sürdüren en tanınmış öğretilerinden birinde, kendi dininin neden diğerlerinden daha iyi olduğunun on nedenini açıklıyor. İddia edilen bu avantajlar arasında en dikkat çeken, evrenselliğin her ülkeye ve her dile yayılmasına yapılan vurgudur; ve onun hakikati, bizzat Mani'nin yazdığı ve her şeyin hakikatinin öğrenilebileceği ve asla kaybolmayacağı ilahi olarak vahyedilen kitaplarda sabittir. Böyle bir özet açıklamada bile hemen göze çarpan bir takım sorunlar var. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Mani bir din kurmayı mı amaçladı? Bu kitabın adı 'Maniheizmin Kurucusu' ve olup bitenlerin bir ifadesi olarak buna izin veriliyor; ama pek de öyle olmayabilir. Böylece kephalaion (Kipti) ve Mōrōn + Mōrōn (Orta Farsça); İngilizce çeviriler en kolay şekilde Gardner ve Lieu, *Manichaeen Texts from the Roman Empire*, 1996, 111-133'de mevcuttur. <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 43 ---

onun hedefi olmuştur. Kendisini adlandırdığı tüm isimler arasında en iyi kanıtlananı, birçok mektubunda ve ayrıca mesajının temel ifadesi olarak kabul edilebilecek Yaşayan İncil'de kendisini tanıttığı ifade olan 'İsa Mesih'in Havarisi'dir. Öyle görünüyor ki, kurtarıcı İsa tarafından zamansız da olsa doğrudan çağrılan Pavlus'u örnek aldı. Bunun bir başlangıç noktası olarak önemi küçümsenmemelidir. Maniheizm'in Hıristiyanlık da dahil olmak üzere diğer tüm dinlerden ayrı ve üstün olduğu düşüncesi, Mani'nin ölümünden sonra topluluğun kendi liderini merkeze koymasıyla gelişen bir şey midir? Artık kurtarıcımız, efendimiz, hatta 'Tanrımız' olan odur; oysa tarihsel adam İsa'ya bakmıştı. Eğer öyleyse, yukarıda bahsettiğimiz bu dinin en iyi din olduğu geleneği zaten böyle bir yönelimin izlerini taşıyor. Ancak Mani'nin kendini tanıması uzun kariyeri boyunca gelişti ve süreç çoktan başladı mı? Öyle olduğu varsayılmalıdır; ama onun dini deneyimini kazıp çıkaracak ya da bu deneyiminin gidişatını izleyecek araçlara sahip miyiz? Kendisinin yazdıklarını, takipçilerinin inanıp öğrettiklerinden gerçekten ayırt edebilir miyiz? Peki Maniheizm olarak bildiğimiz şeye temel unsurlara katkıda bulunmuş gibi görünen İran ve Hint gelenekleri gibi diğer dini ve kültürel gelenekler nasıl bir rol oynadı? Böyle bir karşılaşmanın ve Yahudi-Hıristiyan ve Aramice konuşulan çevrenin dışından gelen müritlerin Mani'nin yakın çevresine entegrasyonunun, onun düşüncesinin ve topluluğunun daha yaşamı boyunca gelişmesine yön veren şey olduğu bir hipotez hakkında düşünmeye başlıyorum. Bu, gelenekte açıkça görülen dinamik dönüşümün kilidini açmak için en azından gerekli bir anahtar sağlayacaktır. Mani olarak bildiğimiz, kendini havari ilan eden bu kişi hakkında yaygın olarak anlatılan bazı temel gerçekleri sorgulayarak başlayabiliriz. Son elli yılın en dikkate değer keşfi, Havari'nin Yunanca yazılmış ve Bedeninin Doğuşu Hakkında başlığını taşıyan biyografisi olan Köln Mani-Kodeksi olarak adlandırılan eserin muhafaza edilmesi ve okunması olmuştur. Bu eşsiz eserin ortaya çıkışı, alandaki bilimi o kadar etkiledi ki, araştırmayı tamamen yeni alanlara yönlendirdi ve Mani'nin gençliği ve yetiştirilme tarzıyla ilgili daha önceki çalışmaların çoğunu gereksiz kıldı. Bölümde, odaktaki bu değişimin, Havari'nin son günleri ve şehitliği gibi hayati bir konu üzerinde sürdürülen araştırmalara zarar verdiğini tartışacağım. Burada, evrensel olarak daha iyi ve daha tarihsel olduğu kabul edilen açıklamanın aksine, onun kökenleri hakkında önceden kabul edilen geleneklerin kurgu veya polemik kategorisine havale edilmesinin de ciddi bir yeniden değerlendirmeye ihtiyaç duyduğunu savunacağım. Mani'nin Geçmişi ve Erken Yaşamı <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 44 ---

Bu Mani-Kodeks'in ortaya çıkarılmasından önce, Havari'nin erken dönem yaşamına ilişkin bilgiler nispeten yetersizdi. On dokuzuncu yüzyılda İslami dönem kaynaklarının biyografik çalışmalara dahil edilmesinin, özellikle Süryani ve Arap yazarların (ve en önemlisi İbnü'n-Nedim'in anlatılarının) önemli yeni materyal sağladığı doğrudur. Bununla birlikte, Mani hakkındaki Batılı bilimin çerçevesi, Archelaus'un İşleri tarafından temsil edilen Hristiyan polemik geleneği üzerine inşa edildiğinden, bu ayrıntılardan bazılarının ne yapılacağı her zaman açık değildi. Bu eser belli bir Hegemonius'a atfedilmiştir ve M.Ö. 150-100CE, ancak yazarı bilinmiyor ve atıfların geçerliliği şüpheli. Patristik ve Bizans dönemlerinde geniş çapta dağıtılmış, Kıpti gibi dillere tercüme edilmiş ve aralarında Kudüslü Cyril, Epiphanius ve diğerlerinin de bulunduğu yazarlar tarafından kullanılmıştır. Her ne kadar orijinali muhtemelen Yunanca yazılmış olsa da, metin artık yalnızca Latince versiyonuyla eksiksiz olarak hayatta kalmıştır. Batıda Maniheizm bilgisi konusunda en büyük otorite olan Hippolytus Augustinus, dördüncü yüzyılın sonlarında ve beşinci yüzyılın başlarında toplulukla ilgili kişisel deneyimi nedeniyle bu geleneğe hiçbir aşinalık göstermemektedir. Mani'nin gerçek hayatı hakkında çok az bilgi sağladığından, Acta ve türevleri baş kafirlerin biyografik anlatımlarında baskın hale geldi. Giriş bölümünde tartışıldığı gibi Protestan Reformu, Maniheizm çalışmalarına yeni bir ilgi getirdi ve Archelaus'un Yasalarının dini tarih açısından önemine dair farkındalığın izleri on yedinci yüzyılın başında Caesar Baronius'a kadar uzanabilir. Çalışmanın kendisi esas olarak Mani ile iyi piskopos Archelaus arasında yapay olarak inşa edilmiş tartışmalarla ilgilidir ve Mani'nin öğretilerini yerle bir etmek ve alay etmek için bir araç olarak kullanılır. Ancak bu aynı zamanda tartışmalar için bir çerçeve olarak Mani'ye hem gerçeğin hem de kurgunun akıllıca iç içe geçtiği bir tür karşı-biyografi sağlıyor. Bu anlatının temelleri, isimlerin bazen biraz değişen biçimleri ve ara sıra ek ayrıntılarla birlikte, geniş bir kaynak yelpazesinde izlenebilmektedir. Bu açıklamaya göre, sapkın öğretiler ilk olarak yukarı Thebaid'den bir kadınla evlenen ve onunla Mısır'da yaşayan bir Sarazen olan Scythianus'un öğretilerinden türetilmiştir. Daha uzun versiyonda Vermes, çev., Acta Archelai; ayrıca BeDuhn ve Mirecki, *Frontiers of Faith*'teki çalışmalar. İlk modern eleştirel baskının yayımı L. A. Zacagni tarafından yapıldı, *Collectanea Monumentorum Veterum Ecclesiae Graecae ac Latinae (Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, Roma, 1893)*. Bazı el yazmaları De Haeresibus'taki Mani için Urbicus adını kaydeder. Ancak bu Epiphanius'tan türetilmiştir (yani Cubricus'un bozulması) ve okuma modern eleştirel baskılar tarafından reddedilmektedir. Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 45 ---

Epiphanius'un verdiği bilgiye göre onun Kızıldeniz ticaret yollarında çalışan bir tüccar olduğunu ve Hindistan'ı sık sık ziyaret ettiğini duyuyoruz. Bu İskit'in, ustası için Gizemler, Bölümler, İncil ve Hazine başlıklı dört kitap yazan Terebinthus adında bir öğrencisi vardı. Bunlardan üçü, Mani'nin bizzat yazdığı önemli kutsal metinlere karşılık gelirken, Bölümler, günümüzde en iyi Kephalaia olarak bilinen (bu, Yunanca'da aynı başlıktır) onun sözde sözlü öğretilerinin koleksiyonuna karşılık gelir. Hikaye, Scythianus'un Yahudiye'ye gidip oradaki eğitilmiş adamlara danışmaya kararlı olduğu konusunda biraz gereksiz bir yorum getiriyor; ancak aniden öldüğünde Terebinthus Mısır'ı terk ederek Babil'e gitti ve burada kendisini Buda olarak yeniden adlandırmaya çalıştı. Orada, çeşitli iddiaları nedeniyle iftiraya uğrayan adam, daha sonra tek suç ortağı olan yalnız yaşlı bir kadının yanına gitti ve dört kitabı da yanına aldı. Ancak o da Tanrı tarafından vuruldu ve yanında getirdiği her şeyi ona bırakarak öldü. Bu dul kadın, Corbicius adında yaklaşık yedi yaşında genç bir köle edinmişti; onu serbest bıraktı ve okuma-yazmayı öğretti. Bu kitaplar on iki yaşındayken kendisi de öldüğünde ona miras kaldı; bunun üzerine Pers kralının başkentinde yaşamaya gitti ve adını Manes olarak değiştirdi. Eserleri inceledi ve yazar olarak onlara kendi adını verdi; böylece neredeyse altmış yaşına geldiğinde bilgili hale geldi ve kendine üç mürit edindi ve onları daha fazla takipçi kazanmak için farklı bölgelere gönderdi. Daha sonra kralın oğlu hastalandı; bunun üzerine Manes çocuğu iyileştirmeyi teklif etti. Ancak ikincisi öldü ve Manes hapse atıldı ve zincirlendi, daha sonra rüşvetle kaçtığı ve Arabion kalesi (Castellum Arabionis) olarak adlandırılan bir yere gitti. Archelaus'un Elçileri'nde kaydedildiği iddia edilen olaylar, özellikle de Hristiyan piskopos Archelaus ile yapılan çeşitli tartışmalar, bu olaylardan sonra gerçekleştiği şeklinde bağlamlandırılıyor. Manes şimdi Karchar adında bir şehirde Marcellus adında tanınmış bir vatandaşın iyi itibarını duyuyor ve onu kendi öğretileri için kazanmayı umuyor. İlk önce Turbo adında bir öğrencisini, elinde bir tanıtım mektubu ('Maniheus, İsa Mesih'in Havarisi ve benimle birlikte tüm azizler ve bakireler Marcellus'a...') gönderir; Daha fazla takipçi kazanmak için kendisi de Roma topraklarına geçmeden önce. Daha sonra, kamuya açık bir tartışmada tamamen mağlup olduktan ve birçok rezilliğine öfkelenen kalabalık tarafından kovalandıktan sonra, utanç içinde Arabion kalesine kaçmak zorunda kalır. Orada tutuklandı ve Pers kralının huzuruna çıkarıldı, derisi yüzüldü ve şehir kapılarına asıldı, derisi şişirildi ve eti kuşlara verildi. Mani'nin Geçmişi ve Erken Yaşamı □□ kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 46 ---

Bu hikayeyi, fazlasıyla bariz yapay ve kurgusal aygıtları nedeniyle göz ardı etmek kolaydır. Ancak Acta'ya ilişkin ayrıntılı araştırmalar, içerdiği bilgilerin değerini defalarca ortaya koyuyor. Örneğin, Mani'nin Marcellus'a gönderdiği mektup kesinlikle Havari'nin özgün mektuplarına dayanıyordu, çünkü karakteristik ifadeler ve benzersiz, gerçek içerik içerdiği gösterilebiliyor. Benzer şekilde, Mani'nin hayatındaki önemli anlar için verilen yaşlar (özellikle on iki ve altmış), Havari'nin topluluğun kendi kaynaklarındaki biyografisini destekliyor. Anlatıda bulunan isimleri açıklamak için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Kökenlerin temel anlatımında özetle şunları buluyoruz: Scythianus'un, Buddha olarak yeniden adlandırılan Terebinthus'un bir öğrencisi vardı ve yalnız yaşlı bir kadının öğrencisi vardı ve onun da Manes olarak yeniden adlandırılan genç bir hizmetçi Corbicius'u vardı. Kitaplar bu soydan aktarılmıştır ve ayrıca çeşitli kişilerin Hindistan, Mısır, Yahudiye ve Babil gibi farklı ülkelerle özdeşleştirildiğini de söyleyebiliriz. Bunun arkasında neyin yattığına dair ipucu, yaygın olarak tanınan Buda adında bulunabilir. Maniheizm topluluğun metinsel geleneğinde ve muhalifleri tarafından anlatılanlara yansıyan, Michel Tardieu'nun İslami kavramla bariz benzerliğiyle peygamberlik olarak adlandırdığı bir tür havarilik soykütüğüne defalarca rastlanır. 1 Bununla birlikte, bu fikrin temel yapısı Mani'nin doğrusal tarih içinde periyodik olarak konuşan ve hareket eden bir Tanrı olan Yahudi-Hristiyan mirasından türetilbilse de, öğretisinin benzersiz ve son derece karakteristik bir yönüdür. onun evrenselci genişlemesidir. Temel ifadesinde ve bunun tohumu kesinlikle Mani'nin kendi yazılarından kaynaklanmaktadır: İsa batıya, Buda doğuya, Zarathustra İran'a (ortada) gönderilmiştir; ama kendisi tüm dünyaya. Onun öğretisinin her ülkede ve her dilde açıkça görüldüğü defalarca vurgulanmıştır. Üstünlüğü açıkça burada ortaya çıkıyor. Havariliğin soykütüğü gelenek için o kadar temel bir öneme sahipti ki, onun literatürü aracılığıyla ortaya çıkan topluluk kimliğinin bir işareti haline geldi. Kephalaia olarak bilinen geniş eserin analizine girilirse, şu anda iki cilt halinde Kipti redaksiyonu ile ele geçirilmiştir. CE ve yaklaşık bin sayfadan oluşan bu kitabın bir araya getirilmiş ve (bu versiyonda) bölümler halinde düzenlenmiş bir dizi ayrı "kitaptan" oluştuğu görülebilir. Ancak orijinal kitaplar hâlâ Gardner, 'Mani'nin Marcellus'a Mektubu'. M. Tardieu, Maniheizm, çev. M. B. DeBevoise (University of Illinois Press, Urbana ve Chicago, 1975), 1-2. Maniheizmin Kurucusu'nun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 47 ---

Görünüşe göre her biri metnin Elçi'nin Gelişim Üzerine olarak bilinen bir versiyonuyla başlıyor. Böylece, ilk kitabın başlangıcı olan  . bölümde, havarilerin ve kiliselerin ardılığı, sürekli ekim ve hasat döngüsüyle karşılaştırılır. Her elçi bir çiftçi gibidir. İlk önce kiliselerinin manevi formlarını göksel dünyaya salıverirler ve daha sonra, önceki kilisenin nihayet hasat için olgunlaştığı ve yükseldiği anda bu seçimin tohumlarını ekmek için dünyaya gönderilirler. Böylece dünyanın kurtuluş imkânlarından mahrum kaldığı bir an yoktur. Ağacın meyve vermediği bir an yoktur. Havarilerin listesi şöyledir: Şit'ten Enoş ve Hanok'a, doğuda Sam, Buda ve Aurentes zamanına, Zarathuştra'dan İran'a, İsa Mesih'in gelişine kadar; Nihayet, kurtarıcının kilisesi yükseklere çıkarıldığında (Mani şöyle der) 'benim havariliğim başladı'. Benzer bir soyağacı üç. bölümde de yer alıyor, ancak bu sefer Hindistan ve doğuya daha çok vurgu yapılıyor; buna Buddha ve Aurentes'in yanı sıra Kebellos adında bir figür de dahil; ve muhtemelen Elchasai'den Parthia'ya. Nuh ve Sam ile biten Tufan öncesi figürler, Zarathuştra'nın (Pers) ana serisini takip eden ikincil ve özet bir listeye aktarılmıştır; Buda (Hindistan ve Kuşan); Aurentes ve Kebellos (doğu); Elchasai (Parthia); İsa Mesih (batı).     bölümünde olabilecek üçüncü bir versiyon ortaya çıkıyor. Burada, hayatta kalan metinde İncil'deki figürlerden hiçbir iz yoktur ve odak noktası artık yedi Buda, on iki Arhan ve yirmi dört Kevalin'in ardılığı üzerindedir; gerçi soyağacı aynı zamanda Zerdüşst ve İsa ile de sonuçlanıyor. Daha sonra, Anacharsis ile başlayan ve Zerdüşst'ün İran'a gelişine kadar uzanan Chasro gibi İran destansı geleneğindeki anlatı figürleriyle iç içe geçen çok ilginç bir dizi hikaye tanıtılır (bölüm üç?). Aşağıdaki kephalaic 'kitap', Mani hakkında, onun Sasani sarayları ve elitleriyle olan etkileşimleri bağlamı aracılığıyla bağlantılı olan bir dizi topluluk geleneğini içermektedir. Bu örnekte, Anarchasis'le başlayan ve tanıtılan materyali, Mani'nin yaşamını özellikle İran soykütüğü çerçevesinde çerçeveleme girişimi olarak anlamak ikna edicidir ve bu, Havari'yi Yahudi-Hristiyan soyuna yerleştiren daha tanıdık yapılarla çarpıcı bir tezat oluşturur. Bu hesapları karşılaştırdığımızda birçok önemli noktayı görüyoruz. İlk olarak, havarinin gelişyle ilgili bu fikrin edebi gelenekte nasıl yerleştiği ve böylece yeni metinsel malzeme gruplandırılmalarının tanıtılması için tema üzerindeki çeşitlemelerin tekrar tekrar kullanılmasıdır. Maniheist bir perspektifi çerçevelemek için bir tür araç ama aynı zamanda bir kimlik işareti haline geldi. Topluluğun hikayesini anlatmak istiyorsanız <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde bulunan Mani'nin Arka Planı ve Erken Yaşamı    'nı kullanmalısınız. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002>
<https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 48 ---

Nihayetinde Tanrı tarafından özel olarak seçilmiş olanın ortaya çıkışına yol açan soyla başlayın. İkinci olarak versiyonların karşılaştırılması, dizinin farklı kültürel ortamlara nasıl uyarlanabileceğini kanıtlıyor. Bazı bağlamlarda Seth'le öncülük etmek, diğerinde ise Buda'yla başlamak önemli olabilir. Üçüncüsü, unvanların özel adlara dönüşme eğilimini de görebiliriz. Aurentes, aslında 'dürüst olan' anlamına gelen Sanskritçe bir terim olan arhant'tan türemiştir; tıpkı Buda'nın aydınlanmış kişi anlamına gelmesi gibi; ve Kebellos adı, Jainler tarafından her şeyi bilen biri için kullanılan ve Mahavira ve bu dinin diğer tirthankaraları için kullanılan bir terimden türemiştir. Bu orijinal kullanımlara ilişkin farkındalık, Kıpti Kephalaia'nın yedi Buda dizisiyle birlikte     b  l  m  nde muhafaza edildi; ancak Hint dinlerinden türetilen bu içeriğin bir kalıntıya indirgend  i   . bölümde, Aurentes başka bir havarinin adı olarak okuyor (ve insan gerçek anlamın okuyucular için hızla kaybolma sürecinde olduğunu hayal ediyor). Bu aradan sonra   imdi Archelaus'un     leri'ne dönelim. Mani'nin kökenlerine ilişkin burada anlatılanlar, ayrıntılar çarpıtılmış, yanlış anlaşılmış ve parodisi yapılmış olsa bile, bu   zg  n Maniheist edebi kinayeden türetilmiştir. Havarilerin her biri sırayla ortaya çıktığında, Mani'nin dünyaya sunduğu kutsal yazılarda yerine getirilen, kitaplarında yazılı olan hakikat öğretisini getirirler. Böylece Terebinthus adında bir     rencisi olan ve daha sonra adını Buda olarak değiştiren Scythianus'un öyküsü; bu, havari anlatısının gelişiminin bir versiyonudur. Hatta Hindistan, Mısır ve Babil'e yapılan atıflarda önceki havarilerin her biriyle ilişkilendirilen farklı bölgelerin ayrıntıları belli belirsiz de olsa fark edilebilir. Scythianus'un Yahudiye'ye gitmek istemesiyle ilgili oldukça tuhaf kesik perikopun aslında Yahudiye'nin havarisi olan   sa'nın soya dahil edilmesinden kalma bir kalıntı olduğundan şüpheleniyorum. Epiphanius, Scythianus'un havarilerin zamanıyla ilgili olarak Kudüs'te birkaç yıl geçirdiği, ancak "her peygamberin"     retisine göre yaşayan yaşlılar tarafından reddedildiği bölümün genişletilmiş bir versiyonunu sunar. Acta'nın yazarının (böyle bir terim kullanabilirsek) soyk  t    nden   ncil geleneğinden herhangi bir figürü çıkarmaya çalıştığı açıktır. Mani'nin ve onun öğretilerinin farklılığını vurgulamak olan parodinin amacını baltalayacaklardı. İran kephalaia kitabı olarak adlandırdığım, Anarchasis'in tanıtıldığı kitabın başlangıcındaki materyal henüz yayınlanmadı. Bu, şu anda Dublin'deki Chester Beatty kütüphanesinde bulunan Kıpti Kephalaia'nın ikinci cildine aittir ve yorumlarım, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcut olan Maniheizm'in Kurucusu'nun kullanımıyla ilgili olarak üzerinde çok çalışılan metni düzenlemeye yönelik mevcut projeye dayanmaktadır. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 49 ---

Yazıyorum. Archelaus'un Elçileri'ndeki Scythianus ismine en iyi açıklamayı bu sağladığı için burada tanıtmak istedim. Acta soykütüğünde bulunan çeşitli isimler ve kişiler hakkında önemli tartışmalar yapıldı, ancak sorunlara gerçekten tatmin edici bir çözüm bulunamadı. Umarım burada, tüm sorunları tamamen çözemesem bile araştırmayı ilerletebilirim. Anakarsis, Herodot zamanından bu yana klasik gelenekte tanınmış bir figürdü: Bir gezgin, bir filozof ve kökeni kimliğinin bir parçası haline gelecek kadar yaygın olarak İskit olarak biliniyordu. Bu figürün Maniheizt havarisel soyuna dahil olma yolu dikkatli bir araştırma gerektirir. Patristik kaynaklarda ona yapılan birçok göndermeyle başlamak mümkün olsa da ben burada bu görevi üstlenmedim. İlginç olan şu ki, şimdi Kıpti Kephalaia kodeksinde okunan onunla ilgili hikayelerin odak noktası münzevi uygulamalardır: et yok, şarap yok ve özellikle kadınlara ve sekse karşı şiddetli bir tiksinti. Acta'da Scythianus'u Thebaid'de kendisiyle birlikte yaşamaya ikna eden kadına yapılan vurguyu bu geleneğin kasıtlı olarak yıkılması olarak görmek cazip gelebilir. Epiphanius'un daha uzun versiyonunda onun bir fahişe olduğu açıkça belirtiliyor; ancak bu Simon Magus hakkında anlatılan benzer hikayeden etkilenmiş olabilir. Sapkınlığın diğer ünlü soykütüğünün etkisini Acta'daki ve onun türevlerindeki bazı hikâyelerde görebiliriz ve amaçlarımıza hiçbir değer katmayan daha bariz kopyaları çoğunlukla atladım. Terebinthus isminin anlamı hala karmaşık ve spekülattir. En yaygın olarak Aramice tarbiṭa'dan (öğrenci) veya Buda'nın bir sıfatı olarak çeşitli etimolojiler önerilmiştir. Kesinlikle hikaye onun adını ikinci olarak nasıl değiştirdiğini anlatıyor ve Terebinthus'un Maniheiztlere dahil edilen "doğu" figürlerinden birini veya diğerini bir şekilde gizlediğini varsaymak en mantıklısı. Projenin kısa bir açıklaması için bkz. I. Gardner, 'Chester Beatty Kephalaia Kodeksine Giriş', Mani Pers Krallarının Sarayında, 1-2. Örn. II Manicheismo'da W. Klein'ın 'Aśvagho'sa'nın Epik Buddhacarita'sı ve Mani'nin Yaşamı İçin Önemi' adlı tartışmasının özetine bakınız. Nuove Prospettive della Ricerca. Quinto Congresso Internazionale di Studi sul Manicheismo, eds. A. van Tongerloo ve L. Cirillo, Maniheizt Çalışmalar (Brepols, Lovanii ve Neapoli, 1984), 103. Smagina'dan ve Scythianus'u, Greko-Romen geleneğine uygun olarak Zerdüşt olarak tanımlayan ve ikincisinin Baktria'daki İskitlerin Kralı olduğunu söyleyen daha önceki yazarlardan alıntı yapar; Terebinthus Buda'dır ve Kubrius/Corbicius Mani'dir. Scythianus isminin Arapça šayk_ (usta) kelimesinden türetilmiş olması ikna edici değildir; bu nedenle M. Tardieu, 'Archelaus', Encyclopaedia Iranica, çevrimiçi baskı, 2 Ağustos'ta güncellendi, www.iranicaonline.org/makaleler/archelaus-author adresinden edinilebilir (erişim tarihi: 1 Nisan 04). Örn. bkz. A. M. Armstrong, 'Anacharsis the Scythian', Yunanistan ve Roma, 11 (1984): 103-104. Bu konuların bazılarını ele almak için T. Pettipiece'in ilginç bir ilk girişimi var, 'The Buddha in Early Christian Literature', Millennium, 1(1999): 103-104. Mani'nin Geçmişi ve Erken Yaşamı 11 kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 50 ---

havarisel soy (belki de Aurentes, arhantlar genellikle Buda'nın müritleri olarak kabul edilir, ancak bu terim birçok Hint dininde geniş bir geçerliliğe sahiptir). Alternatif olarak, Zerdüşt'ü gerçekten de anlatının bir yerinde bulmayı bekleyebiliriz. Archelaus'un İşleri'nin sağladığı soykütüğündeki diğer kişileri, yani Mani olan genç hizmetçi Corbicius'un dul eşini tartışmak için, Havari'nin doğumu ve yetiştirilme tarzıyla ilgili gelenekleri keşfetmemiz gerekir. Yunan Mani-Kodeks'inin ortaya çıkarılmasından önce bunların en önemlileri İbnü'n-Nedîm'in Fihrist'inde bulunmuştu; bir kısmı alıntılanabilir: Māni b. Fatîq Bābak b. Ebu Berzām, Haskaniye'dendi. Annesinin adı Mays'ti ama bazıları Utāk_îm diyor, bazıları ise Aşg_āniya'nın soyundan gelen Mar Maryam diyor. . . . Babasının aslının Hemedan olduğu da söylenmiştir. Babil'e taşındı ve el-Medā'in'de Ktesiphon denilen yere yerleşti. Orada diğer insanlar gibi Fâtîk'ın da ziyaret edeceği bir puthane vardı. Fakat bir gün putlar evinin mabedinden bir ses ona seslendi: 'Ey Fatîk! Et yemeyin, şarap içmeyin ve kimseyle cinsel ilişkiye girmeyin!' Bu üç gün boyunca kendisine defalarca tekrarlandı. Fatîq bunu görünce Dest-i Meysan bölgesinde yaşayan bir topluluğa katıldı ve Mug_tasila (yani yıkananlar) adını verdi. Bu topluluğun evi bataklıklardaydı ve geri kalanlar günümüzde hala oradalar. Cemaat, karısı Mani'ye hamileyken Fatîq'ın uyması emredilen dini kanunları uyguluyordu. Onu doğurduğu zaman. . . babası birini gönderip onu (yani Mani'yi) yaşadığı yere getirdi; ve onunla birlikte büyüdü ve dine göre eğitildi. Bu hikaye, Mani'nin ebeveynliği ve doğumuyla ilgili dikkatli ayrıntılar sağlama iddiasındadır. Pek çok bilim adamı buna tarihi değer atfetmiştir ve (örneğin) Fatîq tapınağı hakkında bilgileri tartışmalar olmuştur. Acta (LXIII, 1), Terebinthus'un bir bakireden doğmuş ve dağlarda bir melek tarafından büyütülmüş gibi davrandığını iddia eder. Eğer bu tamamen tanıdık bir edebi kinayeden ziyade orijinal kaynak geleneğinin bir kalıntısı olarak alınırsa, Zarathushtra'nın doğumu ve çocukluğu hakkında korunmuş efsanelerle daha iyi ilişkilendirilebilir; Dio Chrysostom tarafından korunan, dağdaki Zerdüşt ile ilgili ilginç hikaye, Oratio 11 (Borysthenitic Söylem). Bu pasajın çevirisi I. Gardner ve L. Rasouli-Narimani'den alınmıştır, 'Patîg and Pattikios in the Manichaeic Sources', Manichaeism East and West, eds. S. N. C. Lieu, E. C. D. Hunter, E. Morano ve N. A. Pedersen, Corpus Fontium Manichaeorum – Analecta Manichaica I (Brepols, Turnhout, 1999), 111–112. Bu araştırma makalesinde, burada üzerinde durduğum konuların bazılarının tartışılmasıyla birlikte daha fazla ayrıntı ve referans da bulunacaktır. Maniheizmin Kurucusu'nun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 51 ---

Mug̃-tasila'nın vaftiz topluluğuna katılmadan önce dini geçmişi hakkında bir şeyler öğrenmek için katıldığı söylendi. Ancak bu konuda oldukça şüpheliyim. Metni araştırırsak, yalnızca oldukça bariz efsanevi özellikleri değil, aynı zamanda onun yaratılışına ilişkin çok açık bir mantığı da kolaylıkla görebiliriz. İlginçtir ki, mabedden söylenen sözler, Anacharsis'in daha önce tartıştığımız, mucizevi bir sesin de yer aldığı Dublin Kephalaia pasajında duyduğu kelimelerle aynı. Bu sıradan bir motifti ve Fatik'la ilgili hikaye, Luka İncili'nin başında Zekeriya ve Rab'bin tapınağındaki melek ile ilgili ünlü anlatımla şekillendi. Anlatıyı neyin yönlendirdiğini düşünmek özellikle önemlidir. Bir dizi nokta öne çıkıyor ve eski kaynaklarda Havari'nin soyuna ilişkin diğer anlatımlarla desteklenebilir. İlk olarak, annesi için şaşırtıcı sayıda isim verilmiştir; bunlardan bazıları (Mar Maryam gibi) apaçık uydurmadır; ancak diğerlerinin amacı, Mani'nin annesi aracılığıyla Arsak'ın Part kraliyet hanedanıyla akraba olmasını sağlayacak şekilde bir kraliyet soyunu sağlamaktır. İkincisi, çocuğun statüsünü yükseltme arzusu babasında da açıkça görülüyor, öyle ki Çin'de saklanan Maniheist kaynaklarda onun, babası kral Badi'nin kraliyet sarayında doğduğu söyleniyor. Bu gelenek Buda Sakyamuni'nin geleneğine benzetilmiştir; ancak daha önce gördüğümüz gibi, daha önceki kayıtlar bile benzer şekilde İsa'ya kraliyet soyunu sağlamaya çalışan müjde kayıtlarının izlerini göstermektedir. Bu bariz paralellikler göz önüne alındığında, bu tür metinlerin sağladığı verileri gerçek değeriyle ele alan bilim adamlarının sayısının oldukça şaşırtıcı olması oldukça şaşırtıcı. Dahası, bu hikayenin tüm amacı, bekar bir dini cemaatin üyesi olan Fatik'in, aynı dini eğitim altında kendisi tarafından büyütülecek bir oğlunu nasıl elde ettiğini açıklamaktır. Archelaus'un Elçilerin İşleri'nde, özellikle ismi belirtilmeyen yalnız yaşlı kadın, genç hizmetçi Corbicius'u ele geçirir ve ona okuma yazma öğretir. Bu dul kadın, Fatik'i veya Yunan geleneğinden daha iyi bilindiği şekliyle Pattikios'u temsil ediyor. Şaşırtıcı bir şekilde, bazı akademisyenler Mani'nin kökenine ilişkin kölelik veya kulluk karalamasının onun kraliyet soyuna karşı koyma girişimi olduğunu iddia ederken, ben bunun tersinin daha muhtemel olduğunu düşünüyorum. Açıkçası Acta gibi polemik kaynakların kastettiği bir karalama olsa da, Havari'nin statüsünü yükseltme dürtüsü, onun gerçek geçmişinden emin olmayan toplum için bir zorunluluk olacaktır. Çocuğun kraliyet statüsü geniş çapta biliniyorsa, köle kökenli olduğu yönündeki suçlamanın hiçbir önemi olmayacaktır; veya öyle. Tardieu, Maniheizm, 1-2. Reeves'in Prolegomena to a History of Islamate Manichaeism adlı eserindeki ilginç tartışmaya bakınız, 11-12. Mani'nin Geçmişi ve Erken Yaşamı 11 kullanıma <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinden ulaşılabilir. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 52 ---

Daha doğrudan ifade edersek, Mani'nin ebeveynliği şüphe götürmez olsaydı bu parodi hedefi kaçırırdı. Bunun neden bu kadar önemli bir konu olduğunu açıklamak için Yunan Mani Kodeksine bakmamız gerekiyor; burada Pattikios'un 'yaşlı adam' olarak tanımlandığını ve kendisinin hiçbir zaman doğrudan Havari'nin genetik babası olarak adlandırılmadığını göreceğiz. 'Oğul' gibi terimlerin kullanımı burada tamamen dini topluluk ortamında açıklanabilir. Bu noktalar, tamamen açık ve tartışmasız olmasına rağmen, genellikle bilim adamları tarafından araştırılmamıştır. Hem Acta ve türevlerinden en iyi bilinen Hristiyan geleneğindeki polemiği açıklamak hem de İbnü'n-Nedîm'de bulunan Mani'nin kökenlerine ilişkin hikayelere sıklıkla atfedilen tarihselliği zayıflatmak için kullanılmaları gerekir. Bu minyatür kodeksin keşfinin duyurulması bir sansasyon yarattı. Uygun bir şekilde Bedenin Doğu Hakkında başlıklı çalışma, Havari'nin mezhepçi yetiştirilmesi ve yeni kilisenin nesli hakkında benzersiz ve ayrıntılı bilgi sağlar. Başlığın "bedeni" ya da sōma'sı öncelikle bu anlamda anlaşılmalıdır; Mani'nin fiziksel bedeninden ziyade ilahi olanın kilise yaşamında vücut bulması olarak anlaşılmalıdır. Her ne kadar Yunanca metin, içinde büyüdüğü mezhepten ayrıldıktan sonra Havari'nin kamusal misyonu boyunca ilerlerken, ikinci bölümünde yetersiz bir şekilde korunmuş olsa da, onun vaftizciler arasındaki gençliğiyle ve sonunda liderlerinden ayrılmasıyla ilgili önemli ve gerçekten dikkate değer pasajlar günümüze kadar gelmiştir. Standart uyum, düzenlenmiş metinde Pattikios'a en az on sekiz atıf listelemektedir, ancak bunlar restorasyonları da içermektedir. Bu kişinin İbnü'n-Nedîm'in kaynak materyalindeki Fatıq ile aynı kişi olduğu ve aynı şekilde Yunanca metindeki vaftizcilerin Arapça'da Mug̃tasila olarak anılan aynı mezhep olduğu bilim adamları tarafından yaygın olarak kabul edilmektedir. Kodeksin ilk sayfaları çoğunlukla yok edilmiştir ve bu çalışmada Mani'nin tarikata nasıl girdiğini açıklayan net bir açıklama kalmamıştır, ancak onun dört yaşından itibaren melekler ve kutsal güçler tarafından korunarak orada olduğunu okuruz. Sonuç olarak, Bedenin Doğusuna Dair'deki anlatının başına, Fihrist'te (yukarıda alıntılanan) verilen bilgi ve hikayeyi koymak olağan bir durumdur, çünkü bu, Yunanca'da mevcut olanı tamamlamak ve tanıtmak açısından en yararlısı gibi görünmektedir. Birinde (Fatık'ın babalığı) açık olanı diğerine (Pattikios'un Mani ile ilişkisinin doğası) okumamaya dikkat etmeliyiz, çünkü iki eserde anlatılan geleneklerin durumu tamamen farklı olabilir. L. Cirillo, *Concordanze del Codex Manichaicus Coloniensis* (Edizioni Dehoniane, Bologna, 1994). Standart metin baskısı L. Koenen ve C. Römer, *Der Kölner Mani-Kodex*'tir. *Über das Werden, Leibes' i seines. Kritische Edition*, *Papyrologica Coloniensis XIV* (Westdeutscher Verlag, Opladen, 1977). Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 53 ---

Yunan kodeksinde Pattikios ile ilgili bilgiler kısaca özetlenebilir. Mani, mezhebin uygulamalarını, özellikle ritüel yıkama ve saf ve saf olmayan yiyeceklerin sınıflandırılması konusundaki uygulamalarını kınadığında, papaz Sita ve topluluğun diğer büyükleri onu suçlar ve toplantılarının önüne çıkmasını emreder. Ev sahibi Pattikios'u da çağırırlar ve ona şöyle derler: 'Oğlunuz bizim kanunumuzdan saptı ve dünyaya gitmek istiyor. . .'. Mani, yönetimin lideri Alchasaïos'un (archegos) ve diğer ünlü vaftiz arkadaşlarının aldığı bir dizi vahiy ve vizyonu hatırlatarak kendini savunuyor ve kendi uygulamasının onlardan öğrendiği şey olduğunu iddia ediyor. Suçlayıcıları buna sinirlenir ve Pattikios müdahale edip Mani serbest bırakılınca kadar ona fiziksel saldırıda bulunur. Eserin en iyi korunmuş kısmının özünü büyük ölçüde oluşturan bu ünlü sekansta, Pattikios'un toplumda bir ev reisi (oikodespotēs) olduğunu, genç Mani için özel sorumluluk taşıyan kıdemli bir mevki olduğunu öğreniyoruz. Bu metinde "oğlunuz" ve "babanız"a yapılan atıfları, komünal veya yarı-manastır ortamında, manevi otoritenin standart iddiaları olarak ve gerçek ebeveynlikle hiçbir ilgisi olmadığını okumak tamamen mümkündür. Örneğin başka bir yerde Sita'nın (Sitaïos) kendisinin Mani'yi nasıl çok sevdiği ve onu sevgili bir oğul olarak gördüğü kaydedilmiştir. Hikâyenin ustalığının, Fihrist'teki anlatı mekanizmasının, böylesine bekâr bir grubun önde gelen üyelerinden biri olan Fatîq (Pattikios) figürünün nasıl orada kendisiyle birlikte bir oğul olabileceğini açıklamaya çalışma biçiminde açıkça görüldüğünü düşünüyorum. Bu dini topluluklarda (ve bu kesinlikle Maniheizm kilisenin karakteristik özelliği idi), bir çocuğun bir keşişe veya seçilmiş bir kişiye verilmesi ve bu kıdemli şahsın yardımcısı veya yardımcısı olarak yetiştirilmesi yaygın bir uygulamaydı. Mani'nin babasına dair efsane işte bu temel yanlış anlama üzerine gelişti ve Archelaus'un İşleri'ne ve onun anlatıyı alt üst etme çabasına daha fazla dikkat etmeliyiz. Yunan biyografisinde Pattikios'a atfedilen rolün izini sürmeye devam edersek bu yorum desteklenir. Saldırının ardından Mani, manevi arkadaşı veya 'İkiz' Syzygos tarafından cesaretlendirilir. Bu gizemli kişi onu seçmiş ve onun gerçek doğasını ve dünyadaki misyonunu ortaya çıkarmıştı; birçok denemesinde onu cesaretlendirmiş ve güven vermişti. Şimdi, Pattikios'un yaşlı ve zayıf bir adam haline gelmesinden duyduğu endişeyi dile getirdiğinde, İkiz ona topluluğu terk etmesini ve buradaki kamu görevine başlamasını söyler. . . Pattikios sizin seçeceğiniz ilk kişi olacak ve sizi takip edecek. Ancak Mani hiçbir şey söylemeden topluluktan ayrılır, bunun üzerine Pattikios üzülür ve onu arar. Baptist arkadaşları tarafından teselli ediliyor; ancak Mani ile ilgili haberleri duyunca tekrar yola koyulur ve <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde bulunan Mani'nin Arka Planı ve Erken Yaşamı kitabını kullanır. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 54 ---

sonunda onu Nasēr adlı bir köyde bulur. Orada duygusal bir buluşma yaşıyorlar ve Pattikios şöyle diyor: ‘. . . Artık yaşlılığımda her şeyin yöneticisi olmanı umuyordum, çünkü senden daha çok kime güvenebilirim? Ama görüyorum ki yanımda olmayacaksın. Seni mahvetmemesi için Tanrı'ya dua ettim. . .’. Sonra (Mani) ona şöyle dedi: 'Ağlama. . . Senin için kendin benimle olacaksın. . .'. Pattikios, Mani'nin yaptıklarından korkuyor; ancak artık o kanuna uymasa bile, vaftizci topluluğu içinde yetiştirilme tarzının ilahi iradeyi ortaya çıkaracak bir araç olduğu konusunda güvence alır. Mani'nin konuşması ve öğretisi karşısında hayrete düşer ve Tanrı'nın kendisiyle birlikte olduğunu anlar. Bunu, amacı genç vizyonerin aldığı manevi korumayı ve olup bitenlerin ilahi otorite altında olduğunu göstermek olan bir dizi hikaye takip ediyor. Son olarak, korunmuş metinle ilgili olarak, Mani ve ev sahibi Pattikios, Havari'nin bir vaftizci topluluğuna vaaz verdiği Pharat limanına gelirler. İkincisi, sözleri ve eylemleriyle karıştırılıyor. Yine de içlerinden biri Pattikios'a 'oğlunuzun' bilgeliğini ve kendi büyükleri ve öğretmenlerine zıtlığını itiraf ediyor. Bütün bunlarda metnin yakından okunması, Pattikios'un Mani'nin çağrısına bağlılığını göstermek için güçlü bir hagiografik zorunluluk olduğunu ortaya koyuyor. Aslında vaftizcilerden ayrılma konusunda daha genel bir soru var. Maniheist kaynakların geçmişten tamamen kopuşu ve yeni bir şeyin başlangıcını vurgulaması şaşırtıcı değildir ve onların kronolojileri, Mani'nin yaşı (yirmi dört) ile I. Şapur'un taç giyme töreninin aynı zamanda olduğu iyi haberin kamuya duyurulması fikri üzerine inşa edilmiştir. Yunan Kodeksi'ndeki öyküler Havari'yi, onlardan ayrılıp kamu görevine başladıktan sonra bile Pattikios ve vaftizcilerin yanına yerleştirmeye devam ettiğinden, bunun da eleştirel bir değerlendirmeye ihtiyacı vardır. Bu soruya bir sonraki bölümde döneceğim. Özetle, Bedenin Doğuşu Üzerine'nin dikkatli bir incelemesi, Pattikios'un Mani'nin babası olduğu konusunda şüphe uyandırır. Leyla Rasouli-Nerimani ve ben yakın zamanda ilgili tüm kaynaklar aracılığıyla bu kişi veya bu isimdeki kişilere (Orta Farsça ve Part dilinde Patig, Arapça'da Fatiq) yapılan referansların ayrıntılı bir derlemesini yayınladık. İbn el-Nedim tarafından aktarılan (onuncu yüzyılın sonları) bu gelenekten önceki birincil Maniheist kaynakların hiçbirinde, yani Çin Özeti'nin Çin Özeti'nde soy hakkında açık bir referans bulunmadığını kaydettik. Işık Budası Mani'nin Öğretileri ve Kuralları (MS 0000), burada açıkça 000Gardner ve Rasouli-Narimani, 'Maniheist Kaynaklarda Patig ve Pattikios' yer alır. 000 Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 55 ---

Sakyamuni Buda'nın doğum efsanesinden ve onunla bağlantılı mucizelerden etkilenmiştir. Topluluğun yazdığı Latince, Yunanca veya Kipti metinlerin hiçbirinde veya Orta Farsça, Partça, Soğdca veya Uygurca hayatta kalan pek çok parçada bu söze rastlanmaz. Ebeveynliğin bulunduğu yerde bu, Bizans'ın Maniheist karşıtı feragat formüllerinde bulunur; Süryanice, Arapça ve Farsça konuşan bir dizi İslam dönemi tarihçisinde; ve son olarak Çin Maniheist geleneğinde. Pattikios'a Mani'nin babası olarak bilinen bilim adamlarının bildiği tek açık atıfların Maniheizm karşıtı, geç veya ikinci dereceden etkilenen materyallerde olduğu sonucuna vardık. Mani'nin ebeveynleri hakkında kesin bir şey bilmiyorsak, şimdi onun ismine bakalım. □□Archelaus'un Elçilerinin İşleri'nde kendisi, Corbicius (Yunan Koubrikos) adında bir hizmetçi çocuk olarak anlatılır. Bu isim, aynı gelenekten türeyen ve nakildeki hatalardan veya çeviri yoluyla yapılan değişikliklerden kaynaklanan çeşitli yazımlar sergileyen, İslamileşme dönemindeki pek çok yazar tarafından tasdik edilmiştir. Örneğin Süryanice'de Theodore bar Konai Qūrqabyōs'u verir. Bazı bilim adamları bunun Mani'nin özel adı olduğunu ve onu Orta Farsça 'dindar' kirbagından türettiğini ileri sürmüşlerdir; veya Kessler'i takip ederek Arapça Shuraik (Schuraich) gibi bilinen kişisel isimlerden alıntı yaptı. Bununla birlikte, bu tanımlamanın yalnızca Acta'ya bağlı olan Manici karşıtı kaynaklarda ortaya çıkması, bu çözümlerden herhangi birini olasılık dışı kılmaktadır. Daha iyi bir çözüm, 1920'lerde Henri-Charles Puech tarafından zaten önerilmişti; Puech, bunun, topluluğun kendi edebiyatında sıklıkla Mani'ye uygulanan onursal bir unvandan kaynaklandığını ve kirbag, yani 'hayırlı olan' anlamına gelen kirbakkar ile aynı etimolojiye sahip olduğunu göstermişti. Bir örnek vermek gerekirse, Part metni M□□□□Mani ile Turan Kralı arasındaki bir karşılaşmayı anlatır ve burada şunu okuyoruz:□□ Ve Turan-şah hayırsever olanın (qyrbkr) yükseldiğini görünce uzaktan diz çöktü. Hayırlı olanla konuşarak ona yalvardı ve şöyle dedi: 'Buraya bizden önce gelme.' Ama hayırsever oraya geldi. □□Bu konuyla ilgili kapsamlı tartışmalar arasında (çeşitli dillerde ve yazılarda birçok ayrıntılı referans ve terminoloji için başvurulması gereken), bkz. J. Tubach ve M. Zakeri, 'Mani's Name', Augustine and Manichaeism in the Latin West, eds. J. van Oort, O. Wermelinger ve G. Wurst (Brill, Leiden, □□□□), □□□-□□□; W. Sundermann, 'Mani', Encyclopaedia Iranica, çevrimiçi baskı, 2015 Temmuz'da güncellendi, www.iranicaonline.org/articles/mani-founder-manicheism adresinde mevcut (01 Mart 2015'te erişildi); ve D. Durkin-Meisterernst, 'Eznik on Maniheizm', İran ve Kafkasya, □□(□□□□): □-□□. □□Puech, Le Manichéisme, □□. □□BeDuhn'un çevirisi, 'Kipti ve İran Kephalaia Arasındaki Paralellikler'. Mani'nin Geçmişi ve Erken Yaşamı □□ kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 56 ---

Bu pasaj, başlığın burada hızlı bir şekilde art arda üç kez tekrar tekrar kullanımını göstermektedir. Metnin, kral ile Kirbakkar (veya benzeri) isimli bir kişi arasındaki karşılaşma ve diyalog üzerinden nasıl okunabileceğini anlamak kolaydır. İlginç bir şekilde, aynı pasaj Dublin Kephalaia kodeksindeki Kıpti versiyonunda □□□ bölümünde tespit edilmiştir. Burada yine adı verilmeyen Mani'ye defalarca 'Havari' deniyor. Corbicius'un bu açıklaması kabul edilirse (ki öyle olması gerektiğini düşünüyorum), bu, Archelaus'un Elçilerinin İşleri ile Maniheistlerin temsil ettiği gelenek arasındaki ilk temas hakkında çok ilginç soruları gündeme getiriyor. Acta'daki Scythianus'un, aynı İran kephalaia kitabından önce gelen havarisel soyağacından artık bilinen ve Chester Beatty kodeksinde tesadüfen bizim için korunan Anacharsis olduğu konusunda haklıysam, bu, bu temasın, Maniheist biyografik geleneklerin Batılı, genel olarak Yahudi-Hristiyan kavramsal dünyasına tercüme edilmediği bir noktada gerçekleştiğini ileri sürüyor. Sonuçları devrim niteliğinde olabilir. Belki de geleneğin en temel yönelimine ihanet etmek için yaygın olarak kabul edilen bu ikinci çerçevenin niteliği, kendisini sunmayı seçtiği mercek, Batı'ya çevirdiği yüz tarafından zaten çarpıtılmıştır? Kaynakların bu arkeolojisine Corbicius'un benimsediği söylenen ismin, Acta veya Augustine'in Latincesindeki Manes ve onun çeşitli biçimlerinin tartışılmasıyla devam edelim. Hiçbir zaman tamamen çözülmemiş çok sayıda sorun vardır ve 'Mani' formunun neredeyse evrensel kullanımıyla genellikle geçiştirilir. Bunun aslında belirli bir dini unvan veya unvan olduğuna dair açık argümanlar olmasına rağmen, genellikle bu, Havari'nin gerçek adı olarak kabul edilir. Kısaca, bir dizi antik kaynakta açıkça kullanılan iki biçim vardır; biri daha kısa, diğeri daha uzun; ancak aynı metin her ikisini de kullandığında bile modern çevirmenler tarafından her zaman bu ayrım korunmaz. Daha kısa biçim kesinlikle m'ny idi ve genellikle orijinal Aramice biçimi olduğu varsayıldı (aynı zamanda Orta İran dilinde de), çeşitli şekillerde seslendirilebilir: Māni veya Mānī, hatta Māne veya Mānē. Daha uzun şekli Yunanca ve Kıpti dilinde Manichaios, Latince Manichaeus, Orta Farsça m'ny'xyws'dir. Kısa formun sadece bir kısaltma mı olduğu, yoksa daha uzun formun belirli durumlarda kullanılan ek bir unsuru mu temsil ettiği sorusu ortaya çıkıyor. Çeşitli etimolojiler öne sürülmüştür. Bunlardan biri, genellikle kölelere verilen ve Küçük Asya'da çok iyi bilinen Mānēs özel adıdır. Bu, Archelaus'un İşleri'ne göre çocuğun köle kökenlerini destekleyecektir; ancak bundan Mani biçimine geçmek zordur ve bu öneri geniş çapta benimsenmemiştir. Aynı şekilde, Augustine □□ Maniheizmin Kurucusu tarafından tercih edilen etimoloji, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 57 ---

ve polemik geleneğinde yaygın olan, Yunanca "deli" sözcüğünden başlayan bu sözcük, alay konusu olmak için geniş bir alan sağladı ancak ciddiye alınamaz. Bu, Havari'nin adının etkili ve oldukça açık bir okunuşu olduğundan, bazı topluluk kaynaklarının neden /n/ harfini Mannichaios veya Mannichaeus şeklinde kopyaladığını açıklayabilir ve manna döken kişi (Yunanca cheō "dökmek" fiilini kullanarak) gibi daha çekici bir anlam sağlar. En azından Augustine'in ifade ettiği şey budur. □ Ancak, ismin daha uzun biçiminin yalnızca delilik karalamasından kaçınmak için seçildiğini varsaymak zordur; ve Yunanca aracılığıyla yapılan bu açıklama, ilk kez Aramice yazılan eski kaynaklardaki yaygın kullanım göz önüne alındığında ikna edici olamaz. Yinelenen /n/ harfinin henüz anlamadığımız bazı önemli ipuçlarını gizlemesi ilginç bir olasılıktır. Sanskritçe 'mücevher' anlamına gelen mani veya yaygın İbranice adı Mena_hem veya 'teselli' anlamına gelen Menachem (muhtemelen 'paraklit'in eşanlamlısı) gibi diğer etimolojiler yüzeysel olarak ilgi çekicidir ancak daha önceki nesil bilim adamları arasında oldukça yaygın olmasına rağmen son araştırmalar tarafından tercih edilmemiştir. Çağdaş bilim adamlarının büyük çoğunluğu, özellikle de Mani'nin Yahudi-Hristiyan bir vaftiz mezhebi arasında yetiştirilmesini anlatan Köln minyatür kodeksinin bulunmasından bu yana, onun kökenlerini kesin olarak Sasani Mezopotamya'nın Aramice konuşan nüfusuna dayandırdılar. Doğu Aramice'nin onun ana dili olduğuna ve erken dönem Hristiyan Süryani, Manden ve Yahudi Babil kaynaklarıyla yakından ilişkili bir din kültüründen yararlanarak yazılarının çoğunu yazdığı dil olduğuna dair önemli kanıtlar var. Özellikle Mani'nin Sasani sarayları ve elitleriyle olan ilişkileri göz önüne alındığında, bir sonraki bölümde inceleyeceğim, İranca konuşan müritlerin Maniheizt topluluktaki rolü ve Mazdayasnianizm'in etkisi hakkında hala önemli sorular var. Bununla birlikte, artık onun isminin etimolojisinin, ilgili dini literatürde ve özellikle de ışık dünyasına ilişkin temel bir teknik terminoloji geliştirdiği Mandaean metinlerinde çok geniş kullanıma sahip bir terim olan 'kap' veya 'giysi' anlamına gelen mānā kelimesinde aranması gerektiği konusunda fikir birliği vardır. Süryanice yazan Hristiyan muhaliflerin, Yunanca kökenli 'deli' hakaretini, 'kötülük kabı' veya 'kötülüğün kabı' gibi Aramice terime dayalı hakaretlerle değiştirmiş olmaları dikkat çekicidir. Archelaus'un İşleri'nde Latince olarak bulunan 'Deccal'in kabı'nın arkasında da muhtemelen aynı şey yatıyor. Ephraem'in □□Augustine, De Haeresibus □□'ya düşkün olduğu belirtilebilir. □. Mani'nin Geçmişi ve Erken Yaşamı □□ kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 58 ---

Bu, kasıtlı bir kelime oyunu gibi görünüyor: 'Mani (Mny), onu giyenleri yok eden bir giysi (mānā) haline geldi.' [1] 2010'larda H. H. Schaefer ilk olarak ismin daha uzun biçimi olan Yunanca Manichaios'un Aramice 'yaşayan' anlamına gelen Mani _hayyā'dan türetilmesi gerektiğini öne sürdü. Mani'. [2] Bu, en çok alıntı yapılan etimoloji haline geldi, ancak aslında türetmeyi 'yaşayan kap' (mānā _hayyā) anlamına gelecek şekilde genişleten ve tüm formun dini bir başlık olarak anlaşılabilirliğini öne süren [3][4][5]lardaki Alfred Adam gibi daha sonraki bilim adamlarıydı. Ancak m'ny'nin /a/ yerine zor sonuncusu /y/ açıklanamadı. Daha yakın zamanlarda Desmond Durkin-Meisterernst bunu birinci tekil şahıs iyelik eki, dolayısıyla 'benim kabım' olarak açıklamaya çalıştı; ve Elçilerin İşleri'ne dikkat çekti: [6]:[7]Pavlus'un din değiştirmesinden öncesine değinerek: '... o benim seçtiğim gemidir'. Mani'nin, Pavlus'u İsa Mesih'in Havarisi olarak bilinen taklidi göz önüne alındığında, Manichaios isminin daha uzun biçiminin 'benim bedenim, hayatım' veya 'yaşayan bedenim' anlamına geleceğini ileri sürer; ve böylece ilahi seçim hakkında özellikle doğrudan bir açıklama yapar. Bu etimoloji ilgi çekicidir ve özellikle Manden edebiyatının, ancak ilgili dini kültürlerin başka yerlerinde pek çok yankısı olan bu tür terminolojiyi sık sık kullandığı kesinlikle doğrudur. Bir örnek vermek gerekirse, Mandaean'ların Kanonik Dua Kitabı'nda ışık varlık Hibil kendisini şöyle beyan eder: 'Ben Büyük Hayatın mana'sıyım.' [8] Ancak Tubach ve Zakeri, Aramice veya Süryanice _he_t harfinin normalde Yunanca chi harfine eşdeğer olmadığına ve bunun yerine kâf tarafından çevrilmesi gerektiğine dikkat çekti. [9] İyi kanıtlanmış uygulamalara göre ismin daha uzun biçimi Manichaios'un Mānī _hayyā'dan türetilmeyeceğini, aksine Aramice Mani _ay dilinde olması gerektiğini ileri sürüyorlar. Bu soruna verdikleri çözüm, bunun 'gizli kap' anlamına gelen mānā kasyā teriminin kısaltılmış şekli olmasıydı ve Manden literatüründe sıklıkla bu şekilde karşımıza çıkıyor. Her ne kadar Tubach ve Zakeri'nin görüşü doğru olsa da ve onların çözümü Mani'nin kendi anlayışı açısından başlı başına oldukça ilginç bir öneri olsa da genel bir onay alamamıştır. Gerçek şu ki, onların kurallarına aykırı olan ve Mānī _hayyā, [10] Ephraem Syrus, Contra Haereses, hym şeklinde harf çevirisine izin veren örnekler var. [11]; Bu tür metinlerin çoğu Tubach ve Zakeri, 'Mani'nin Adı', [12]-[13] adlı eserde toplanmış ve alıntılanmıştır; referanslar ve daha fazla ayrıntı için bunlara başvurulması gerekir. [14] H. H. Schaefer, 'Urform und Fortbildungen des manichäischen Systems', Vorträge der Bibliothek Warburg, Vorträge [15]/[16], ed. F. Saxl (Teubner, Leipzig ve Berlin, [17]), [18], n. [19]. Bunu Süryanice Mānī _haijā olarak aktarıyor. [20] Durkin-Meisterernst, 'Eznik Maniheizm Üzerine', [21]-[22]. [23] Mandaean'ların Kanonik Dua Kitabı, ed. E. S. Drower (Brill, Leiden, [24]), [25], no. [26]. [27] Bkz. Tubach ve Zakeri, 'Mani'nin Adı', [28]-[29]. [30] Bkz. Sundermann, 'Mani'. [31] Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 59 ---

ve bir sorunu ortadan kaldırmaya çalışırken başka bir sorunu ortaya çıkardılar. Maniheizt topluluk için temel öneme sahip olan Elchasai adı (Yunan Mani-Kodeksindeki Alchasaïos ile karşılaştırın), ikinci unsurda 'gizli güç' veya muhtemelen 'gizli Tanrı' anlamına gelen aynı türetmeye sahiptir. Bu çarpıcı paralellik, Mani'nin kendi adının 'gizli kap' olarak türetilmesini destekler gibi görünse de, ikincisinin ilkinde bulunmayan kısaltılmış bir biçime dayanması gerçeği iddiayı zayıflatıyor. Bu uzun ve hala açık olan tartışma üzerinde uzun uzun durdum çünkü bilim adamlarının tamamen gözden kaçırmamasına rağmen hiçbir zaman hak ettiği ilgiyi görmeyen başka bir faktör daha var. Mani'nin yaşadığı döneme kadar uzanan Doğu Aramice'deki çok eski topluluk geleneklerinden (kutsal yazıtlar) veya ilk kuşakların sözlü geleneğinden (Vaaz ve Elçilerin İşleri gibi) türetilen Kipti kaynaklarında, onun adı belirli ve kalıplaşmış bağlamlar dışında nadiren geçmektedir. Bunlar arasında Mektupların başlangıç kısımları, mezmurların doksolojileri veya ikinci Kephalaia kodeksinin başlığı yer alır. Çok daha yaygın olarak 'Havari' veya 'aydınlatıcı' gibi bir yüceltici sıfat veya unvan kullanılır. Antik Kellis belgelerinde basitçe 'paraklit' olarak görünür. İsim verildiğinde, genellikle önünde 'Lord' bulunan ve çoğunlukla nomen sacrum olarak kısaltılan belirli bir tanımlık bulunur; tüm bu özellikleriyle İsa'nın 'Mesih' tercümesini hatırlatıyor. Gerçekte telaffuz edildiğinde sıklıkla (Vaazlarda ve Kephalaia'da) /n/ harfinin iki katıyla yazılır. Bu nedenle, özellikle bölümüne göre Kral Şapur'la ilk kez 'bu Mannichaios' olarak tanıştırıldığında. Bu genel ilkelere ilişkin istisnalar dikkatle incelenmeye değerdir. bölümde, Kephalaia kodekslerinde oldukça nadir görülen, Mani'ye ismen yapılan bir dizi gönderme bulunmaktadır; her seferinde burada bir nomen sacrum olarak. Kendisinden altı kez 'Ben, tek bir İnsan(n)ichaios' olarak söz ediyor; ve bir kez 'bu tek Man(n)ichaios' olarak. Ayrıca retorik bir şekilde, eğer iki Mani gelmiş olsaydı, dünyanın bununla nasıl başa çıkabileceğini soruyor. Aynı ifade bölümünde de geçiyor: 'Ben bekar bir İnsan(n)ichaios'um ve dünyaya yalnız geldim. . .'. Bu örnekler, erken dönem geleneğinin ve kendine isim vermenin kalıntılarına çok benziyor ve ben bu terimi okumaya şiddetle meyilliyim. Bkz. G. P. Luttikhuisen, *The Revelation of Elchasai: Investigations into the Evidence for a Mesopotamian Jewish Apocalypse of the Second Century and Its Reception by Judeo-Christian Propagandists* (Mohr Siebeck, Tübingen, 2004), 111-112. Bedeninin Doğuşuna İlişkin Alchasaïos'u ve Mani'nin yetiştirilme tarzını Patristik kaynakların Elchasai'sinden uzaklaştırmak için yorucu ve kısmen ikna edici bir girişim için bkz. aynı eser, *Genesis Stories and Jesus Traditions'ın Gnostic Revisions of Genesis Stories and Jesus Traditions* (Brill, Leiden ve Boston, 2004) (Ek: 'The Baptists of Mani's Youth' ve Elchasaïtes'). Mani'nin Geçmiş ve Erken Yaşamı kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 60 ---

doğum adı değil, tekil ilahi seçim anlamını taşıyan dini bir unvan olarak. Özetle, Archelaus'un İşleri, Corbicius ismi konusunda kafası karışık olmasına ve yalnız yaşlı kadın ile onun hizmetçisine ilişkin anlatımında son derece polemik olmasına rağmen, anlatısında çok önemli bir gerçeği barındırıyor. Yaşlı Pattikios'un Mani'nin babası olduğunu düşünmüyorum. Onun tarihi değeri olan ebeveynliği ve çocuğun ilk isminin ne olduğu hakkında herhangi bir şey bilebileceğimiz şüphelidir. Muhtemelen "yaşayan bedenim" anlamına gelen bu dini unvan ona verilmişti ve bu isim ilk toplulukta özel bir önem taşıyordu ve nadiren kullanılıyordu. Çoğunlukla ona usta, baba, hayırsever, Havari vb. deniyordu. Bunun sonuçları üzerinde düşünmeye değer. Mani teriminin rakipleri tarafından yaygın bir şekilde benimsenmesiyle Maniheist misyona verilen tepkinin aslında bunun kullanımının artmasına ve zamanla kişisel bir isim olarak alınacak bir şeye dönüşmesine yol açması oldukça muhtemeldir. Benzer şekilde, Maniheist terimi de topluluğun kendisi tarafından değil, muhalifleri tarafından belirlendi. İslam tarihçilerinde ara sıra Havari'nin doğum yerini verdikleri iddia edilen referanslar vardır, ancak bunlar çelişkilidir ve hangi kaynaklardan yararlandıkları her zaman açık değildir. En önemli ifade Bîrûnî'nin, Mani'nin Şābuhragān'daki kendi ifadesine göre, Babil'de ve Kūtha'nın yukarı kanalı yakınında Mardīnū adlı bir köyde doğduğunu söylemesidir. Eğer bu doğruysa o zaman büyük bir değere sahip olacaktır; ancak doğrulanması mümkün değildir. Theodore bar Konai, mekanın adının 'Abrūmya olduğunu söylüyor. Bu kaynaklar ve daha fazla referans için bkz. Reeves, Prolegomena to a History of Islamate Manichaeism, 11-12. Her ne kadar bunu burada tartışmamış olsam da, Havari'nin doğumunun (MS 20) ortak kronolojisi de aynı derecede şüpheli olacaktır. Maniheizmin Kurucusu'nun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.002> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:34:30, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 61 ---

Mani'nin 'İsa Mesih'in Havarisi' Olarak Kariyeri Görevleri ve Kurduğu Topluluk Mani'nin, zamanın önde gelen bilgeleriyle tartışarak ve karşılaştığı çeşitli dini topluluklardan yandaşlar kazanarak bir vaiz, şifacı ve bilge adam olarak kamusal bir kariyere başladığı açık görünüyor. İran ve Mezopotamya'da ve hatta Hindistan'ın ötesinde geniş bir alana seyahat etti ve Sasani imparatorluğunun saraylarındaki kralları ve aristokrasinin üyelerini din değiştirmeye çalıştı. Bu bölümde Mani'nin misyonlarını ve kurduğu topluluğu, etkileşimde bulunduğu birçok entelektüel, manevi ve doktrinsel gelenek bağlamında inceleyeceğim. Bunlar arasında hem Mazdayasnianizm hem de Budizm'in yanı sıra zamanın bilimsel bilgisi de yer alıyor. Mani ve kurduğu topluluk, özellikle beşler, yediler, on ikiler ve bunların kombinasyonları olmak üzere sayı kalıplarının önemini gördü. Buna kısmen iyi pedagojik, anımsatıcı ve taksonomik nedenler atfedebiliriz; ancak sınıflandırmadan, hatırlama kolaylığından ve öğretmedeki faydadan daha önemliydi. Aynı sayıların evrenin işleyişine gömülü olduğunu algıladılar; gerçekliğin ilahi ve şeytani düzenleri; zaman, yıldızlar ve elementler gibi şeylerin yapısı. Mani'nin hayatını hatırladıklarında, ilahi olarak emredilen bir görev için, Tanrı'nın seçilmiş ve korunan bir Elçisi için şükranlarını sundular. Dolayısıyla kaynaklarda, onun biyografisinin ana hatlarına belli bir stilizasyon ve desenin dayatıldığını tespit edebiliyoruz: On iki yaşındayken İkiz Ruhu tarafından ilk vahiy; ikinci, kesin bir açıklama ve kamu görevinin yirmi dörtte duyurulması; altmış yaşında ölüm. Aşağıdaki tartışmada Mani'nin 'İsa Mesih'in Havarisi' olarak kariyerini konumuz olarak ele alacağız. Önceki bölümde onun kökenlerini ve gençliğini inceledik. Kim olduğu, nereden geldiği ve gelişine atfedilen önem hakkında ne bilebiliriz? Bir sonraki bölümde onun son günlerini ve ölümünü ele alarak bitireceğiz; Topluluk için belirleyici an haline gelen trajedi, her yıl düzenlenen büyük Bēma festivalinde anıldı. Ancak Mani'nin kullanımı hakkında bilinenler <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 62 ---

Havari'nin olgunluğunun onlarca yılı mı? Mani bize pek çok şey gibi görünüyor: Bir vaiz ve vizyon sahibi, mucizeler yaratan bir kişi, imparatorluğun saraylarında bir tartışmacı ve halkın bilgisi. Onun dini deneyiminin evrimi hakkında bir şeyler anlamak mümkün mü? Vaftizcilerden ayrılış yirmi dört yaşında (genellikle MS 2000'e tarihlenir) ve ölümü de altmış yaşında (büyük olasılıkla MS 10 Şubat 1000) gerçekleştiyse, onun dünyaya yaptığı misyon yılları sırasında yaptığı yolculuklar ve aradaki hayatındaki olaylar hakkında hangi ayrıntıları belirleyebiliriz? Tartışmam boyunca iki ana temayı vurguladım. Birincisi, kaynaklardaki bariz hagiografik veya polemik etkinin yanı sıra edebi ve ibadetsel stilizasyona ilişkin daha incelikli konuların farkında olmak ve bunlara gereken önemi vermektir. İkincisi, modern araştırmanın kendisinin bilimsel modayı ve kurumsal talepleri takip ettiği, toplum veya akademi aracılığıyla aracılık edilen kültürel, ekonomik ve politik zorunluluklara boyun eğdiği endişesidir. Maniheologlar olarak yeterince eleştirel olmadık. Kaynaklarımızı yazanların ve keşif tesadüflerinin bize dikte etmesine izin verdik. Mani'nin biyografisi üzerine düşünmek bu sorunları açıklayacaktır. Kilisenin anısına, ilahi amaç ve seçime göre tarihe giren havariyelik hakikatin açığa çıkışı, daha önce olanı tamamlayan ve yeni bir düzeni başlatan belirleyici bir anı işaret ediyordu. Bu, olan ve olacak olan her şeyin duyurulacağı duyuru zamanı olarak belirlendi. Bu olay, dönemin en önemli olayı olan Kral I. Şapur'un taç giyme töreniyle bağlantılıydı; bu, *Bedeninin Doğuşu Hakkında*: başlıklı metinde çok açık bir şekilde belirtiliyor. . . Yirmi [dört] yaşındayken, Pers Kralı Dariadaxar'ın (yani Ardashir) Hatra şehrini fethettiği ve oğlu Kral Sapore'sin kudretli tacı üstlendiği yılda, aya göre sekizinci günde Pharmouthi ayında, en kutsanmış lord bana merhamet etti ve beni lütfuna çağırdı ve bana büyük bir ihtişamla İkimizi (syzygos) gönderdi. . . İlahi vahiy, Mani'nin kamu görevinin başlaması ve Kral Şapur'un taç giymesi arasındaki muhteşem eşzamanlılık, Havari'nin seçilmesinin ve statüsünün doğrulanmasıydı. Metinlerin dikkatli bir analizi, bu olayların birbirine nasıl daha da yakınlaştığını gösterecektir; öyle ki İbnü'n-Nedîm'in *Fihrist*'i için kullandığı kaynakta Mani, Şapur'un kral olduğu gün kendisini ifşa etmiştir. Bir Pazar günüydü, Nisân ayının ilk günüydü ve 'Cologne' Mani-Codex, Gardner ve Lieu'dan alıntılanan (biraz uyarlanmış) çeviri, *Manichaeen Texts from the Roman Empire*, Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 63 ---

Güneş Koç burcundaydı (muhtemelen MS 3 Nisan). Bunların hepsi çok anlaşılır ve harikadır ve bunların gerçekliği, katı tarihsel belirlenimin ötesinde bir düzene aittir. Bununla birlikte, bu olayları Mani'nin yeni kralla ilk görüşmesine, Şapur'un onay vermesine ve dolayısıyla havarilik dönemi ile bizzat büyük hükümdarın dönemi arasında bir ilişkiye bağlayan, bunun üzerine yerleştirilmiş daha ileri düzeyde bir gelenek vardı. Bu, yakından incelemeyi gerektirmektedir çünkü modern akademik bilim burada esasen teolojik olarak yönlendirilen bir yapıya katılmıştır. Havarî'nin gelişile ilgili sahneyi en baştan kuran Kephalaia'nın 11 bölümünde Ardaşir'in (Ardaşir) öldüğü yıl oğlu Şapur'un kral olduğu belirtiliyor. Mani Hindistan topraklarından İran'a döndü ve Babil, Mesene ve Susiana'ya geldi. Kral Şapur'un huzuruna çıktım. Beni büyük bir onurla karşıladı. Bana içeri girmem için izin verdi. . . yaşam sözünü vaaz ediyor. Hatta birkaç yılını geçirdim. . . maiyetinde onu; uzun yıllar İran'da, Partların ülkesinde, Adiabene'ye kadar ve Romalılar krallığının eyaletlerinin sınırlarında. Sorgulanması gereken ilk nokta burası. Bilim adamlarının rutin olarak ve günümüze kadar bunu temel başlangıç noktası olarak kabul etmeleri dikkat çekicidir; Her ne kadar Mani'nin vaftizcilerden kopması ve mesajını açıkça duyurmasının bir şekilde Şapur'un taç giyme töreni ve genç Havarî'ye iltifat etmesiyle çakıştığı fikrinde en bariz hagiografik dürtülerin iş başında olduğu görülse de. Kamu görevinin başlangıcına ilişkin standart yeniden yapılanma şu şekilde kısaltılabilir. Manevi arkadaşı İkiz tarafından, tüm insanların gerçeğin bu vahiyini bilmesi için dünyaya açılması talimatını alan Mani, vaftizcileri bıraktı ve Basra Körfezi'nin başındaki Pharat limanından deniz yoluyla Hindistan'a gitti. Dönüş yolunda Turan Kralı'nı ziyaret eder (bkz. Kephalaion 11 ve paralellikler), burada onun statüsünün ve yetkisinin tanınmasıyla birlikte meşhur havaya yükselme hareketi gerçekleşir: 'Sen kutsanmış Buda'sın, sen Tanrı'nın Elçisisin.' İran'a döndükten sonra kendisi yeni taç giymiş olan Şapur'la bir dinleyici kitlesine ulaşır ve ona Orta Farsça (Šābuhragān) öğretisinin bir özetini sunar ve tüm krallık boyunca vaaz verme izni alır. krallık. Akademisyenler Şapur'un dini politikasının sonuçlarını tartışıyorlar. Bu kullanışlı anlatının çeşitli unsurlarını çok dikkatli bir şekilde seçip incelememiz gerekiyor. Bu, çok sayıda karmaşık materyali ve tartışmayı kapsayan özetlerin yalnızca en kısasıdır. Son nesildeki Maniheizm tarih yazımının en büyük bilgini W. Sundermann'dı. Onun olgun sonuçlarına, Mani'nin 'İsa Mesih'in Havarisi' Olarak Kariyeri çevrimiçi kullanımı olan Encyclopaedia Iranica'nın ilgili makalelerinden, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinden kolaylıkla erişilebilir. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 64 ---

Yunan kodeksinin dikkatli bir şekilde okunması, Mani'nin gençliğindeki topluluktan kopuşunun, daha sonraki Maniheist geleneğin belirtmek isteyeceği gibi, sanıldığından çok daha aşamalı olabileceğini düşündürmektedir. Bir önceki bölümde gördüğümüz gibi, bu anlatıma göre bir ihtiyarlar kuruluna çağırılmış, burada uygulamalarını savunmuş ancak evin reisi Pattikios'un müdahalesine kadar fiziksel saldırıya uğramıştır. Umutsuz ve yalnız olan Mani, İkiz tarafından rahatlatılır ve dünyadaki misyonu ile görevlendirilir. Baptistlerden ikisi, Symeon ve Abizachias onunla birlikte yola çıkar; ve daha sonra bizzat Pattikios tarafından aranıp birleştirilirler. Bunu, Havari'nin doğaüstü niteliklerini gösteren ve ilahi seçim ve korumayı doğrulayan bir dizi mucizevi hikaye takip ediyor. Ne yazık ki, kodeksin durumu bu aşamada bozulmaya başlıyor ve bu olayları anlamak ve esas olarak Orta İran metinlerinde korunan tarih yazımı ve mecazî geleneklerin eşit derecede parçalı kalıntılarıyla ilişkilendirmek giderek zorlaşıyor. Ayrıca Kıpti dilinde, özellikle de kephalaion dilinde, Lord Manichaios Hakkında: Nasıl Yolculuk Ettiği başlıklı ilgili materyal vardır, ancak bu versiyon oldukça tutarlı olmasına rağmen oldukça kısaltılmıştır. Yunanca versiyonda Mani'nin Pattikios ile birlikte Pharat'a vardığında orada ikamet eden bir grup vaftizciye vaaz verdiğini belirtmek önemlidir. Her ne kadar onun sözleri ve eylemleri karşısında yaşadıkları şaşkınlık ve şaşkınlık daha önce anlatılanları yansıtsa da, bu, Elçi'nin toplumuyla kopuşunun henüz tamamlanmadığını gösteriyor olabilir. Bu, Part dilindeki çok ilginç bir metinle destekleniyor; Din Üzerine: başlıklı, tarihi içeriğe sahip bir vaaz. . . babamız Hindistan'dan dönüp Rēw-Ardašīr şehrine geldiğinde, büyük Patīg'u erkek kardeşi Hannī ile birlikte Hindistan'a, Deb'e gönderdi. Bu pasajda Patīg için kullanılan unvanın önemi çok önemlidir. Part dilindeki sözcük karşılaştırmalı bir sözcüktür ve 'daha büyük' ya da 'daha yaşlı' anlamına gelir; ve genellikle 'evin reisi' terimiyle ve Orta Farsçada 'yaşlı' ve 'rahip' anlamına gelen terimle eşanlamlı olarak kabul edilir. Bilim adamlarının dikkatini, Mani-Kodeks'te Pattikios'un kullandığı Yunanca oikodespotē 'ev sahibi' unvanındaki bariz paralelliğe çeken de bu sözlüksel anlamlar ağıdır. baskı: 'Mani', www.iranicaonline.org/articles/mani-founder-manicheism adresinde mevcuttur; 'Misyonerlik Faaliyeti ve Tekniği', www.iranicaonline.org/articles/manicheism-iv-missionary-activity-and-technique- adresinde mevcuttur (her ikisi de 15 Temmuz 2019 tarihinde güncellenmiştir, erişim 14 Mart 2020). M. Aşağıdaki yorumlar ve çeviri Gardner ve Rasouli-Narimani'nin 'Maniheist Kaynaklarda Patīg ve Pattikios' adlı eserinden kısaltılmıştır. Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 65 ---

Bu tanımlamaya destek, Part vaazının arka yüzündeki ilk sütunun başlangıcındaki bu bölümü takip eden 'vaftizciler'e yapılan atıftan alınabilir. Burada Havari onlardan hediyeler alıyor. Yunan kodeksini karşılaştırsak, Mani ve Pattikios, Havari'nin bir vaftizci topluluğuna vaaz verdiği Pharat'a gelirler. Gençliğindeki mezhep ile arasındaki bariz ayrılıklara rağmen, onların aslında ona kamu kariyerinin ilk yıllarında bir iletişim ağı ve hatta destek sağladıkları yönünde net bir izlenim var. Her ne kadar Yunan kodeksinin bir sonraki bölümünde açıkça belirtildiği gibi Farat, tüccarların Hindistan'a yelken açtığı Mesene (Mēšūn) limanı olsa da, bu iki bölümün aynı olması gerekli değildir. Bu, Mani'nin neden Hindistan'a gittiğine dair büyüleyici ama zor soruyu gündeme getiriyor. Bu yolculuğun tarihselliği genel olarak kabul edilir ve Havari'nin misyonunun yaklaşık M.Ö. 100-150 CE. Genel fikir birliği, İndus'un ağzındaki, genellikle Daibul veya Karaçi'nin batısındaki Sindh'deki modern Banbhore ile tanımlanan ve geç antik çağda önemli bir limanın bulunduğu yer olan Deb'e yelken açtığı yönündedir. Ayrıca kephalaion'daki 'tüm Hindistan topraklarını karıştırdığı' iddiasına rağmen, seyahatleri şüphesiz alt kıtanın en kuzeybatısıyla sınırlıydı. Dönüşünde bir görev belirleyerek Patig ve Hanni'yi çalışmalarına devam etmeleri için oraya geri gönderdi. Bunun başka bir kanıtı, Hindistan'a Büyük Mektup'un kilise tarafından Havari'nin Mektupları arasında saklanmış olması gerçeğinden çıkarılabilir. Yine de kamusal hayatına neden böyle bir yolculukla başlamış olabileceğine karar vermek bir sorun olmaya devam ediyor. Manevi turizm fikri bu bağlamda muhtemelen anakroniktir ve Hindistan'ı aydınlanma için bir yer olarak kabul etme konusunda dikkatli olmalıyız - her ne kadar antik çağlardan kalma, uzak yerlerde hakikat arayışına dair birçok anlatım olsa da, bunlar arasında ünlü Tyana'lı Apollonius'un gezileri ve Plotinus'un Perslerin ve Kızıldenizlilerin bilgeliği hakkında daha fazla bilgi edinme arzusu da vardır. Başka hangi nedeni düşünebiliriz? Maniheist metinler ticari tasvirlerle doludur ve dinin yayılması ticaretle yakından bağlantılıdır, ancak Havari'nin kendisinin bir tüccar olduğunu öne süren çok az şey vardır. Alternatif olarak, Bīrūnī de dahil olmak üzere bir dizi İslami kaynak, Mani'nin Hindistan'a sürgün edildiğini belirtir, ancak bunlar onun Hindistan'dan ayrılmasıyla bağlantılıdır. The Case of Jainizm', International Journal of Jaina Studies, 1(1): 1-10. Burada aynı zamanda M. Franzmann, I. Gardner ve K. Parry, 'The Indian Background: Connections and Comparisons', Medieval Christian and Manichaean Remains from Quanzhou (Zayton), ed.'deki önceki yorumlarımı da kullandım. S. N. C. Lieu, Corpus Fontium Manichaeorum (Brepols, Turnhout, 1994), 100-101. Mani'nin 'İsa Mesih'in Havarisi' Olarak Kariyeri kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 66 ---

Sasani krallarının gözüne girmişti ve kariyerinin bu erken aşamasında böyle bir sürgünü sürdürmek zor olurdu. Mani'nin oradayken Hint dinlerinden neler öğrenmiş olabileceği sorusu da var. Öğretilerinin (yeniden doğuş gibi), Maniheist pratiğinin (tüm yaşam biçimlerine şiddet uygulanmaması gibi) ve topluluğun örgütlenmesinin (iki katmanlı yapısı ve seçilmişler ile katkūmenler arasındaki simbiyotik ilişki gibi) belirli yönlerinin kolaylıkla bu tür kökenlere veya modellere sahip olduğunun varsayılabilmesi açıktır. Bīrūnī açıkça ruh hali doktrininin Hindulardan öğrenildiğini belirtir; ve Mani kesinlikle Buda'yı ve diğer Hintli öğretmenleri öncüleri arasına dahil etti. Genel olarak Budizm'in en büyük etkiyi yarattığı varsayılmaktadır, ancak son araştırmalar Jain uygulamaları ve fikirleriyle temasa işaret etmeye başlamıştır. Durum, Mani'nin bunları mutlaka 1900'lerin başında Hindistan'da öğrendiğini varsaymaktan daha karmaşıktır. Örneğin, selefi Edessa'lı Bardaisan, Hint dinleri hakkında ayrıntılı bilgi aktardı ve Havari, bu tür yazılı kaynaklardan ve hatta henüz memleketindeyken tüccarlar gibi seyahat eden muhbirlerden çok şey öğrenmiş olabilir. Mani'nin biyografisinde en iyi kaydedilen bölümlerden biri, hem Part hem de Kipti dilinde korunan Turan Kralı ile buluşmasıdır. □ Hikaye göğe yükselişi ve kralın yukarıda tartışılan itirafını konu alır. Bu krallık genellikle kelimenin tam anlamıyla, şu anda modern Belucistan olarak bilinen bölgenin kuzeydoğusundaki Sasanilerin vasal devletine gönderme olarak anlaşılır; bu konum, onun bu noktada Havari'nin sözde seyahat planına uygun bir şekilde dahil edilmesine neden olmuştur. El-Taberî bize Turan'ın I. Ardeşir'e teslim olduğunu ve buranın Nakş-i Rostam'daki I. Şapur'un yazıtında bulunan Sasani toprakları kataloğunda yer aldığını anlatır. Turan'ın, daha efsanevi bir alan olarak İran kıyametçiliğinde ve ayrıca İran'ın düşmanı olan destansı geleneklerde önemli bir rol oynadığı düzeyde sembolik öneme sahip olduğunu da belirtmek gerekir ve bu örnekte bundan bir şeyler taşıması düşünülebilir. Vücudunun Doğuşuna Dair kitabında, Turan Kralı'nın hikayesine benzer özellikleri paylaşan bir kralın din değiştirmesi anlatılıyor ve Sundermann, bunun aynı bölümün daha az efsanevi bir versiyonunu içerdiğini tahmin ediyor. Yunan kodeksinde bu, Mani ve Pattikios'un Pharat'a ulaşmasından önce gerçekleşirken, olayların standart yeniden kurgulanmasında Havari'nin Hindistan'dan dönüşünde Turan'dan geçtiği ileri sürülür. □ Daha fazlası için bkz. BeDuhn, 'Kipti ve İran Kephalaia'sı arasındaki paralellikler'. □□ Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 67 ---

Kephalaion'daki Kipti versiyonu 𐭪𐭫𐭬, 'Havari Turan'ın [kralı], Sasani krallarının kralıyla aynı adı taşıyan Şapur'un kapısına gitti' ifadesini kullanarak anlatıya son derece ilginç bir öge katıyor. Bu, 𐭪𐭫𐭬'lerin Nakş-e Rostam yazıtında Mesene Kralı Şapur olarak görünen I. Şapur'un oğullarından biri olacak. Bu tanımlama, alt krallıkların her birinin imparatorluk ailesinin bir üyesi tarafından yönetildiği ve bu kişinin daha sonra bir statüden diğerine ilerleyebildiği zamanın hanedan uygulamasıyla tutarlıdır. Böylece örneğin Narseh'in (Şapur'un başka bir oğlu) Sakaların Kralı, ardından Ermenistan Kralı ve son olarak da Sasani imparatoru olduğunu biliyoruz. Bu tamamen tutarlı olsa da, daha sonraki gelenekte kafa karışıklığı olasılığını artırıyor. Mani ve Turan Kralı hakkında Kipti ve Part metinlerinde mevcut olan anlatıma ve Yunan biyografisindeki benzer bölüme ek olarak Bīrūnī, hemen hemen aynı unsurları içeren bir hikaye kaydeder: . . . Kral Sābūr, (Mani) onu kendisiyle birlikte göğe kaldırdığında ve ikisi de gökle yer arasında havada durduğunda ona iman etti. Bu esnada ona mucizeler gösterdi. Burada söz konusu kralın I. Şapur olduğunun anlaşıldığı açıktır, ancak başka hiçbir kaynak mucizeyi bu bağlamda kaydetmez ve bunun Turan Kralı'nın dönüşümünü anlatan yükseliş anlatımından aynı isimdeki babasıyla ilgili bir hikayeye aktarıldığını varsaymak mantıklıdır. Bu türetilmiş versiyonda, ilk başta yükselişle ilgili didaktik bir hikayeden mutlak bir mucizeye doğru bariz bir kayma var. Bu önemlidir, çünkü kanıtların dikkatli bir şekilde incelenmesi, metinler aracılığıyla Mani'nin Shapur'la birlikte olduğu varsayılan çeşitli izleyici kitleleri ve benzer kayma biçimleri hakkında çok sayıda anlatıyı ortaya çıkarır. Havari'nin biyografisinin yalnızca adanmışlık zorunlulukları (hagiografi) tarafından şekillendirilmekle kalmayıp, kendisinin de kadim anlatı ve romantizm kinayelerinden yararlanan bir tür yaptakçılık olduğu ancak şimdilerde ortaya çıkmaya başlıyor. Açık konuşayım. Mani'nin yaşamının tarihsel olarak yeniden inşasının ideal amacı, onun Turan krallığındaki ikametini seyahatlerinin kesin bir tarih ve noktasında tespit etmek olabilir, ancak bunun ne ölçüde mümkün olabileceğini belirlemeden önce hikayenin ustalığını ve edebi paralelliklerini gereken şekilde dikkate almak faydalı olacaktır. Kısa bir özet aydınlatıcıdır. Reeves'ten alıntılanan çeviri, Prolegomena to a History of Islamate Manichaeism, 𐭪𐭫𐭬 ile ilgili hikayeler döngüsü. Mani'nin 'İsa Mesih'in Havarisi' Olarak Kariyeri 𐭪𐭫𐭬 kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 68 ---

Chester Beatty Kephalaia'daki Mani ve Goundesh, andarz edebiyatının ve Pehlevi dilinden başka şekilde bilinen geleneksel halk masallarının ve klasik Kalīla wa Demna (batıda Bidpai Masalları olarak bilinir) gibi Arapça metinlerin kullanımına ilişkin dikkate değer örnekler sunar. Burada bunların erken Sasani İran'ındaki dolaşımları, genellikle varsayılan ancak kanıtlanmayan gösterilebilir. Bunların iki bilge arasındaki tartışmalara nasıl dahil edildiğine dair tipik örnekler arasında, herhangi bir ikna edici çerçeve anlatısı için minimum çaba gösterilerek tavus kuşunun ya da aslanın ve tilkinin kendini beğenmişliği (𐭪𐭫𐭮𐭫 ve 𐭪𐭫𐭮𐭫 bölümlerinin sonlarına eklenmiştir) gibi masallar yer alır. Dublin kodeksinin başka bir yerinde devam eden editoryal çalışma metinlerarasılığı göstermeye devam ediyor, böylece 𐭪𐭫𐭮𐭫 bölümde inci delici benzetmesinin bir versiyonu Havari ile din adamlarından biri arasındaki diyalogun temelini oluşturuyor. Hikaye Burzōy'un Kalīla wa Demna'nın önsözünde anlatılıyor ve bu nedenle muhtemelen Hint kökenli değil Fars kökenli. Daha önce Maniheist literatürde tanımlanmış olsa da, bu yeni örnek, topluluğun kompozisyonlarının dinamik yaratıcılığını ve akıcılığını açıklamaya yardımcı olacaktır. Ancak daha da çarpıcı olan, Havari'nin yaşam öyküsündeki bölümlerin bizzat edebiyatın dokusundan örülmüş olmasıdır. 20. bölümde Goundesh ona haber gönderir ve bunun üzerine oraya varır ve ilkini öğretmeni Masoukeos'la birlikte oyun masasında (tabla) meşgul bulur. Mani, kozmolojik kaderin kaprisleri üzerine konuşma fırsatını kullanıyor. Bu pasajın Orta Farsça metin olan Satrancın Açıklaması ve Tavlanın İcadı'nda bir karşılığı vardır; bu metin genellikle MS altıncı yüzyıla ve I. Kōsrow'un hükümdarlığına tarihlenir. Bu eser, önde gelen bilgeleri tarafından temsil edilen Pers ve Hint kralları arasındaki bir yarışmayı anlatır. Ünlü bilge Wuzurgmihr değil 𐭪𐭫 Arka plan için bkz. BeDuhn, 'Kipti ve İran Kephalaia'sı arasındaki paralellikler'. Chester Beatty kodeksindeki ilgili bölümler (no. 𐭪𐭫𐭮𐭫-𐭪𐭫𐭮𐭫) artık Lordum Mani'nin Bilgeliğinin Bölümleri'nin yayınlanmış baskısında mevcuttur, ancak orada görünen edebi ağların ve geleneklerin araştırılmasına pek başlanmamıştır. 𐭪𐭫 F. de Blois'in çerçeve hikâyesine ilişkin ayrıntılı incelemeye, Burzōy's Voyage to India ve The Origin of the Book of Kalīlah wa Dimnah'a (Royal Asiatic Society, Londra, 𐭪𐭫𐭮𐭫) bakın. Kayıp bir Orta Farsça versiyonunun, Sanskritçe Pañcatantra'dan farklı olarak daha sonra İran'da ve batıda dolaşanların temeli olduğunu savunuyor. Son yıllarda, yayımlacı aktarım modellerinden "temel olarak merkezsiz kalan" metin ağları kavramına geçişle birlikte antik anlatıya ilişkin çalışmalar gelişti; ve 'ardışık dini yeniden yapılanmaların' olduğu yer. . . bir anlatı çekirdeği etrafında rizomatik olarak birikirler. Böylece D. L. Selden, 'Alexander Romance'ın Haritalanması', The Alexander Romance in Persia and the East, eds. R. Stoneman, K. Erickson ve I. Netton (Barkhuis Publishing ve Groningen Üniversitesi Kütüphanesi, Groningen, 𐭪𐭫𐭮𐭫), 𐭪𐭫. 𐭪Bkz. W. B. Henning, 'Soğd Masalları', Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu Bülteni, 𐭪𐭫 (𐭪𐭫𐭮𐭫): 𐭪𐭫𐭮𐭫-𐭪𐭫𐭮𐭫. 𐭪𐭫 Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 69 ---

Hintli muadilini sadece satrançta yener ama tavla oyununu icat eder, tahtaya kozmolojik bir önem verilir ve sayaçların kaderin doğasına uygun olarak zarın atışına göre dönmesi. Bir başka örnek, Mani'nin geleneksel biyografisine Part metni M'ye göre yerleştirilmiş olan Mesene kralı Mihrshāh'ın dönüşüm efsanesidir ve burada onun seyahat planının başlangıcına yakın bir yere yerleştirilir. son yolculuklar. Bu prens, Havari içeri girdiğinde bahçesinde ziyafette oturan kralların kralı Şapur'un kardeşi olarak tanıtılır. Böyle bir bahçenin var olup olmadığını sorduğunda Mani ona ışık cennetinin bir görüntüsünü gösterir. Folklorik unsurlarla dolu olan bu bölümün tarihselliği uzun süredir şüphe ediliyor. Geoffrey Herman şimdi bunun, Haham Nahman'ın müridi Rava'nın İranlı yetkili Bar Sheshakh'a bir hediye getirdiğini anlatan Babil Talmud'undaki (Avodah Zarah 10A) hikayeye karşı okunması gerektiğini savundu. İkincisi, etrafı çıplak fahişelerle çevrili gül bahçesinde, aynı soruyu kutsal adama soruyor. Mani'nin kamusal yaşamının inşasındaki belirleyici konuya, I. Şapur'la olan ilişkisine dönelim. Yine, Dublin'de bulunan Kipti Manihest Kephalaia'nın ikinci cildindeki güncel editoryal çalışmadan yeni kanıtlar elde edilebilir. Bu geniş çalışmanın sonuna doğru, bölümde, Mani'nin saraydaki sunumunu anlatan yeni bir başlangıcın ortaya çıkması çok ilginçtir. Kral Şapur, Artaban'ın oğlu Kardel'den. Bu, Nakş-i Rüstem'deki ünlü yazıttan (yaklaşık MS 2000) ve Orta Farsça Manihest metin M'den de bilinen, yüksek rütbeli bir soylu olan Kirdir Ardavān'dır. Bu bölümde, Mani ile doğudan gelen bilge bir adam olan Iodasphe arasındaki halka açık bir tartışma biçimindeki bir tür yarışma anlatılmaktadır. Bu bilge Şapur'un huzuruna çıkar ve onu kralların en büyüğü ve birçok ülkenin efendisi olarak över. Onun dengi olan başka bir krallık yoktur; yine de bir şeyden yoksundur, o da krallığında Iodasphe'i yenebilecek hiç kimsenin olmaması Bu konuyu şu anda hazırlık aşamasında olan bir makalede daha ayrıntılı olarak ele alıyorum: I. Gardner, 'Sasani Sarayında Tavla ve Kozmoloji'. Arka plan bilgisi için bkz. T. Daryaei, 'Mind, Body, and the Cosmos: Chess and Backgammon in Ancient Persia', Iran Studies, 11(1997): 111-122. G. Herman, 'Babil Bağlamında Talmud: Rava ve Bar-Sheshakh; Mani ve Mihrshah', Babil ile İsrail Ülkesi Arasında: Isaiah M. Gafni Onuruna Çalışmalar, eds. G. Herman, M. Ben Shahr ve A. Oppenheimer (Zalman Shazar Yahudi Tarihi Merkezi, Kudüs, 1999), 11-12 [İbranice, okunmadı]. Bavli'de 'gül bahçesi' ile ilgili pasajın tam ifadesi ve anlamı çok tartışılmıştır ancak bizi burada ilgilendirmemelidir. Aşağıdaki tartışmanın bazı kısımları, daha fazla ayrıntı ve referanslarla birlikte Gardner'ın 'Son On Bölüm' adlı eserinde bulunabilir. Mani'nin 'İsa Mesih'in Havarisi' Olarak Kariyeri kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 70 ---

tartışmada. Daha sonra Kırdır tanıtılır. Shapur'a zafer kazanabilecek tek kişinin "dürüst Manichaios" olduğunu söyler. Sonuç olarak kral, tartışmanın yapılmasını ister ve Mani'nin galip gelmesi durumunda ödül olarak "ne istersen" sözü verir. Iodasphes yenilgiyi kabul ettiğinde galip Shapur'a sunulur. Bu, Havari'ye krallıkta yapacağı her şeyi ve Tanrı aracılığıyla kral için gerçekleştirebilecek iyiliği duyurma fırsatını verir. Kendisine devam etme yetkisi verilir. Bu bölümde, Mani'nin (Goundesh'ten başlayarak) rakip bilgelere karşı yürüttüğü ve kazandığı bir dizi tartışmanın doruk noktası olarak yeniden çerçevelenmiş olsa da, kilise geleneğinde çok önemli bir an ve arketipik motif olan şeyin başka bir klasik versiyonu daha gömülüdür: Mani'nin Shapur'u kabul etmesi, onurla karşılanması ve izin verilmesi. Garip olan şey, Havari'nin saraya girişini Kephalaia'da bu kadar geç bir noktada bulmak, çünkü elbette o daha önce de orada bulunmuştu. Birinci cildin başındaki 1. bölümde onun Hindistan topraklarından İran'a döndüğünün ve kral Şapur'un huzuruna çıktığının söylendiğini zaten görmüştük. Biyografinin tüm standart yeniden inşasının dayandığı sabit nokta budur. Mani, vaftizcilerden ayrılır, Hindistan'a gider ve Turan üzerinden, I. Şapur'la ilk görüşmesine zamanında döner; tüm kronoloji kralların kralının taç giyme törenine bağlıdır. Kephalaion'dan itibaren, içerik olarak öncelikle kozmolojik ve teogonik olan veya en azından geniş anlamda doktrinsel olan ve genellikle Maniheist "efsane" olarak adlandırılan şeyle ilgili olan uzun bir bölüm dizisi gelir. Özellikle bunun ilk kısımlarında tutarlı yapı ve sıralamanın açık işaretleri vardır. Bu materyal bloğu kephalaion'da etik ve praksis ile daha fazla ilgilenen yeni bir dizi tanıtılınca kadar devam eder 22. Artık Mani açıkça Ctesiphon'a yerleştirilmiştir; burada Shapur sürekli onu ister ve Havari, saraydaki kralın talepleri ile şehirdeki kendi topluluğu arasında gidip gelmek zorunda kalır. Bu hikaye onu Hindistan'a, ardından İran'a, Mesene'ye, Babil'e vb. yaptığı geçmiş seyahatlerini anlatmaya yönlendiriyor. Aşağıdakiler için yeni bir çerçeveleme dizisi sağlar ve bir kitapla diğeri arasındaki çalışmada redaksiyonel birleşmenin en açık örneklerinden biridir; her biri, önceki bölümde tartıştığım gibi, havarinin gelişile ilgili bir anlatımla tanıtılıyor. Mani'nin kralla ilişkisi yalnızca topluluğun kendi tarih kayıtlarında değil, aynı zamanda polemik olsun ya da olmasın dinin diğer eski anlatılarında da kalıcı bir temaydı. Kaçınılmaz olarak meşruiyet meseleleriyle ilişkilendirildi; ve kephalaion'daki hesap 23, 24 Maniheizmin Kurucusu'nun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 71 ---

Mani'ye, yönetiminin başlangıcından itibaren Şapur tarafından imparatorluk boyunca seyahat etme ve vaaz verme yetkisi verildiğini doğrudan belirten bu ifadeyi, İbnü'n-Nedim'in Fihrist'indekiyle karşılaştırmak gerekir. Yine İran'daki misyonun başlama zamanlaması kralın taç giyme töreniyle bağlantılıdır; ancak daha sonra Mani'nin Şapur'la tanışmadan önce yaklaşık kırk yıl boyunca bu ülkeyi dolaştığına dair bir gelenek aktarılıyor. Sonunda kralın kardeşi Firüz (Pêrôz) tarafından onun huzuruna çıkarıldı ve bunun üzerine: . . . (Mānī) huzuruna çıktığında omuzlarında kandillere benzeyen iki ışık vardı. (Sâbûr) onu görünce etkilendi ve (Mânî'nin) takdiri arttı. (Gerçekten) o, (Mānī)'yi öldürmeye kararlıydı, ancak onunla karşılaştığında hayranlık ve zevke kapıldı. . . Bu yüzden Mānī bir takım taleplerde bulundu. . . Bu talepler kabul edildi ve İbnü'n-Nedim, mesajını Hindistan, Çin ve Horasan'a yaydığını söylüyor. Kral Şapur'la tanışmadan önceki kırk yıllık seyahat geleneği, bilim adamları tarafından genellikle bir tür metin bozulması olduğu gerekçesiyle, belki de dört yıl ya da kırk ay boyunca reddedilmiştir. Gerçekten de I. Şapur, otuz yıldan biraz fazla bir süre hüküm sürdü; ancak reddedilmenin temel nedeni, Mani'nin ilk izleyicisiyle yeni kralın yükselişi arasında var olduğu anlaşılan temel bağlantıdır. Bilgileri uzlaştırmaya çalışmanın bir yolu, kralın muhtemelen MS 10'daki taç giyme töreni ile Ardashir'in ölümünden sonra MS 10'daki tek hükümdarlığı ve bir ortak vekillik dönemi arasında ayırım yapmak olmuştur. Mani'nin Hindistan'a olan yolculuğu bu tarihler arasına (yani MS 100'den 1000'e kadar) yerleştirilecek ve kralla birlikte yapılacak önemli görüşme bunun ardından ve Şapur'un tahta çıkışından bir süre sonra gelecekti. Olayları sıkıştırıyormuş gibi görünen kaynaklar kısaltılmış olarak anlaşılabilir. İbnü'n-Nedim'in bilgileri genellikle çok güvenilir ve onun, Mani'nin Şapur'la tanışmadan önce yaklaşık kırk yıl boyunca bu ülkeyi dolaştığı yönündeki açık ifadesinin bu kadar açık bir şekilde reddedilmesinden giderek daha fazla rahatsızlık duymaya başladım. Archelaus'un İşleri de onun bilgili olmadan önce neredeyse altmış yaşında olduğundan, müritler edindiğinden ve daha sonra kralın huzuruna çıktığından bahseder. Bu anlatımın güvenilirliğinden şüphe etmek kolay olsa da kephalaion'da . . . yine oldukça benzer bir şeyle karşı karşıyayız. Mani'nin bu yeni Kıpti kaynaktaki çarpıcı ilk tanımı, "yüzü güzel (ve) dönüştürülmüş", Fihrist'teki ayrıntıları hatırlatıyor (aynı zamanda . . . Bu çeviri Laffan'ın Gardner ve Lieu, Manichaeism Texts from the Roman Empire, . . . adlı eserinden uyarlanmıştır; ayrıca Reeves, Prolegomena to a History of Islamate Manichaeism, . . .). Mani'nin 'İsa Mesih'in Havarisi' Olarak Kariyeri . . . <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> Üniversitesi'nden 25 Ocak 2020'de indirilmiştir. 16:40:06, Cambridge Core şartlarına tabidir.

--- SAYFA 72 ---

bu geleneklerin bariz ustalığını bir kez daha ortaya koyuyor). Turan Kralı Şapur'un din değiştirme öyküsü ile Havari'nin I. Şapur'un onayını alma ve böylece onun konumunu yükseltme dürtüsü arasındaki kafa karışıklığı olasılığını göz önünde bulundurursak, o zaman Mani'nin kamu görevinin başlangıcını kralların kralıyla görüşmeye bağlayan anlatı hakkında şüphe uyandırırız. Bu, taç giyme töreniyle belirli bir eşzamanlılığı reddetmemiz gerektiği anlamına gelmez. Daha ziyade, Mani'nin havariliğinin başlangıcında kabul ve onay aldığı olayların en uygun şekilde yorumlanmasını oluşturmak için, Turan Kralı ile yapılan toplantının anlatımı ile yeni kralın taç giyme zamanlaması arasında bir seçim yapılmasını önermektedir. Bu daha sonra sonraki onyılların tamamını çerçeveler. Ancak bunu biyografinin hagiografik stilizasyonunun bir özelliği olarak sınıflandırırsak, standart yeniden inşayı yönlendiren varsayılan gerçekler ortadan kalkar. Bir örnek verilebilir. Yunan kodeksinde, Mani'nin vaftizciler topluluğundan ayrılmasından sonra, kralın Pharat'a varışından önce din değiştirmesiyle ilgili anlatımın öncesinde bir dizi hikayenin geldiğini görmüştük. Werner Sundermann, son zamanlarda Mani'nin biyografisi üzerinde en etkili bilim adamı oldu. Kendisi, bu dönüşüm öyküsünün Turan Kralı bölümünün bir kopyası olduğunu ileri sürmüştür; bu bölümün yeniden yapılandırılmasında, Havari'nin Hindistan'dan İran'a dönüş yolculuğu sırasındaki misyonunun başlangıcında ve I. Şapur'la dinleyicilerinin önünde gerçekleşmiş olması gerekir. Sonuç olarak, MS 2015–2000 dönemine yerleştirilmelidir. Sonuç olarak Sundermann, Mani-Kodeks'teki, Sasani imparatorluğunun batısında gerçekleşmiş gibi görünen açılış hikayelerinin aslında daha erken bir tarihe aktarılan daha sonraki olaylar olup olmadığı konusunda spekülasyon yapıyor. □□ Sorun çok açık. Eğer Hindistan yolculuğu 19. yüzyılın en başına kadar sürülürse, diğer seyahatler için zaman kalmaz. Ancak Mani'nin Shapur'la görüşmesi ile kralın taç giyme töreni arasındaki bağlantı ortadan kalktığında kronolojik zorunluluk da ortadan kalkar. Yolculukların sırası değiştirilebilir ve eğer tam olarak ne olduğu ve ne zaman olduğu hakkında artık daha az bilgimiz varsa, en azından kaynaklarımızın güvenilirliğini yeniden değerlendirebiliriz. Başka bir sonuç daha var. Akademisyenler genel olarak genç Mani'nin öğretilerini ve uygulamalarını, hatta kilisenin yapısını kamusal yaşamının başlangıcında geliştirdiğini varsaymış görünüyor. □□ Bunun neden böyle olduğundan emin değilim. Bu kısmen onun □□W fikrinin bir sonucu olabilir. Sundermann, 'Manicheism - Missionary Activity and Technique', Encyclopaedia Iranica, çevrimiçi baskı, 20 Temmuz 2020'de güncellendi, www.iranicaonline.org/articles/manicheism-iv-missionary-activity-and-technique- adresinde mevcut (03 Mart 2015'te erişildi). □□ Örn. Sundermann, 'Mani': 'Mani, çocukluğundaki Elkhasaite topluluğundan koptuğunda. . . belli ki tamamen gelişmiş, karmaşık teolojik ve kozmolojik bir kullanım düşünmüştü, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcut. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 73 ---

MS 2000'de Shapur'la ilk görüşme ve ona Şābuhragān'ın sunumu; kısmen İbiz'den gelen vahiy tarafından aktarılan her şeyin tam bilgisi hakkındaki retoriğin bir mirası olabilir. Onun dini deneyiminin bir evriminin taslağını çizmeye veya doktrin ve praksisin gelişimini izlemeye yönelik yeterli girişimde bulunulmamıştır. Yahudi-Hristiyan ve Aramice mirasına sahip kapalı bir dini toplulukta yetiştirilmeyi, ardından Pavlus hakkında derin bir bilgi edinmeyi ve öğretileri ve yazılarında açıkça görülen Marcion ve Bardaisan gibi daha önceki düşünürlerle teması, Hindistan'a seyahatlerini ve Budist ve Jain fikirleriyle teması, bu fikirlerin sistemleştirilmesini ve bunların Orta Farsça ve Mazdayasniyen bağlamına tercüme edilmesini ciddiye alıyor muyuz? Bu çok çeşitli kültürel etkileri ne şekilde düzenlemeye ve anlamaya çalışırsak çalışalım, müritlerin bir araya getirilmesi ve bir topluluk kurulması, üçüncü yüzyılın ortalarında yapılan kapsamlı seyahatler ve benzeri pratiklerden bahsetmeye bile gerek yok, tüm bunları kısa bir süreye sıkıştırmak inanılmaz derecede zor görünüyor. Mani bir dini deha olabilir ama çok fazla zaman, çaba ve çalışma gerekiyor; ve sonra bırakın Shapur'u, imparatorluğun saraylarına ve krallarına nasıl erişebildiği sorusu ortaya çıkıyor? Bu son derece stilize edilmiş hagiografiyi yaratan teolojik ve ibadetsel zorunluluklar açıkça görülüyor. Peygamberin ve kralın temaları doğrudan Zarathushtra ve Vishtaspa'ya hitap ediyor. Bilim adamları olarak daha gerçekçi bir biyografi arayışı içinde konuları çözmek bizim görevimizdir. Kaynaklarda mevcut olan ipuçlarını alıp bir erkeğin hayatının ve kariyerinin gelişimini anlamaya çalışmak tercih edilir. Temel prensip olarak, aksi ispatlanmadıkça, çevreden merkeze, küçükten büyüğe doğru bir ilerleme olduğunu varsayarak başlamalıyız. Bir itibarın inşa edilmesi gerekiyor. Temaslar geliştirilmeli ve derinleştirilmelidir. Fikirler bir taslakla başlar ve ayrıntı kazanır veya geliştirilir. En büyük sorunlardan biri Mani'nin kendi yazılarının kaybolmasıdır. Bazı istisnalar dışında ve bunlar da oldukça parçalıdır, onun kutsal yazılarına ilişkin bilgimiz kısmen ya da neredeyse hiç yok arasında değişmektedir. Mesela kitapları kompozisyon açısından bir sıraya koymanın bir yolu yok. Bununla birlikte, Mani'nin İsa Mesih'in Havarisi çağrısını ilk kez kabul etmesinden topluluğun doktrinine, sırasıyla mükemmel ve sıradan insanlar için ayrı bir ahlak sisteminin kurallarına ve takipçilerinin organizasyonu hakkında net fikirlere kadar açık ve dinamik bir gidişat olduğu öne sürülebilir. . . (vs.)' A. de Jong, 'Köln Mani Kodeksi ve Zarathushtra'nın Hayatı', Yahudiler, Hristiyanlar ve Zerdüşter: Sasani Bağlamında Dini Dinamikler, ed. G. Herman (Gorgias Press, Piscataway, 2004), 111-122. Mani'nin 'İsa Mesih'in Havarisi' Olarak Kariyeri kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 74 ---

daha önce olup biten her şeyin yerine geçen tüm gerçeğin nihai ve eksiksiz ifşasını somutlaştırdığını öğretiyordu. Bunu anlamlandırmak için 19. yüzyıldan 10. yüzyıla kadar olan on yılları ve bizzat Havari'nin hayatından nesilleri kilisenin anısına kullanmamız gerekiyor. Süreci açıklamaya çalıştığım yollardan biri, derinlemesine düşünmeye başladığımda, skolastik gelenek fikrini uyarlamaktı. Bununla kastettiğim, terminolojide tutarlılığa yönelik artan bir talep, sınıflandırmaya odaklanması, gereksiz veya çelişkili fikirlerin silinmesidir. Sosyal bağlam seçilmişlerin yazma pratiği olabilirdi ve süreç bizim için en açık şekilde (mevcut metinlerin doğası göz önüne alındığında) çeşitli materyallerin Kıpti Kephalaia'da bir araya getirilmesinde açıkça görülüyor. Bu eserin hem boyutu (yaklaşık bin sayfa) hem de farklı kökenlerden gelen kopyalar ve geleneklerle ilgilenmek için kullanılan oldukça belirgin redaksiyon faaliyeti nedeniyle özel değeri, onun başlamış ancak henüz tamamlanmayan bir evrim anında yakalandığını görebilmemizdir. Örneğin, Maniheist literatürdeki Kutsal Ruh fikri üzerine özel bir çalışma yaptım ve bazı pasajlarda giderek gereksiz hale gelen bir kavramın aslında metinden çıkarıldığını ve yerini yeni ortodoksluğa uygun olarak ilahi ifadelerin aldığını görebilirsiniz. Başka bir örnek, kilisenin üyeleri ve düzeyleri için kullanılan terminolojiyi incelemek olabilir. 'Lider' veya 'öğretmen' gibi belirli unvanlar, başlangıçta sahip olmadıkları açık olan sabit, kurumsal bir anlam geliştirmeye başladı. 'Mürit' gibi diğer unvanların yerini, organizasyon içindeki belirli kategoriler ve makamlar aldığından, süregelen kullanımları sona erdi. Mani hakkındaki hikayeler ve onun sözlü öğretilerinin kayıtları, gelişen kephalaia külliyatına göre şekillendirilip biçimlendirildikçe, kişi terimlerin nasıl kullanıldığını veya değiştirildiğini takip edebilir ve bu, kişinin metnin belirli bir arkeolojisini üstlenmesini sağlar. Türlerin sınıflandırılmasına göre bir stratigrafi yapılabilir. Bu çalışma zordur ve sonuçları tartışmaya açıktır; ancak ilerleme kaydedilebilir. Mani'nin biyografisi açısından amaç, okul öncesi tabakayı belirlemenin mümkün olup olmadığını görmektir. Dahası, bizzat Havari'nin dini deneyiminde bir evrimi tasavvur etmek çok mu iddialı olur? Bu fikir aslında birincil kaynaklarda yer almaktadır; (örneğin) vaftizciler arasında onu suçlayanların çok ünlü beyanında yer almaktadır: 'Yunanlıların tarafına geçmeyi düşünüyor mu?' Bakınız I. Gardner, 'Mani'nin Dinsel Gelişimi ve Maniheist Kimliğin Arkeolojisine Doğru', Religion and Retributive Logic: Essays in Honor of Professor Garry'de W. Trompf, eds. C. M. Cusack ve C. Hartney (Brill, Leiden ve Boston, 2004), 103-124. 'Köln' Mani-Codex, 10. Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 75 ---

Bu çarpıcı yorum genel olarak Mani'nin Pauline Hıristiyanlığıyla bağlantılı fikir ve uygulamaları, belki de Marcion aracılığıyla benimsediği şeklinde anlaşılmıştır. İkincisinin etkisi, Yahudi yasasının eleştirisi, bu parlak kurtuluş haberini dünyayla karşı karşıya getiren müjde sözlerinin özel bir tefsiri, havarinin kiliseyi yenilemek için doğrudan gönderilmiş biri olduğu fikri gibi bir dizi çarpıcı şekilde açıkça görülmektedir. Daha ikinci yüzyılın ortalarında Marcion'un karakteristik Pavlus okuması takipçi kazanmış ve Mani'yi doğrudan Marcion'la ve Edessa, Bardaisan'dan bir bilim adamı filozofla ilişkilendiren Ephraem Syrus'un çürütmelerinde açıkça görüldüğü gibi, Hıristiyan dünyasının Aramice konuşulan doğu bölgelerinde kiliseleri kurulmuştu. Bunu Bedenin Doğu Üzerine metnindeki biyografi ve hagiografi açısından düşünürsek, soru, Havari'nin cemaati terk ettikten sonraki entelektüel gelişiminin, onun vaftizcilerden kopmasına neden olacak şekilde buraya aktarılıp aktarılmadığıdır. Sonuçta genç adam, kapalı bir Yahudi-Hıristiyan mezhebi içinde Romalılara veya Galatyalılara Mektup'u okumaya nasıl başlamış olabilir? Böyle bir bağlamda genel olarak gnostik olarak sınıflandırılan türden çalışmalara erişimi olur muydu? Bunun çok hayali bir tartışma olduğu düşünülüyorsa, oldukça ilginç bir örneğe bakalım. Kıpti Kephalaia'nın ikinci cildindeki Bölüm, Mousar'ın oğlu Artashahar'ın (?) oğlu Pabakos adlı bir din adamının sorduğu soruyla başlıyor. İsmi açıkça İranlıdır ve ilk Sasani kralı Ardeşir'in babasının (Pāpak, Pābag) ismiyle aynıdır. Soyadının okunuşu tam olarak kesin değildir ancak kendisinin Ardashir'i temsil ettiği varsayılmalıdır; ancak bu katkımen için kraliyet mirasını değil, isimlerin ortaklığını varsaymalıyız. Katekümen Pabakos, muhtemelen (daha iyi bir terim bulamadığından) Mani'nin öğretilerini benimseyen Mazdayasnian'dı ve sorusuna Zarades Kanunu'nda yazıldığı söylenen üç deyişten alıntı yaparak başlıyor: . . . Size Zarades Yasası'nda (ne hakkında) şöyle yazıldığını soruyorum: 'Kim bu yasanın doğru olmadığını söylerse ışıktan [hariç tutulacaktır(?)].' Ve yine Zarades Yasası'nda şöyle bildiriliyor: 'Kim ışık ülkesinin olmadığını söylerse, ışık ülkesini göremeyecektir.' Ve yine diyor ki: 'Kim sonun gelmeyeceğini söylerse, o kimse sonun gelmeyeceğidir.' Yani bu üç kişi Zarades'in Kanun'da öne sürdüğü sözler. Bu çeviri ve tartışma Gardner'ın 'The Final Ten Chapters' adlı eserinden alınmıştır (ancak güncellenmiştir). Zarades Yasası'nı (yoksa sadece Yasa'yı mı?) bir başlık olarak ele alıp almamamız gerektiği tartışılabilir. Mani'nin 'İsa Mesih'in Havarisi' Olarak Kariyeri kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 76 ---

Pabakos daha sonra şöyle devam ediyor: 'Çocuklarınızın şunu söylediğini duydum. . .'; ve İsa'ya atfedilen bir dizi mantıktan alıntı yapmaya devam ediyor. Bu senaryo, Maniheist topluluğun gelişimi için hayati olduğu varsayılan bir duruma büyüleyici bir bakış açısı sağlıyor ve burada Mani'nin biyografisinde yer alıyor. Yani, eğer kişi kendisini 'İsa Mesih'in Havarisi' olarak tanımlamayı ciddiye alıyorsa, o zaman misyonunun itici gücünü geniş Yahudi-Hıristiyan yörüngesine yerleştirmelidir. O ve ilk müritleri Aramice konuşuyorlardı ve birçoğunun (ama kesinlikle hepsinin değil) bu dini-kültürel mirası gösteren isimleri vardı. Ancak, Mani'nin dinsel açıdan çeşitlilik gösteren erken Sasani imparatorluğu içindeki yaşam durumu ve doğu ve batıdaki önceki havariler aracılığıyla aracılık edilen hakikatin evrensel duyurusuna açıklığı, açıkça hem Budist hem de Mazdayasni topluluklarından dinleyicilerin ilgisini çekmişti. Bu, Lordum Manichaios'un Bilgeligi Bölümleri'ndeki bir dizi hikayeye kanıtlanmıştır. Maniheist gelişiminin yörüngesini, halihazırda Roma imparatorluğu içinde tanınabilir biçimlere uyum sağlayan Hıristiyanlıktan çok farklı bir şeye dönüşmeye iten de bu süreçti. Mani'nin seyahatlerine dönmeden önce, onun okul öncesi öğretisi ve uygulaması olarak kategorize ettiğim başka bir etkileyici örneğe bakmak istiyorum. Birkaç yıl önce Maniheist günlük duaların metni ortaya çıkarıldı. Fihrist'te İbnü'n-Nedîm bu uygulamaya ve ilk altı secde olarak adlandırdığı ifadelerle ilişkin bir açıklamayı muhafaza etmişti, ancak bu, bilim adamlarından hak ettiği ayrıntılı ilgiyi görmedi. Bunun nedeni, anlattığı şeyin her yerdeki tüm inananların ortak uygulaması mı olduğu, yoksa bir şekilde Abbasi dönemindeki topluluğa özgü ve Müslümanların karşılaştırılabilir günlük ibadetlerinin etkisi altında mı olduğunun açık olmaması olabilir. Daha sonra, 19. yüzyılın başlarında, Colin Hope'un yönettiği Dakhleh Vahası'ndaki Ismant el-Kharab'da yapılan arkeolojik kazılarda güzelce yazılmış ve ahşap bir tahta üzerine tamamlanmış olan Tecellilerin Duası başlıklı dördüncü yüzyıla ait bir Yunanca metin ortaya çıkarıldı. Her ne kadar Maniheist bağlam baştan beri bilinse ve bazı karakteristik terminoloji açıkça görülse de, dikkat çekici olan şey, bu yeni keşfedilen eserin gerçekten Maniheist yazara ait olup olmadığı konusunda bilimsel bir tartışmanın ortaya çıkmasıdır. Bu tartışma şu tarihe kadar sona ermedi: Bakınız örn. J. Tubach, 'Die Namen von Manis Jungern und ihre Herkunft', Manicheismo e Oriente Cristiano Antico'da. Atti del Terzo Congresso Internazionale, eds. L. Cirillo ve A. van Tongerloo, Maniheist Çalışmalar (Brepols, Lovanii, 1988), 199-200. Bkz. I. Gardner, "'Saf Bir Kalp ve Doğru Bir Dille": Maniheist Günlük Dualar Metninin Kurtarılması', Journal of Late Antiquity, 1(1): 1-11. Maniheizmin Kurucusu'nun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 77 ---

Tamamen tesadüfen, aynı materyalin kısmen İbnü'n-Nedim tarafından Arapça olarak korunan tam bir versiyonunu içerdiğini fark ettim. Daha sonra, Orta İran fragmanlarında paralellikler tespit edildi ve topluluğun ayinle ilgili uygulamaları için temel bir yapı taşı olan ve Avrasya ve Kuzey Afrika'nın geniş bir bölümünde inananlar tarafından yüzyıllar boyunca muhafaza edilen günlük dua metninin ele geçirildiği ortaya çıktı. Duaların orijinal olarak Aramice ve bizzat Havari tarafından yazıldığını ileri sürdüm. Bu nedenle durum, çoğunlukla Mani'nin düalizmiyle ilgili olarak tartışılan Yaşayan İncil'in açılışına bir şekilde benzer. Bazı bilim adamları, her şeyden önce var olan ve her şeyin gücü aracılığıyla meydana geldiği Baba Tanrı'nın iradesine yapılan vurgudan etkilendiler. Bu, onların iki ortak ebedi ve karşıt ilkeye ilişkin klasik Maniheist doktrini olarak anladıkları şeyle bir çelişki midir? Sonuç olarak bu farklılığı açıklayacak argümanlar geliştirmeye çalıştılar. Yayılımların Duası'na gelince, metnin kendisinin Maniheist kimliği sorgulanıyordu. Bu bize toplumdaki doktrin ve uygulamanın gelişimi hakkında ne söylüyor? Maniheist yazarlığın sorgulanabilmesinin önemli bir nedeni, geleneğin tanıdık 'büyük tanrıların' birçoğunun günlük dualarda isimlerinin verilmemesidir; Yaşayan Ruh, İlk İnsan ya da Yaşamın Annesi yoktur. Terminoloji daha gevşektir ve bağlılık 'her lütfun, yaşamın ve gerçeğin temeli' olan yaşayan Tanrı'ya odaklanır. Kötülüğe dair derin bir farkındalık vardır, ancak ibadet edenin dikkati ilahi güçlere, onların yaratılışı denetlemesine ve karanlığın boyun eğdirilmesine yöneliktir. İbnü'n-Nedîm'in muhafaza ettiği versiyonda büyük ölçüde kısaltılmış olan uzun dördüncü dua, "parlayan akla, krala, İsa'ya", gelip sırları, hakikatin yolunu açıklayan ve kurtarıcı olan kişiye adanmıştır. Burada açık konuşayım: Maniheist tanrıların kilisenin ikinci neslinin yaratısı olduğunu düşünmüyorum. Mevcut kanıtların görmemize izin verdiği ölçüde, bunlar Havari'nin kendi yazılarında mevcuttur. Wolf-Peter Funk'un Kıpti Synaxeis kodeksi üzerine devam eden editoryal projesi henüz yayınlanmadı ancak çalışma taslakları uzmanların kullanımına sunuldu, bu bakımdan hayati önem taşıyor. Bu büyüleyici metin, Yaşayan İncil'in söylemlerinin kalıntılarına erişim sağlıyor ve (bana göre) okul öncesi geleneğin tezini doğruluyor. Dil çok daha gevşek ve şiirsel. Kategorilere ve doktrine daha az, imalara ve hikayeye daha çok dayanır. Dolayısıyla Maniheist gelişmenin gidişatında kaçınılmaz olarak kârın yanı sıra bir de ceza vardı. Hristiyan mirasının bir kısmının artık değeri yoktu (Kutsal Ruh'a yapılan atıflar, daha sonraki Mani'nin 'İsa Mesih'in Havarisi' Olarak Kariyeri'nde tutarsız kalıntılar haline geldi; <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde bulunabilir. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir.) Exeter, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Core şartlarına tabidir.

--- SAYFA 78 ---

Maniheist metinler); ve bunların bir kısmı (Efesliler'deki Pavlus'un 'Kusursuz İnsan' imajı gibi üç) ilk bağlamından o kadar sıyrılmıştı ki, İncil'e dayalı bir çerçeveye sahip olmayan yeni takipçiler için anlamsızdı, öyle ki yeni yönlerde geliştirildi ve neredeyse tanınmaz hale geldi. Günlük dualara dikkatlice bakarsak, onların temelinin müjde vaadinde bulunduğunu algılayabiliriz: 'Ne mutlu yüreği temiz olanlara, çünkü onlar Tanrı'yı görecekler' (Matta    ); ama bu derin umut ve özlem o kadar üst üste bindirildi ki, belirsizleşti. Evrim süreci, bizzat Havari'nin, vaftizcilerin kapalı topluluğundan Sasani imparatorluğunun saraylarına yaptığı yolculuk sırasındaki yaşamında ve deneyiminde başlamış olmalı. Bu yeni kilisenin neden daha önce var olanlardan daha üstün olduğuna dair öne sürülen temel iddialardan biri, pusulanın her noktasına yayılmış olmasıydı:   . . . umudum, benim: Batıya gitmesi sağlanmış, doğuya gitmesi de; ve onun duyurusunun sesini her dilde duyuyorlar ve bu, tüm şehirlerde duyuruluyor. Bu konuda ilk kilisem ilk kiliseleri geride bırakıyor: Çünkü ilk kiliseler yere göre, şehre göre seçilmişti. Kilisem, benim: Bütün şehirlerden çıkması sağlanır ve onun müjdesi her ülkeye ulaşır. Bu sadece bir arzu değildi. Mani'nin öğretilerinde sıklıkla olduğu gibi, gözle görülebilecek bir şey olması amaçlanmıştı. İbnü'n-Nedîm, Fihrist'inde Havari'nin Mektuplarının başlıklarının bir listesini saklıyor; burada doğu Arap kıyısındaki Hindistan, Ermenistan, Edessa ve Hatta'ya yazılan mektupları buluyoruz. Vücudunun Doğuşu Hakkında'da Mani'yi Azerbaycan'da buluyoruz. Dağlar ve fırtınalar arasında korkunç yolculuklar var. Çok erken dönemlere ait bazı materyaller içerdiğini düşündüğüm gizemli metin Salmaios'un Ağıtı'nda, bir deniz yolculuğu ve merhamet dilenen bir balina hakkında garip bir gezgin hikayesi var. Misyon tarihinin Soğdca bir parçası, Erivan'da bir kralın Mâr Gabryab tarafından din değiştirişini anlatıyor. Mâr Addâ'nın Tadmôr'un (yani Palmyra) kraliçesini nasıl dönüştürdüğüne dair raporlar var. Ünlü bir efsane, Mâr Ammô'nun sınırın ruhuyla nasıl yüzleştiğini ve doğuya doğru geçerek Kuşan'a girdiğini anlatır. Bunlar Mani'nin en iç çevresinin önde gelen üyeleri idi. Kephalaion'da Axum'un dünyanın dört büyük krallığı arasında yer aldığını görmek şaşırtıcıdır.   kephalaion'dan     ; aynı şekilde ilk bölümde: 'Hayat tohumunu ekim. . . . doğudan batıya. Sizin de gördüğünüz gibi, umudum dünyanın doğuşuna ve yaşanılan her yere doğru yöneldi; kuzeyin iklimine ve . . . Elçilerden hiçbiri bu şeyleri hiçbir zaman yapmadı. . . '. Gardner ve Lieu'dan alıntılanan çeviriler, Roma İmparatorluğu'ndan Maniheist Metinler,     ,     .      Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 79 ---

Mani'nin yolculuklarını herhangi bir kronolojik sıraya koymak ve tamamen tarihsel olanı masalsı olandan ayırmak zordur; ancak kendisinin ve ilk nesil öğrencilerinin hayatı, dikkate değer seyahatler ve misyonerlik çabaları ile karakterize edildi. İlerleme hızlıydı. Görünüşe göre bu vahiy her ülkeye yayılmıştı. Yine Archelaus'un işleri değerli bilgiler sağlar. Şiddetli polemik duruşuna rağmen burada sürecin özgün unsurlarını buluyoruz. Çerçeve anlatının arka planında, kralın oğlunun hastalığını duyan Mani'nin kendisini nasıl çocuğu iyileştirebilecek kişi olarak sunduğu anlatılır. Bu olaydan hem önce hem de sonra metin, İsa'nın dünyanın çeşitli bölgelerine nasıl mürit gönderdiğini vurguluyor. Şimdi hikaye, Roma İmparatorluğu sınırındaki Karchar'ın zengin ve önde gelen vatandaşı Marcellus'un erdemli itibarını ve şöhretini duymasıyla başlıyor. Bu tek adamı kazanabilirse tüm eyaleti ele geçirmeyi umduğunu belirtiyoruz. Böylece Mani, İsa Mesih'in bir Havarisi olarak ona bir mektup yazar ve bunu, Addas'ın Turbo adlı bir öğrencisi aracılığıyla, kendi gelişinden önce gönderir. O geldiğinde piskopos Archelaus ile bir dizi kamuya açık tartışma yapılır. Acta'nın ne kadar özenle hazırlanmış bir eser olduğunu daha önce görmüştük. İlgili tüm detayları buluyoruz: Mani'nin kendisini bir doktor olarak tanıtmayı; yerel krala odaklanan görev (Marcellus bu rolü üstleniyor); mektupların yazılması ve öğrencilerin gönderilmesi; rakip bilge adamlarla ve dini liderlerle yapılan yarışmalar (işte Archelaus); sınırların aşılması ve yeni bölgelerin haritalandırılması bile. Şimdi topluluğun kendi misyon kayıtlarını batıyla karşılaştıralım. Dikkate değer bir şans eseri, bununla ilgili önemli ayrıntılar, yirminci yüzyılın başlarında Orta Asya'da ortaya çıkarılan Maniheist kilise tarihinin kalıntılarındaki korunmuştur. Orta Farsça metin M, Elçi'nin Ükelere Gelişi başlıklı esere aittir. Başlıyor: . . . Onlar (yani Addā ve Patīg) Roma'ya (yani Roma imparatorluğuna) gittiler ve dinler arasındaki birçok doktrinsel anlaşmazlığı gözlemlediler. Çok sayıda seçilmiş ve dinleyici seçildi. Patīg bir yıl orada kaldı, sonra Havarî'nin huzuruna döndü. Daha sonra Rab, Adda'ya üç katip, İncil ve iki kitap daha gönderdi. Şöyle emretti: 'Yaklaşma, hazine toplayan bir tüccar gibi orada kal!' Addā bu bölgelerde çok çalıştı; birçok manastır kurdu ve çok sayıda seçilmiş ve seçilmişleri seçti. Önsözdeki yorumlara ve teşekkürlere bakın. Bu kaynaktan alınan ek materyal Ek B'de verilmiştir. Mani'nin 'İsa Mesih'in Havarisi' Olarak Kariyeri kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 80 ---

dinleyiciler. Yazılar yazdı ve bilgeliği silahı haline getirdi. Bunlarla (yazılarıyla) mezheplere karşı çıktı ve her konuda kendini güzelce akladı. Mezhepleri bastırdı ve mağlup etti. İskenderiye'ye kadar geldi. Din için Nafsa'yı seçti. O ilçelerde pek çok harikalar ve mucizeler yaşandı; Havari'nin dini Roma'da gelişmişti. Burada kalıplaşmış pasajlar var ve Addā'nın başarısı şüphesiz abartılıyor; ancak bilim adamları genellikle bu önemli tanıklığın tarihsel temelli olduğunu düşünüyorlar. İskenderiye, batı misyonunun son noktası olarak adlandırılıyor ve ardından belli bir Nafşā'ya atıf yapılıyor. Aynı bölümün Part versiyonunu karşılaştırsak daha fazla ayrıntı vardır: 'Öğretmen [Patīg], piskopos Adda ve katip Mānī'den oluşan heyeti gönderen, Wēh-Ardašīr'da (yani Ctesiphon yakınındaki Seleucia'da) Mani'ydi. Dahası, Soğd'un anlatımına göre bu üçü "diğer kardeşlerle birlikte" batıya gittiler. Çeşitli metinler arasındaki bazı küçük farklılıklara rağmen, ana özellikler bakımından tutarlıdır. Bir öğretmen olarak Patīg (Mani'nin kendisinin veya halefinin altındaki hiyerarşinin en yüksek derecesi) kıdemli figürdü; ancak Mezopotamya'daki Havari'ye döndü ve seçilmiş gençlerin yardımıyla görevi yürüten kişi Addā'ydı. Nafşa kimdi? Cevap başka bir Soğd metninde, şifa ve görümlerle ilgili mucizevi bir hikayede yatıyor gibi görünüyor. Burada Nafşā yardım için İsa'ya dua eder ve Mani onu iyileştirmek için onun huzuruna çıkar. Herkes bu muhteşem olay karşısında hayrete düşer ve Havari'nin öğretisinin doğruluğunu kabul eder. Mucizenin bağlamı Mār Adda'nın batıdaki misyonu olmalıdır, çünkü kendisi anlatının ana figürü olarak anılmakla kalmıyor, aynı zamanda Sezar'ın karısı Kraliçe Tadī de Nafsa'nın kız kardeşi olarak tanıtılıyor. Bu, Septimius Odaenathus'un karısı Palmirali Zenobia olacak ve bu olayın tarihi muhtemelen kocasının MS 2000'deki suikastından öncesine denk geliyor. Tadī isminin Zenobia ile özdeşleştirilmesi bilim adamları tarafından Palmyra'nın Aramice ismine, yani Tadmōr'a atıf yapılarak yapılmaktadır. Özellikle Kıpti Elçilerin İşleri kodeksinde Kraliçe Thadamōr olarak görünüyor. Bu iddia kabul edilirse, o zaman Adda'nın misyonunun BēṭAramayē'den Tadmōr üzerinden Suriye'ye giden ticaret yolunu kullanarak 15. yüzyılda İskenderiye'ye ulaştığına dair bir miktar güvenle mantık yürütülebilir. Palmira, seyahat, kültür ve politika nedeniyle Roma imparatorluğuna girişte mantıklı bir köprübaşı olabilirdi. Belki daha sonra Filistin üzerinden güneye dönüp Gazze'den Sina'nın kuzeyinden Akdeniz kıyısını takip ederek İskenderiye'ye ulaştılar; ancak Akabe Körfezi üzerinden deniz yoluyla güney Mısır kıyılarına ve son olarak Nil boyunca kuzeye İskenderiye'ye gitmek gibi başka yollar da mümkündü. <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde Maniheizmin Kurucusu'nun kapsamlı kullanımı mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 81 ---

burada özetlenen bilgilerin tartışılması, 19. yüzyılın başlarından itibaren önerilen çeşitli tarihler ve Addā'nın birden fazla yolculuğu gibi öngörülen farklı senaryolar. Cemaatin kiliseye daha temiz bir başlangıç sağlamak için tarihini yeniden yazdığı şüphesi, Havarî'nin vaftizci cemaatten kopuşu ve bunun sonucunda vaaz etme başarısının artması nedeniyle Batı misyonunu Mani'nin kamu kariyerinde çok erken bir yere yerleştirme eğiliminde değilim. Bu olayların belirtilenden daha uzun sürmesi muhtemel görünüyor; ve ilgili kaynakların dikkatli bir şekilde okunması bunu göstermektedir. Sonuç olarak, Mani'nin çağrısını ilk açıklamasının hemen ardından kilise hiyerarşisi üyelerinin Mısır'a bir misyon göndereceğini tasavvur etmek zordur. 150 CE. Yine de Nafsa'nın din değiştirmesi ve Maniheistlerin Palmira'daki saraya nüfuz etmesinin Addā'nın İskenderiye yolculuğundan sonra gerçekleşmiş olabileceğini öne süren makul argümanlar var. M'deki olayların dizilişi buna işaret ediyor olabilir ve metin farklı olayları tek bir anlatıya sıkıştırmış olabilir. Addā'nın önemi çeşitli kaynaklardan açıkça görülmektedir, çünkü bu öğrenciye ve onun mirasına hem Maniheist hem de Maniheizm karşıtı metinlerde rastlanmaktadır; ve onun kimliğini Augustinus'tan önemli miktarda öğrendiğimiz Adimantus'un kimliğiyle kabul ederseniz bu özellikle doğrudur. İkincil kaynaklardan Addā'nın gerçekten de bu topluluğun batıdaki misyonunda yaygın olarak kullanılan ve kesinlikle Latince dağıtılan 'yazılar yazdığını' biliyoruz. Onun bulduğu şekliyle Hristiyan kilisesine yönelik eleştirisi, özellikle de onun Peygamberleri kullanımı ve Kanun ile İncil arasında göstermeye çalıştığı çelişkiler, bir asırdan fazla bir süre sonra Roma Kuzey Afrika'sında hararetli bir tartışma konusu olarak kaldı. Archelaus'un Elçilerinin İşleri'nde Mani'nin, Karchar'daki Marcellus'a yazdığı mektupla birlikte Addas'ın bir müridini önüne göndererek Roma imparatorluğuna akınına hazırlanması merak uyandırıcıdır. Her ne kadar her iki metinde de yolculuktan önce (deyim yerindeyse) hükümdarın akrabasının iyileşmesiyle ilgili bir hikaye geçse de, bu anlatım topluluğun İskenderiye misyonuna ilişkin kendi tarihinin tam olarak bir kopyası değildir. Paralelliğin gösterdiği şey, Acta tarafından kullanılan kaynakların doğruluğunu, ancak bunların Acta'nın mesajına hizmet etmek için kullanımlarının çarpık olduğunu gösteriyor. Özetle, Mani'nin havariliğinin metodu ve hafızası hakkında hatırı sayılır miktarda bilgi edinmek mümkündür; ancak olayların tarihlendirilmesi ve sıralanması çok daha problemlidir. Bir sayıyla bitirmek istiyorum 150Sundermann'daki literatürün güvenilir özetine bakın, 'Misyonerlik Faaliyeti ve Tekniği'; ve detaylı bilgi için U. Hartmann, Das palmyrenische Teilreich (Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1999), 111-112. Mani'nin 'İsa Mesih'in Havarisi' Olarak Kariyeri 112 kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 82 ---

önerilerin. Bunlar tam olarak bu çalışmada elde edilmesi zor olan gerçekler değil, fakat bana kaynakların dikkatli ve kapsamlı bir şekilde okunmasına dayanan olasılıklar gibi görünüyorlar. □. Havari'nin kamu görevinin başlangıcı, I. Şapur'un taç giyme töreni ve aslında tüm hükümdarlığı arasındaki görünürdeki eşzamanlılık, toplumun hafızasında ayrıntılı ve sabit hale gelen bir şeydi. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, havarilikle ilgili kayıtlar kralın yönetimiyle uyumlu hale geldi ve 'son günlerin' anlatımı özellikle I. Hürmüz'ün tahta çıkışıyla başlıyor. Bunların çoğu hagiografik üsluptan kaynaklanıyor ve onlara güvenilmemeli. □. Baptistlerden kopuşun ve Mani'nin kendine olan güveninin artmasının kademeli olarak gerçekleşmesi muhtemeldi ve 19. yüzyılın başında tam ve tutarlı bir sisteme sahip olduğu fikri doğası gereği olasılık dışıydı. Öğretilerin ve uygulamaların gelişimi hem onun hayatı boyunca hem de kilisenin sonraki nesillerinde meydana geldi. Bu olaylar için hem tutarlı hem de inandırıcı bir stratigrafi oluşturmaya çok daha fazla önem verilmelidir. □. Mani'nin Şapur'la dinleyicilerinin kayıtları büyük ölçüde mitolojiktir ve Turan Kralı'nın hikayesiyle karıştırılma da dahil olmak üzere çeşitli geleneklerin örtüştüğünü kanıtlar. Bu olay meydana geldiyse ve gerçekleştiği zaman, çoğunlukla göz ardı edilen bir dizi kaynağın belirttiği gibi, muhtemelen Havari'nin kariyerinde çok daha sonraydı; ve emperyal himayeye veya maiyette veya sarayda geçirilen zamana ilişkin herhangi bir fikir, eleştirel şüpheciliğe tabi olmalıdır. Onun konumunu yükseltme dürtüsü açıkça görülüyor. □□ □. Mani'nin yaşamının ve seyahatlerinin kronolojisini, özellikle de 15. ve 10. yıllar boyunca, mevcut kanıtlara dayanarak yeniden oluşturmak imkansızdır. Genel bir prensip olarak, olaylar muhtemelen sanıldığından çok daha sonra meydana geldi ve kapsamlı misyonlara sahip organize bir topluluk ve kutsal yazıların □□□'lerden çok daha önce mevcut olduğunu hayal etmek zordur. Bu on yılda Palmira üzerinden İskenderiye'ye yapılan misyon, elimizde önemli kanıtlar bulunan ilk, nispeten güvenli olayı temsil ediyor. □□Farklı topluluklardaki tüm edebi konuların çok yeni bir eleştirisi için bkz. G. Herman, "'In Honor of the House of Caesar": Attitudes to the Kingdom in the Aggada of the Babylonian Talmud and other Sasanian Sources', The Aggada of the Bavli and its Culture World, eds. G. Herman ve J. L. Rubenstein, Brown Judaic Studies (Providence, □□□□), □□□-□□□. □□ Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.003> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 16:40:06, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 83 ---

□□□□□□□□ Mani'nin Erken Sasani İran'ındaki Ölümü Dinler Arası Çatışma ve Havari'nin Anısı Mazdayasni rahipliğinin Pers krallarının sarayındaki yükselişi, sonuçta Mani'nin Kral Bahapur'un yönetimi altında Gondeshapur'da (Gondēšāpūr/Bēlapat) yargılanmasına, hapsedilmesine ve ölümüne yol açtı. koç I. Bu, topluluk tarafından onun çarmıha gerilmesi olarak anıldı ve Tanrı'nın daha önceki tüm dürüst elçilerinin çektiği acılarla karşılaştırıldı. Mani'nin son günleri ve şehitliğindeki dinler arası çatışma ve dramatik olaylar, Sasani İran'ında dinin gelişimi açısından benzersiz bir öneme sahipti. Bu bölümde mevcut çeşitli kaynakları inceleyeceğim ve Havari'nin ortaçağ ve modern dünyada korunan gerçek ve karşı olgusal anısını sorgulayacağım. Mani'nin yaklaşık altmış yaşındaki (büyük olasılıkla MS 2008) son denemeleri, çektiği acılar ve ölümü, kilisenin en önemli yıllık festivali olan Bēma'da anıldı. Bu olay aynı zamanda Havari'nin "çarmıha gerilmesi" olarak adlandırılan şehitliğinin anılmasıydı; toplum için bir tövbe ve yenilenme ayini; ve iyiliğin kötülüğe karşı nihai zaferini müjdeleyen İsa'nın görkemli dönüşü ve yargısının (dolayısıyla bēma 'yargı kürsüsü') beklentisi. Augustine'in, yaklaşık bir asır sonra Kuzey Afrika'daki topluluğun uygulamalarına tanık olarak kendi deneyiminden yorumladığı gibi: □ Aranızda dinleyici olduğumda, neden efendimiz'in Paskalya bayramının (yani Paskalya'nın), bazen gönülsüz ibadet edenlerin olmasına rağmen çok az ilgiyle veya hiç ilgiyle kutlanmadığını, ancak dinleyenler için özel bir oruç öngörülmediğini, kısacası ciddi bir tören yapılmadığını ve sizin (bayramınıza) büyük bir onur ödendiğini sık sık sorardım. bema, yani Maniheus'un şehit edildiği gün, ibadet edenlere bakacak şekilde dikkat çekici bir şekilde yerleştirilmiş, değerli kumaşlarla kaplı beş basamaklı bir platform diktiğiniz gün. □Augustine, c. Epist. Fon. □(Gardner ve Lieu'dan alıntı, Roma İmparatorluğu'ndan Maniheizm Metinler, □□□). □□ <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 84 ---

Burada Maniheizm'in bir din olarak gelişmesinde meydana gelen temel değişimin özetlendiğini görüyoruz. İlk başta Mani'nin rolü, öğretileri ve hayatındaki olaylar, 'iyi kurtarıcım' dediği İsa ile ilgili olarak değerlendirilmisti. Kendisi Bēlapat'ta öldüğünde (yani Bēt_ Lapa_t, I. Bahrām'ın sarayının bulunduğu Sasani imparatorluk şehri Gondēšāpūr'un Aramice adı) bu da bir çarmıha gerilme olarak anlaşıldı ve son günlerinin anlatımı, müjdelerde oluşturulan örneğe göre şekillendi: Yaklaşan trajedinin imalarıyla birlikte son yolculuklar; şehre giriş (Kudüs veya Bēlapat); şeytani rahipliğin entrikaları (Yahudiler veya Mazdayasnianlar); yargılama ve asılsız suçlamalar; çekilen korkunç acılar ve hizmet eden kadınlar; nihai kurtuluşun ve kötülüğe karşı kazanılan zaferin tanığı. Şimdi, Augustinus'un gözlerinden gördüğümüz gibi, merkezde olan Mani'nin kendisidir ve İsa, ışığın son havarisinin gelişiyile doruğa ulaşan ve - diyebiliriz ki - yalnızca "mükemmelleştirilmiş" veya "mühürlenmiş" bir dizi haberci içinde bir role düşürülmüştür. Gerçeğin tüm elçileri acı çeker, ancak hepsinin ölçüldüğü olay Mani'nin şehit olmasıdır. Gelenekteki figürler arasındaki temel çelişki, bema'nın kendisinde net bir şekilde resmedilmiştir: İsa'nın görkemle geri dönüşü geleneğe o kadar yerleşmişti ki, Mani yalnızca gelecekte ahir zamanların açılışına kadar vekil olarak topluluk üzerinde yargı makamında yer alabilir. Bu son bölümde Çarmıha Gerilme hakkındaki Söylemi (veya Anlatıyı) yeniden ortaya çıkarmak için devam eden araştırmayı tartışacağım. Bu asıl başlık, Maniheizm edebiyatın günümüze ulaşan kalıntılarındaki kullanılmaktadır ancak bilim adamlarının kafasını karıştırmaya devam etmektedir. Az önce öğrendiğimiz gibi tutku anlatısı İsa'ya değil Mani'ye aittir; ve bu metinde ikincisinin ölümü, öncekiyle ilişki kurulabilmesi için anlatıldı. Mani'nin şehitliği, içinden doğduğu ve ritüel yılının kalbinde yer alan yeni topluluk için temel ve belirleyici tarihi olaydı. Acı çeken yapılandırılmış bilincinin ve praxisinin saatlerinin ve günlerinin kayıtları; Aslında Çarmıha Gerilme Hakkında Konuşma olarak bilinen edebi döngünün kendisi, Apomnēmoneumata ("anılar") olarak bilinen korunmuş malzemenin çekirdek katmanı üzerine inşa edilmişti. Bu, Şiilerin ve Hristiyan kiliselerinkilerle karşılaştırılabilecek en büyük dini tutkuların biriydi. Ancak dikkat çekicidir ☐ Böylece Orta İran parçası M☐☐☐ ve ilişkili parçalar; benzer şekilde Homilies kodeksinde korunan döngünün Kıpti versiyonu. Bu metinlerin ayrıntılı tartışması ve bu bölümün önceki kısmında kullanılan araştırmaların çoğunun arka planı için bkz. I. Gardner, 'Mani's Last Days', Mani at the Court of the Persian Kings, ☐☐☐-☐☐☐. ☐☐ Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 85 ---

hala ne kadar temel çalışmanın yapılması gerektiği ve bu konunun anlaşılması için ne kadar ilerleme kaydedilebileceği. Yirminci yüzyılın ilk yarısında temel Maniheizt metinlerin bulunmasından önce, Batı bilimi, Mani'yi karikatürize etmeye ve onun misyonuyla alay etmeye çalışan dine karşı çıkanların oldukça çarpık polemik açıklamalarına dayanıyordu. Gördüğümüz gibi, en etkili (anti-) biyografi, Hegemonius'a atfedilen Archelaus'un İşleri'nde yer alan biyografiydi. Eser ca. 300MS ve olaylarla ilgili hemen hemen tüm sonraki Hristiyan anlatımlarını büyük ölçüde etkiledi; ve buna bağlı olarak konuyla ilgili erken modern Avrupa biliminin gelişimi. Mani'nin 'Son Günleri'ne ilişkin hikayenin temel unsurları özetlenebilir. Mani, büyük bir ödül için açgözlülük yaparak, Pers kralının oğlunu bir hastalıktan kurtarmayı teklif etmişti; ama çocuk onun bakımı altında ölmüştü ve ağır demirlerle bağlanarak hapse atılmıştı. Oradan yalanlarını ve hilelerini duyurmak için öğrenciler gönderdi. Kral bunu öğrendiğinde onu cezalandırmaya hazırlandı. Mani bir rüyada kralın niyeti konusunda uyarılmış ve muhafızlara büyük miktarda altın rüşvet vererek kaçmayı başarmıştır. Arabion kalesine (Castellum Arabionis) gitti ve oradan belli bir Turbo aracılığıyla Marcellus'a Karchar'ı (veya el yazması geleneğinde çeşitli adlarla anılan Kaschar'ı) ziyaret etme niyetini belirten bir mektup gönderdi. Burası, orada piskoposluk yapan Archelaus'la daha sonra yaşanan anlaşmazlığın sahnesiydi ve Stranga Nehri üzerinden Roma topraklarına beş günlük yolculuk mesafesinde olduğu söyleniyordu. Mani gelir ve anlaşmazlık başlar, Acta'nın ana bölümünü oluşturur ve onun öğretilerini uzun uzadıya çürütme fırsatı bulur. Metin aynı zamanda yakındaki bir Diodoris köyünde geçen Mani'nin tartışması ve yenilgisine dair ikinci bir "mükerrer" anlatım da içeriyor. Bu arada hapishanenin bekçisi cezalandırıldı ve kral, Mani'nin bulunup tutuklanması emrini verdi. İkincisi, piskopos Archelaus'la yaptığı kamuya açık tartışmaları kaybettikten ve yerel halkın öfkesini kazandıktan sonra tekrar kaçmaya başladığında, daha sonra yakalanacağı Arabion kalesine geri döner. Öfkeyle alevlenen ve hem kendi oğlunun hem de hapishane müdürünün intikamını almak isteyen kralın huzuruna çıkarılır ve Mani'nin derisinin yüzülmesini, şehrin kapısı önüne asılmasını, derisinin bazı ilaçlara batırılıp şişirilmesini ve etinin kuşlara verilmesini emreder. İslam dünyasında ikinci ve daha çeşitli bir gelenek akımı varlığını sürdürdü. Burada tarihçiler Acta tarzında kapsamlı bir 'alternatif' tarih yaratmadılar ve daha iyi kaynakların bir kısmı, Mani'nin davası ve ona karşı yapılan suçlamalar hakkında özgün ayrıntıları koruyor. Bunlardan bazıları, Mani'nin Ölümü'nün yönetimi altında kullandığı Sasani kralını doğru bir şekilde tanımlıyor; <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcut. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 86 ---

hapsedildi ve I. Bahrām olarak öldü. Sasani sarayının yapısı, kralın danışmanlarının ve hatta Mazdayasnian rahipliğinin rolü gibi bağlamın gerçekleri konusunda daha büyük bir farkındalık vardı. Bunun iyi bir örneği Tha'ālibī'nin, Mani'nin Kral Bahrām ve bir grup mafya topluluğu önünde sorgulandığını iddia eden anlatımıdır. Acta özellikle bu tür şeylerle ilgilenmiyor veya bilgisiz. İkincisinde Mani'nin aşağılanması bir Hristiyan piskoposun elindedir ve o, Karchar'ın iyi insanların haklı öfkesi önünde kaçmak zorunda kalır; herhangi bir otantik İran bağlamı veya Mazdayasniyen eleştiri, Roma ve Hristiyan ortamı lehine tamamen bastırılmıştır. Konuyla ilgili modern Batılı bilim, önce tarih ve metin çalışmalarına daha eleştirel bir yaklaşımla, ardından da standart Yunan ve Latin müfredatının (Süryanice, Arapça ve Farsça gibi) ötesindeki kaynaklarda korunan geleneklere erişimin artmasıyla, kendisini Archelaus'un İşleri'nin baskın etkisinden kurtarmaya başladı. Ancak yirminci yüzyılın ilk yarısının on yılları boyunca Orta Asya ve Mısır'daki birincil Maniheist kaynakların bulunmasıyla Mani'nin son günlerine ilişkin anlayış değişti. En önemli metin kesinlikle ilk olarak H. J. Polotsky tarafından Medinet Madi'den bir kodeksin 𐭪𐭣𐭥𐭥 baskısında yayınlanan Çarmıha Gerilmeyle İlgili Anlatı'nın Bölümü idi. Bir dizi çığır açıcı çalışmaya yol açan şey, Kıpti dilindeki bu kapsamlı yeni kaynaktan alınan bilgilerin Orta İran dillerindeki parçalarda okunan ayrıntılarla çapraz gübrelenmesiydi; ve sonuç, herkes tarafından geniş çapta kabul edilen, yeni ve görünüme göre sağlam temellere dayanan bir tarihsel olaylar dizisiydi. Bilim adamları tarafından anlaşılan edebiyat döngüsünün temel yapısı şu şekilde özetlenebilir: A. Kral I. Hüzmüz'ün Mani'ye gösterdiği iyilik. B. Düşmanları ona karşı toplanmaya başlayınca Mani'nin son yolculukları. C. 'Vasal-kral' Baat ile ilişkisi. D. Belapat'a girişi. 𐭪Reeves, Prolegomena to a History of Islamate Manichaeism'den alıntı, 𐭪𐭣𐭥𐭥. İlgili tanıklıklar Reeves tarafından 'Otantik Biyografik Yörüngeler' (𐭪𐭣𐭥𐭥) adlı eserinde uygun bir şekilde toplanmıştır ve burada aşağıdaki 'Acta Archelai ve Uyduları' (𐭪𐭣𐭥𐭥) bölümüyle karşılaştırılabilirler. 𐭪H. J. Polotsky, ed., Manichäische Homilien (W. Kohlhammer, Stuttgart, 𐭪𐭣𐭥𐭥), 𐭪𐭣, 𐭪-𐭣𐭥, 𐭪𐭣(= Homs.). Ayrıca Bēma mezmurlarının (özellikle no. 𐭪𐭣𐭥 ve 𐭪𐭣𐭥) Medinet Madi kodekslerinden bir başkası olan Allberry, A Manichaean Psalm-Book: Part II'de yayınlanması da büyük önem taşıyordu. Bunlar, Orta Asya'dan dua kitapları ve ayinle ilgili metinlerin daha fazla bulunmasıyla artık yeniden inşa edilmeye başlanabilecek olan topluluğun ritüel yaşamında tutku anlatısının rolüne dair kanıtlar sağladı. 𐭪𐭣 Maniheizmin Kurucusu'nun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 87 ---

E. Möbed başkanı Kartir ve mahkemedeki diğer ileri gelen kişilerin kendisine yönelttiği suçlamalar. F. Kralın düşmanlığı, Mani'nin I. Bahrām ile görüşmesi ve özür dilemesi. G. Suçlamaların, zincirleme ve hapis cezasının ayrıntıları. H. Mani'nin cemaat üyelerine veda konuşması. I. Son yazısının (Mühür Mektubu) ve cübbesi gibi diğer nişanların verilmesi. J. Mani'nin ölümü, bedeninin dağılması ve ruhunun yolculuğu. K. İsa'nın ve diğer salih havarilerin çarmıha gerilmesiyle karşılaştırma. 19. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar yaklaşık olarak tek bir nesilde bir dizi klasik ve temel çalışma yazıldı ve çarpıcı olan şey, konunun kavramsal düzeyde son elli yılda ne kadar az ilerlemiş olduğudur. Kesinlikle İran dillerinde bazı bölümlerin yayınlanması devam ediyor ve özellikle Werner Sundermann tarafından Mani'nin biyografisi üzerine bir dizi önemli ve çok teknik çalışma yapılıyor. Bununla birlikte, 'Son Günler' döngüsünün mimarisine ilişkin geniş anlayış, büyük ölçüde yirminci yüzyılın ortalarında oluşturulduğu haliyle kalmaktadır. Bunun bir nedeni, ilk kez □□□□'de deşifre edilen 'Köln' Mani-Kodeksinin (Yunanca) Maniheizt çalışmalarda baskın etkisi olmuştur; Buna, 'Son Günler' döngüsünün diğer iki versiyonunun Chester Beatty Kephalaia ve Elçilerin İşleri kodekslerinde korunmasına rağmen, bir dizi talihsiz olay nedeniyle Kıpti dilindeki diğer Medinet Madi kodeksleri üzerindeki herhangi bir yeni çalışmanın durması da eklenmelidir. Korunması konusundaki değişkenlikler nedeniyle, Mani-Kodeks'in en tutarlı kısmı Mani'nin gençliği ve 'vaftizciler' arasında yetişmesi ile ilgiliydi ve bu şaşırtıcı yeni materyal, bilimsel ilginin çoğunun Havari'nin ölümünden gençliğine ve onun gelişimi üzerindeki biçimlendirici etkilerden uzaklaşmasına neden oldu. Aşırı genelleme tehlikesi olmasına rağmen, bütün bir Maniheizm kuşağının olaylara ilişkin belirli bir anlayışı kabul ettiğini, yorumda fikir birliğine razı olduklarını ve Mani'nin 'Son Günleri' ile ilgili olarak kalan ve döngünün standart yorumunda yeterince açık olan, örneğin Havari'nin gizemli Baat ile ilişkisinin doğası ve seyri gibi pek çok sorun üzerinde yeterince eleştirel düşünmede başarısız olduklarını söyleyebiliriz. Maniheolojinin yörüngesi olan disiplindeki bilimin bu kaprisleri daha önce tartışılmıştı. Bu son bölümde Mani-biyografi üzerine devam eden araştırma projemi temel alarak ileriye dönük bir yol haritası çizmeye çalışacağım. Döngünün daha önce mevcut olmayan versiyonlarını kullanıyorum, özellikle <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde bulunan Mani'nin Ölümünün Bölümleri □□ kodeksi üzerindeki editoryal çalışmamdan yararlanıyorum. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 88 ---

Lordum Mani'nin Bilgeliği (yani Chester Beatty Kephalaia) ve yayınlanmış metinlerin yeniden değerlendirilmesi. Ben özellikle topluluk tarafından korunan gelenekler ile muhalifleri tarafından dolaşan anlatılar arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışmakla ilgileniyorum; bunlar ister son derece polemik niteliğinde olsun (Archelaus'un Elçileri'nde olduğu gibi) ister daha ölçülü olsun (İslamileşme döneminden bazı kaynaklarda olduğu gibi). İlk ve bariz fark, Acta'da Mani'nin hapisanede olması, oradan kaçması, Arabion kalesine kaçması ve oradan da Karchar'da Archelaus'la yaptığı tartışmalardır. Ancak daha sonra, geçen gerçek süre belirtilmemişken yeniden yakalanıp idam edilir. Buna karşılık, topluluğun kendi geleneklerinde, I. Behram'ın zamanına ve korkunç mahkeme, hapis ve ölüm olaylarına kadar, Mani'nin çeşitli Sasani krallarıyla ilişkilerini olumlu bir destek ve himaye ışığında tasvir etme yönünde tutarlı bir eğilim görüyoruz. En azından modern akademisyenler bunu böyle anlıyor. Olaylar o kadar iç içe geçmiş durumda ki, Kral Şapur'u (Şābūr) bir tür hayırsever olarak tasvir etmek rutin hale geldi; Mani'nin maiyetinde nasıl vakit geçirdiği her zaman anlatıldı; bu olumlu ilişki daha sonra I. Hürmüz'ün kısa saltanatı boyunca sürdürüldü; hatta Mani'nin hareket özgürlüğünün, Palmiye Pazarı imalarıyla Bēlapat'a son girişinin tutku sahnesinin başlangıcı olarak tasvir edilebileceğini varsaymak bile mümkün. Bu gidişatın Maniheist metinsel ve ayinsel uygulamalarda takip edilebileceği konusunda hemfikir olsam da, şaşırtıcı olan şey, çağdaş seküler bilimin oldukça bariz özür dileme yöntemlerine ne ölçüde razı olduğu ve hatta onları büyüttüğüdür. Tarihçinin görevi, hem özür dileyen hem de polemik içeren konuları ayıklamak ve mevcut veriler temelinde kanıtların makul bir şekilde okunmasına ulaşmaya çalışmaktır. 'Son Günler' anlatısının mimarisinin Hürmüz'ün tahta çıkışıyla nasıl başladığı, şaşırtıcı derecede dikkat çekmese de ilginçtir. Şapur hastalanır ve ölür, yeni kral taç giyer ve Mani huzuruna çıkar. İşte Havari ile kral arasındaki ilişkinin yapay olarak kurulduğu ve bilim adamlarının bunu sorgulamadığı başka bir örnek. Mani'nin havariyel misyonu Şapur'un uzun saltanatı ile uyumluydu. Dublin Kephalaia kodeksindeki son üç bölümün tamamı, sanki kasıtlı olarak bu ilişkiyi güçlendiriyormuşçasına bu kralı öne çıkarıyor (bölümler 111-113). Örn. Bēma mezmuru 111 buna göre Şapur 'seni onurlandırdı, Hormizd senin gerçeğini aldı' (PsBk 111, 1-2); ama sonra Herod ve Yahudilere kıyasla Bahrām ve Mecusileri takip edin. Böylece Çarmıha Gerilmeyle İlgili Anlatı Bölümünün başlangıcı (Humus. 11, 11-12 ve devamı). Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 89 ---

Daha sonra müsvedde, tutkunun başlamasından önce, bir tür sonsöz veya çerçeve olarak görsel bir boşluk bırakır; bu, artık son satırında gerçek bir 'amin' ile tamamlanan çalışmadan ayrılır. Geniş metnin tamamı (bölüm 1, Havarinin Gelişi Hakkında) Mani'nin Ardashir (Ardaşir I) yönetimi altında olgunluğa ulaşması, yaşayan Paraklit'in inişi ve gizli gizemlerin açığa çıkmasıyla başlamış ve onun sözde Şapur'un huzuruna ilk çıkışıyla doruğa ulaşmıştı. Şimdi çarmıha gerilme anlatısı başlıyor ama ayrı ayrı ve sonraki yıllarda, Hürmüz'ün hükümdarlığı döneminde. Maniheizt metinlerde redaksiyona yönelik müdahaleler sıklıkla tuhaftır ve dikkatli okuyucuyu dikkatli olmaya sevk edecek bir dizi açık gösterge vardır. Üç örnekten kısaca bahsedeceğim. İlk olarak, topluluğun mevcut literatürüne dağılmış olan ve İslamileşmiş dönem tarihçilerinin bir kısmı tarafından da açıkça vurgulanan bu nokta, bizzat Şapur'un hükümdarlığı döneminde Havari'nin yaşadığı sınavlara dair bariz referanslardır: 1 Büyük zulüm gününden çarmıh gününe kadar altı yıl var: Onları dünyanın ortasında yabancıların ortasındaki tutsaklar gibi yürüyerek geçirdim. Bahrām'ın saltanatı üç yıl sürdü; Mani'nin hapsedilmesi ve ölümü sona doğru gerçekleşti. 2 Hürmizd'in saltanatı çok kısaydı ve genellikle bir yıl olarak kabul ediliyordu. Yukarıda alıntılanan metnin altı yılı Şapur'un hükümdarlığı döneminde başlamış olmalı ve doğrulama için Biruni'nin Mani'nin o kral tarafından Sasani diyarından yasaklandığı yönündeki açık beyanı da dahil olmak üzere çeşitli deliller ileri sürülebilir (bu, Bahrām'ın geri döndüğünde onu tutuklayıp öldürmesi için bir bahane sağlar). İkinci olarak, Şapur'un gösterdiği sözde iyiliğin halefi Hürmüz döneminde de devam ettiği yönündeki yaygın varsayım, gerçek metinlerin okunmasında yine fazla seçici davranılmasıdır. Her ne kadar Mani'nin yeni kralla yaptığı görüşme onun cevabını hayırsever olarak sunmaya çalışsa ve Havari'ye karşı zorunlu olarak saygılı olsa da, bunun sonucunda Havari'nin hareket özgürlüğünün kısıtlandığı açıktır. Mani'ye 3 PsBk 10, 11-12 (Bēma mezmurundan 10, 11) izin verilir. 4 Humus. 11, 12-13 ve 14, 15-16; Bu, toplumun kendi geleneklerine göredir, ancak krallık dönemi diğer antik kaynaklar tarafından da doğrulanmakta (örneğin, Taberî'nin üç yıl, üç ay ve üç gün kaydettiği) ve modern bilim adamları tarafından kabul edilmektedir. İlk Sasani krallarının tarihlenmesi çok tartışıldı ve ben burada bu karmaşık tartışmaya girmek istemiyorum. Bahrām'ın saltanatının 100 ile 1000 yılları arasında olduğunu ve Mani'nin MS 1 Şubat'ta 10 Şubat'ta öldüğünü belirten Maniheizt kaynakların kanıtlarından dolayı sözde geç tarihlemeyi tercih ediyorum. Alternatif erken tarihleme yöntemi üç yıl öncesine dayanmaktadır (yani 100-101) ve birçok otorite tarafından kullanılmaktadır; ancak bu, Mani'nin bu kralın hükümdarlığı sırasındaki ölümünü (şimdi 1 Mart 101) diğer verilerle bağdaştırmayı zorlaştırıyor. Mani'nin Ölümü 11 kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 90 ---

baskılardan kurtulacağı Asurlulara (Bēt_ Āramayē/Babylonia) seyahat ve Thirousak (?) adında bir kişinin bunda rol oynayacağı (metin bu noktada çok parçalı hale geliyor); ancak benim eğilimim bu pasajı özgürlüğün verilmesinden ziyade kısıtlama ve kontrol açısından okumaktır. Bu olaya ilişkin yorumumuzu, daha önce tartışılan, altı yıllık bir tutsak gibi dolaşmayla ilgili ifadeye göre yönlendirmek tercih edilir. Üçüncü örneğimde, Mani'nin zulmüne ilişkin hayatta kalan tüm metinler arasında en çok çağrıştıran ve en sık alıntı yapılan metinlerden birine bakabiliriz. Bu, Nū_hzādag (Mani'nin tercümanı?), Kuštai (kişisel katibi) ve İranlı Abzakhya adında biri tarafından görgü tanığı olarak sunulan Orta Farsça metin M' dir. Anlatı, kralın akşam yemeğinde saraylıların Mani'nin geldiğini ve kapıda beklediğini söylemek için içeri girmesiyle başlar. Havari bekletilir. Sonra:    Ve (kral) yemeğinden kalktı; ve bir kolunu Sakalar Kraliçesi'ne, diğer kolunu Ardavān oğlu Kirdīr'a dolayarak efendiye doğru geldi. Ve efendiye ilk sözleri şu oldu: 'Hoş karşılanmıyorsun!' Efendi cevap verdi: 'Neden? Ne yanlış yaptım? Kral şöyle dedi: 'Bu topraklara gelmene izin vermeyeceğime dair yemin ettim.' Ve öfkeyle lordla şöyle konuştu: 'Ah, ne savaşıma ne de avlanmaya gitmene ne gerek var. . .'. Mutlaka metnin hiçbir yerinde kralın adının geçmediği gözlemlenir. İlk editörler onun Shapur olduğunu varsaydılar; Onu Bahrām'la özdeşleştiren W. B. Henning'ti      ve bu o zamandan beri bilimde standart haline geldi. Ancak kralın Sakaların Kraliçesi ile olan yakın ilişkisini gözden kaçırmamak mümkün değil. Bu kişi Şapurduktur, Şapur'un kızıdır ve dolayısıyla Hormizd, Bahrām ve Narseh gibi oğullarının kız kardeşidir. İlk Sasanilerin karmaşık hanedan ilişkilerinde, zamanı gelince üç prens de yüksek tahtı ele geçirecekti; ancak 'kralların kralı' olmadan önce her birinin Polotsky'nin öğretisine uygun olarak   adının efendileri olarak rolleri vardı. prens, her zaman Mousak olarak okunmuştur, ancak son zamanlarda bunu yeniden düşündüm; bkz. I. Gardner, 'New Readings in the Coptic Manichaean Homilies Codex', Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik,     (    ):     -    . Ctesiphon'daki kralın aynı adı taşıyan bir komutanının (stratēlatēs) Chester Beatty Kephalaia kodeksinin      bölümünde yer alması çok ilginçtir. Bu durumda kral muhtemelen I. Şapur'dur (bölümün anlatımı değiştirilmediği sürece), ancak Havari'nin Hürmizd'in yönetimi altında artık onun koruması altında olduğunu düşünmek cazip gelebilir.     M'den, metin ve çeviri (uyarlanmış) W. B. Henning, 'Mani's Last Journey', Bulletin of the School of Oriental and African Studies,     (    ):     -    . Burada kısaltılmış olan bu pasajın argümanı ve daha fazla tartışması için bkz. Gardner, 'Mani's Last Days'.      Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 91 ---

İmparatorluğun içinde yer alan Ermenistan, Gilân, Mesene, Sakastân ve Turân gibi çeşitli alt krallıklar. Dublin Kephalaia'daki 'Son Günler' döngüsü, bu ünlü hikaye için alternatif bir ortam öneriyor. Anlatı, Hürmüz'ün hükümdarlığı döneminde Hamadân'ın yazlık sarayında geçen bir bölümle başlıyor. Burada Mani ve arkadaşlarının sarayıyla birlikte orada kalan krala nasıl yaklaştıkları anlatılıyor. Daha sonra, Havari ile Kral Hürmüz arasında, hem Mani'nin kendi müritleri hem de kralın ileri gelenler çevresinin üyeleri olan bir dizi aracı aracılığıyla iletilen ayrıntılı bir selamlaşma dizisi gelir. Çeşitli kişilerin isimleri verilir ama asıl can alıcı nokta, Gilân kralı Bahrâm'ın Mani'nin selamını kabul etmemesi olur. Bu, yakında Sasani tahtına kardeşi Hürmizd'in yerini alacak olan ve sonuçta Elçi'nin ölümünden sorumlu olacak olan gelecekteki Kral I. Behram tarafından hesaplanmış bir inkâr veya küçümseme olarak sunuluyor. Bölüm, Mani ve öğrencileri arasında bu olaylarla ilgili bir diyalogla sona eriyor ve bu diyalog, muhtemelen ihanet teması üzerine, İsa'nın hayatıyla doğrudan bir karşılaştırmaya yol açıyor. Sonunda Mani bu konularda suskunluk ister çünkü olması emredilen şey olacaktır. Anlatıya yapılan bu kısa açıklama sırasında Havari'ye Kral Şapur tarafından her zaman iyi davranılmadığı bir kez daha ortaya çıkıyor; ancak özellikle ilgi çekici olan, daha önce Havari'ye, bu aşamada Sakaların Kralı ve Shapurdukt'un kocası olan oğlu Narseh tarafından yapılan zulme açıkça atıfta bulunulmasıdır. Mani'yi prangalarla bağladığı ve onu şarap içmeye zorladığı söylenir, ancak Havari bu olayda ölmemiştir. Bu yeni kanıt, kralın akşam yemeğinden kalkıp kolunu Sakalar Kraliçesi'ne doladığı M□ metni için daha iyi bir ortam sağlıyor; Doğrudan adı verilmemiştir çünkü aşağıda anlatılanlar özdeşleşmeyi ima etmektedir. Kral Narseh'tir. Yukarıdaki tartışmanın amacı, toplumun kendi gelenekleri içinde tanımlanabilecek özür dileyici yörüngelerin fazlasıyla hazır kabulü üzerine inşa edilen modern bilimin bazı varsayımlarını tersine çevirmeye çalışmak olmuştur. Mani'nin Sasani hanedanıyla sorunları zaten Kral Şapur'un hükümdarlığı sırasında başlamıştı ve nihai tutuklanmasından önce birkaç yıl boyunca hareketi ve misyonu üzerinde çeşitli dayatmalara maruz kaldığını düşünmek için iyi nedenler var. Narseh'in doğrudan fiziksel zulmüne dair açık kanıtları okuduk. Mani'yi kralın önündeki son çetin sınavına getiren olayların tek bir kader yolculuğunda iç içe geçmesi, özellikle ayinle ilgili anmaların oldukça bariz zorunlulukları ve Hristiyan tutku haftasıyla çizilen paralellikler göz önüne alındığında, çok dikkatli bir şekilde yeniden düşünülmelidir. Mani'nin Ölümünden Önce □□'yi kullanın, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 92 ---

Bēlapat'taki duruşma ve hapis olaylarına gelince, Mani'nin önceki seyahatleri hakkında bilinenleri incelememiz gerekiyor. Bunu başka bir yerde ayrıntılı olarak tartışmışım ve burada sadece sonuçlarımı özetleyeceğim. □□ Havari'nin imparatorluk şehrine vardığı tek bir 'son yolculuğun' olduğu fikrine karşı çıkılmalıdır. Bu, Henning'in ifadesiydi ve etkileyici olsa da, onun yeniden yapılanmasını reddetmek için iyi nedenler olmasına rağmen, bu, konuyla ilgili daha sonraki tüm tartışmaları gereğinden fazla etkilemiştir. □□□□'de Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu Bülteni'nde yayınlanan çığır açıcı araştırma makalesi, Çarmıha Gerilmeyle İlgili Anlatının Bölümü'nde (ilk olarak Hans Jakob Polotsky tarafından □□□□'de yayınlanan Kıpti metni) belirtilen güzergah ile "Son Günler" döngüsünün Orta İran parçalarını uzlaştırma girişimine dayanıyordu. Kısaca, Mani'nin Dicle Nehri boyunca kuzeye, Hormizd-Ardašīr (Ahwāz) ve Mesene'den Ctesiphon'a gittiği, ardından kuzeydoğuya dönüp sonra tekrar güneye giderek Susiana'daki Belapat'a girdiği bir rota izleniyor. Bu yeni materyalin nasıl bir heyecanla karşılanacağını kolayca hayal edebilirsiniz ve tabii ki tüm bunları Londra'ya bağlayan bir kişisel ilişkiler ağı da vardı. Henning, Berlin'de Maria Polotsky ile 2015 yılında nişanlanmıştı ve Almanya'da arkadaşı ve kardeşi Hans Jakob'u Filistin Mandası'na (ve nihayetinde Kudüs'teki İbrani Üniversitesi'nde bir kürsüye) yerleşmeye iten olaylar, onu daha önce Bailey'nin Doğu Çalışmaları Okulu'nda verdiği İran Araştırmaları Dersini kabul etmeye de teşvik etti. Walter Henning ve Maria Polotsky □□□□'de Londra'da evlendiler. 'Mani'nin Son Yolculuğu' yayımlandığında kendisi, yeni oluşturulan SOAS'ın geçici olarak taşındığı Cambridge'deydi. Hem Henning hem de Polotsky dikkate değer bilim adamları ve müthiş filologlardı. Bununla birlikte, bunların basımlarında iyileştirmeler yapmak mümkündür ve yeni metinlerin bulunmasıyla geçen zaman, bu olaylara ilişkin anlayışımızı yeniden gözden geçirmemizi sağlar. Benim iddiamın iki ana özelliği var: zamansal ve coğrafi. Birincisiyle ilgili olarak, Mani'nin seyahatlerinin 'son yolculuk' tezinin ima ettiğinden daha uzun bir zaman diliminde gerçekleştiğini varsaymak kaynaklar açısından daha anlamlıdır. Ben, Havari'nin çarmıh gününden önce altı yıl boyunca bir tutsak gibi dolaşarak geçirdiğini söylediği Bēma mezmurundan □□□ alıntı yaptım; ayrıca, □□Bkz. Gardner, 'Mani's Last Days' adlı eserde Bahrām'la olan son yüzleşme; bir haritanın da sağlandığı yer. □□Özellikle Kıpti Humus'ta anlatılan seyahatler. □□, □□-□□, □ ve Part parçalarında M□□□□ ve □□□□ (Henning tarafından T ii D □□□□ olarak bilinir). □□ Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 93 ---

Polotsky'nin Kipti metninin baskısında kral, özellikle Mani'nin Baat'la birlikte seyahat ettiği üç yıla değiniyor. Bu, daha önce Hürmüz'ün kendisini Thirousak'la birlikte mahkum ettiği Asurlular arasında geçici ikametinin olduğu yeni kralın saltanatının tamamı olacak. Kısaca, Mani'nin Dicle Nehri boyunca Mesene'den Ktesiphon'a olan yolculuğunun Bahrām'ın saltanatının başlarında (veya hemen öncesinde) gerçekleştiğini ve kuzeye giderken İkiz Şehirler'den ayrılırken veya ayrıldıktan sonra katıldığı anlaşılan Baat ile birlikte geçirdiği üç yıldan önce gerçekleştiğini öne sürüyorum. Benim coğrafi yeniden yapılanmam daha tartışmalı. Kipti metinleri sürekli olarak Mani ve Baat'ı birbirine bağlar ve t-hermen(e)ia olarak verilen bir yere veya olaya yapılan seyahatle bağlantı kurar; görünüşe göre bu, 'yorum' anlamına gelen Greko-Kipti kelimeyle aynıdır. Bu önemli bir tartışmaya yol açtı, ancak son zamanlarda bunu Ermenistan toponiminin bir tercümesi olarak okumaktan başka mantıklı bir alternatifimizin olmadığını ayrıntılı olarak tartıştım. Dahası, Bahrām'un hükümdarlığı sırasında Mani'nin seyahatlerinin kuzeyine doğru bu yeniden yönelimin, bizzat topluluk tarafından korunan Kipti kaynaklarına ilişkin kanıtları, Archelaus'un İşleri'nde sunulan parodiyle uzlaştırma fırsatı sağladığını ileri sürdüm. İkinci metinde hapishaneden kaçan Mani, Arabion kalesine kaçtı; ve yirminci yüzyılın ortalarından önce bilim adamlarının bu sığınağı Ermenistan'da bulmaları yaygındı. Değişiklik, Kipti ve Part dilinde yeni metinlerin yayınlanmasıyla ve özellikle de Henning'in, Mani'yi kuzeydoğudaki Ctesiphon'dan Artemita'ya (Kholassar), ardından güneydeki tepelerin eteğindeki düzlük üzerinden Bēlapat'a (yani Dicle'ye ve nehir boyunca güneye dönmek yerine) Bēt_ Darayē'deki Gaukhai üzerinden götüren bir 'son yolculuk'u yeniden yapılandırması nedeniyle meydana geldi. Bununla birlikte, daha uzun bir zaman dilimi ve metinlerin dikkatli bir şekilde yeniden okunmasıyla, kanıtların, Mani'nin vasal kral Baat'ın koruması altına alındığı Mezopotamya'nın kuzeyinde üç yıllık bir ikameti desteklediğini ileri sürüyorum. İkincisi muhtemelen Bahrām'un yüce tahta geçmesiyle artık Sasani Ermenistanı Kralı olarak atanan Narseh'e tabi olacaktı. Yine de Havari bu zor durumu bir avantaja çevirmeyi başardı çünkü Belapat'taki sonraki duruşmasında şunları okuduk: 𐭪𐭫 Kral (Bahrām) (Mani)'yi görür görmez, [yüzü] öfkeli bir kahkahayla kasıldı. Ona (sel gibi) şu sözleri söyledi: 'Bak, üç (tam) yıldır Baat'la birlikte seyahat ediyorsun. Ona hangi kanunu öğrettin de bizim kanunumuzu geride bıraktı ve senin kanununu kendine aldı? O (geri döndü?) Ermenistan'a: Neden 𐭪𐭫Humus'la gitmedin? 𐭪𐭫, 𐭪𐭫-𐭪𐭫. 𐭪𐭫Humus. 𐭪𐭫, 𐭪𐭫-𐭪𐭫. Mani'nin Ölümü 𐭪𐭫 kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 94 ---

[O] - sana emrettiğim gibi [onunla] gitmeni - ya da bir daha onunla gelmeni mi?' Benim [Efendim (Mani)] konunun bir bahane için uzatıldığını hemen anladı. . . Bu çok önemli pasajda, Mani'nin Baat'ı sarayın Mazdayasni geleneğinden uzakta kendi öğretisine dönüştürebildiği ve belli bir noktada kendisini Baat'ın vesayetinden ayırmayı başardığı açıkça belirtiliyor. Arabion kalesi için çok sayıda makul yer var. Bunlar arasında, Ermeni Bartholomeos efsanesinde çok önemli bir rol oynayan, Arebanos, Albanopolis, Urbanopolis vb. gibi çeşitli adlarla anılan bir yer bulunmaktadır. Şaşırtıcı bir şekilde, bu efsane ile Mani'nin şehit oluşunun anlatımı arasında, özellikle de iki havarinin ölümlerine ilişkin tüyler ürpertici ayrıntılarda ilginç kesişmeler var. Arebanos, modern Başkale kasabası yakınlarındaki büyük Zab nehrinin yukarısındaki St Bartholomew manastırı da dahil olmak üzere çeşitli konumlarda yer almıştır. Maniheist tarihi bir metinde bulunan ve Mani'nin öğrencisi Mar Gabryab'ın Ermenistan'daki Revân'a (ryß'n) yaptığı misyon geleneğini koruyan bir anlatım, alternatif bir konum önermektedir. Bu yer adı, onu modern (Y)erevan olarak tanımlayan ve İslam yazarları tarafından Rewân olarak bilinen Sundermann tarafından tartışılmaktadır. Hem yer hem de etimoloji, antik Urartu kalesi (M.Ö. sekizinci yüzyıl) Erebuli'den türetilmiştir. Mani'nin kendisinin Ermenistan'a bir Mektup yazdığını biliyoruz ve bu bölgedeki daha önceki Maniheist başarıların Havari'ye orada destek umudu verdiği düşünülebilir. Mani'nin Ermenistan'daki son yıllarının ayrıntıları, 'Son Günler' dizisinin Kıpti versiyonlarındaki ilgili pasajların hepsi çok kötü korunmuş olduğundan ve Archelaus'un Elçilerinin İşleri parodisinin yorumlanması son derece zor olduğundan, hayal kırıklığı yaratacak kadar anlaşılması güçtür. Bu çalışmanın özünü oluşturan Roma topraklarına yapılan sözde misyonda herhangi bir gerçek olup olmadığını söylemek istemiyorum; ancak bu, muhtemelen izleyicinin tanıdık ortamına kasıtlı bir geçiş olabilir. Mani'nin neden yeniden güneye, Mezopotamya'ya döndüğünü de tam olarak bilmiyoruz. Acta, onun nihai olarak Arabion kalesinde tutuklandığını iddia ediyor, ancak Dublin Kephalaia kodeksindeki bu parçalı bölüm, Havari'nin kendi müritleriyle birlikte Susiana'da (Bēt_ Huzayē) nasıl seyahat ettiğini ve Bēlapat'taki Bahrām'ın önünde gözaltına alınıp çağrıldığı yerin yalnızca Susa şehrinin sınırında olduğunu anlatıyor gibi görünüyor. Soğdca metin; bkz. W. Sundermann, *Mitteliranische manichäische Texte kirchengeschichtlichen Inhalts*, Berliner Turfantexte (Akademie Verlag, Berlin, 1990), 11-12. Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 95 ---

Şimdi Çarmıha Gerilme Hakkında Söylev'in özüne dönelim: Yargılama, hapis ve tutku. Archelaus'un Elçilerin İşleri'nde hikâyenin Pers ortamına ilişkin hiçbir ayrıntının verilmemesi dikkat çekicidir. Ne kralın, ne oğlunun, ne de Mani'nin idam edildiği şehrin adı veriliyor. Aslında Sasani sarayında ve önde gelen Mazdayasni rahiplerinin huzurunda gerçekleşen duruşma (yani Havari'nin öğretilerinin kamuya açıklanması ve reddedilmesi olarak) burada Roma imparatorluğu ortamına aktarılmış ve bir Hristiyan piskoposun ve halkın önünde gerçekleştirilmiştir. Dindar Archelaus, mafyanın başı Kartir'in yerini aldı. Gördüğümüz gibi, Hristiyan polemik karşı-biyografisinin hakim yeri, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, İslam dünyasında dolaşan, ortaçağ döneminin Doğu Hristiyan, Yahudi ve Mazdayasni yazarlarının yanı sıra Müslüman yazarların eserleri de dahil olmak üzere, kaynakların modern Avrupa dillerine ilk bilimsel baskıları ve çevirileriyle yıkılmaya başladı. Bu metinler öncelikle Arapça, Süryanice ve Farsça dillerinde yazılmıştı; ve onuncu yüzyıl ansiklopedicisi İbnü'n-Nedîm (Gustav Flugel tarafından 10. yüzyılda düzenlenmiştir); sekizinci yüzyıl Nasturi piskoposu Theodore bar Kônai (Henri Pognon, 1888); ve on birinci yüzyılın büyük tarihçisi Biruni (Edward Sachau, 1878). Bu üç yazar, yazdıkları dönemde, Abbasi imparatorluğunda yaşayan toplulukların hâlâ mevcut olduğu veya daha sonraki bir zamanda Orta Asya ve Çin'de mevcut olduğu dönemde mevcut olan gerçek Maniheizt yazılara doğrudan erişime sahipti. Mani'nin I. Bahrâm (Şapur oğlu Bahrâm) hükümdarlığı sırasında hapsedildiğini ve öldürüldüğünü, vücudunun parçalara ayrıldığını ve Gondeşâpûr şehrinin kapılarının üzerinde sergilendiğini açıkça belirten İbnü'n-Nedîm'in Fihrist'i özellikle önemlidir. Mani'nin kutsal metinlerinden Biruni tarafından kaydedilen alıntılar ve açıklamalar da hayati önem taşıyordu. O, Cibrâ'il b. Nû_h, Maniheizm'e karşı çalışmaları kendisine ulaşan dokuzuncu yüzyıldan kalma bir Hristiyan yazar (ancak şimdi kaybolmuştur). Bu yazarın, Mani'nin bir müridinin, Havari'nin kaderi hakkında bilgi veren bir kitabı olduğunu bildiğini öğreniyoruz, burada: 11 (Mani'nin) kralın bir akrabası tarafından kendisine bir iblis tarafından ele geçirildiğine inanan biri yüzünden hapsedildiği söyleniyor. Onu iyileştireceğine söz verdi, 12 Pagan filozof Lycopolis'li Alexander'ın (De placitis Manichaeorum) genellikle M.Ö. 2000 yılından bu yana, Mısır'a yapılan erken dönem Maniheizt misyonunun bağımsız bir anlatımını muhafaza etmektedir. Bu yazar aynı zamanda Mani'nin ölümünü de biliyor ve bunu Sasani kralı I. Şapur'un saltanatına atfediyor ve onun bir şekilde Şapur'u rahatsız ettiği için idam edildiğini belirtiyor. 13 Bîrûnî, Âthâr'dan; Reeves'in çevirisi, Prolegomena to a History of Islamate Manichaeism, 14. Mani'nin Ölümü 15 kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 96 ---

ancak bunu başaramayınca hapishanede ölünceye kadar hem ayakları hem de elleri zincirlendi. Baş köşkün girişine dikilmiş, ibret ve ibret olsun diye cesedi sokağa atılmıştı. . . Dahası, Ya'qūbī (editör: Houtsma, [1900]) ve Tha'ālibī (ed. Zotenberg, [1900]) gibi yazarlarda, İran sarayındaki Mani ve Mazdayasnian rahipleri arasındaki kamuya açık anlaşmazlıkların - Batı bilimi açısından - ilk açık açıklamaları bulundu. Tüm bu materyalin en önemli ayrıntıları kısaca özetlenebilir: [1] • Bahrām, Mani'yi öğretileriyle ilgili sorgular ve ardından onunla Şapur zamanındaki tartışmalarda daha önce kendisine galip gelen belli bir mafya grubu arasında bir toplantı ayarlar (kralın on yıllık bir düalist olarak geri dönmesine neden olur); Mani, fiziksel çileyle yargılanmayı reddeder ve sonuç olarak zincire vurulur ve derisi yüzülür (Ya'qūbī). • Bahrām, iki yıldır saklanan Mani'yi yakalar ve onu tartışmada mağlup eden alimlerden oluşan bir meclis toplar (Hamza al-I_sfahanī). • Bahrām, mafya yataklarının toplanması emrini verir; bu toplantının şefi, Mani'yi öğretisi hakkında sorgular; tartışma, cinsel ilişkilerden vazgeçilmesine ve gebe kalma (Tha'ālibī) yoluyla kötü maddi bedenlerin üretilmesine odaklanıyor. • Mani ile möbed şefi arasındaki anlaşmazlık, dünyanın sonunu hızlandırmak amacıyla cinsel ilişkilerin yasaklanması meselesine odaklandı (İbn Hazm). • Bahram, Mani'yi arar ve 'dünyayı yok etmek' istediği (Bīrūnī) gerekçesiyle onu idam ettirir. • Mani, kralın bir iblis tarafından ele geçirilen bir akrabasını iyileştiremediği için hapse atıldı ve zincirlendi (bu, Bīrūnī'nin aktardığı gibi Maniheist bir yazılı kaynağa atfedilen gelenektir). • Mani, Hindistan, Çin ve Tibet'teki sürgünden İran'a dönerek - bu I. Şapur dönemine kadar uzanan - krallıktan sürgün edilme koşullarını ihlal ettiği için öldürüldü (Bīrūnī'nin aktardığı ve çeşitli yazarlar tarafından da kaydedilen başka bir gelenek). Özetle: Bu kaynaklarda üç ayrı tema bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Mani'nin imparatorluktan sürülmesiyle ilgili geleneklerdir veya [2] Metinler için bkz. Reeves, Prolegomena to a History of Islamate Manichaeism. Bazı yazarlar kralı Hormizd'in oğlu Bahrām (yani Şapur'un torunu gibi) veya Bahrām'ın oğlu Bahrām (yani babasının yerine geçen II. Bahrām) olarak adlandırırlar. [3] Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 97 ---

ara sıra saklanıyor olması; ikincisi kralın bir akrabasını iyileştirmedeki başarısızlığıyla ilgilidir; üçüncüsü ise, Havari ile kralın huzurundaki mafya üyeleri arasındaki kamusal tartışmalarda açıkça görülen, cinsiyet ve bedene ilişkin (Mani'nin dünyayı yok etmek istediği fikrinde özetlenen) Maniheist ve Mazdayasnici görüşler arasındaki çatışmayla ilgilidir. Bu temaların üçü de Acta Archelai'de bulunur, ancak biraz farklı ortamlara aktarılmıştır ve kamusal tartışma teması Mani'nin sisteminin tamamına saldırmak için kullanılmıştır. Bunları daha detaylı incelemek için 'Son Günler' döngüsünün hayatta kalan versiyonlarına bakmamız gerekiyor. Mani'nin tutkusuyla tanışma sorunuyla başlamalıyız. Bu olay, doğal olarak, topluluğun ayinle ilgili yaşamının ve inananların verdiği duygusal tepkinin merkezinde yer alıyordu. Olayların (Belapat'a giriş; Bahrām önündeki duruşma ve Kartīr'ın düşmanlığı; Havari'nin hapsedilmesi, ölümü ve yükselişi) oluşturduğu örüntüde, diğer dini toplulukların çok sevdiği anlatılarla çok açık benzerlikler taşıyan bir tür 'kutsal hafta' ve bir 'kutsal ay'ı açıkça görebiliriz. Maniheistler, İsa, Kudüs, Yahudiler ve onların rahipleri, Pilatus ve Roma yetkilileri ile olan paralelliklerin ve çarmıhtaki acının açıkça bilincindeydiler. Böylece saatlerin ve günlerin hatırlanması, tıpkı İncillerde 'üçüncü saati' (Markos 16:7) veya 'haftanın ilk günü' (Luka 24:1) okuduğumuz gibi, hatırlama ve ritüel yaşam için bir çerçeve oluşturdu. Döngünün en eski katmanlarına ait olması gereken bu 'anıtlara' ilişkin metinsel kanıtlar, çeşitli kaynaklarda gömülü olarak bulunacaktır. İşte tam bir örnek: 1 Bu onun çarmıha gerildiği günden ortaya çıktığı saate kadar geçen anıdır: Rab'bin Günü'nde Belapat'a girdi; ikinci gün (yani Pazartesi) suçlandı; üçüncüsünde onlar. . . kilisesini Şabat'a kadar güçlendirdi. Onu aradılar ve bağladılar. [Daha sonrasında . . .] tüm düşmanları. [Şabat günü] onun zincirlerini mühürlediler; [onu hapishaneye] götürdüler. Meşir ayının sekizinci gününde onu bağladılar. Yükseklerle çıktığı gün yirmi [altı] gün demir zincirlerle bağlı kalacaktı. Günü'nün onbirinci [saatinde] bedenden yüceliğinin yükseklerdeki meskenlerine yükseldi. Formuyla tanıştı. . . ışıklardan. Öne çıktı ve kendisi için gelen güçle [(?)] yükseklerle sıçradı. 2 Humus. 3, 4-5; ayrıca bkz. 6, 7-8. Sundermann, Maniheizm karşıtı 'feragat formülleri' nedeniyle yirminci yüzyılda keşfedilen Kipti ve Part kaynaklarında mevcut olan bu gelenekler için Yunanca Apomnēmoneumata terimini kullanmış ve bu isimle bir kitabın başlığını kaydetmiştir. Mani'nin Ölümü 9 kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 98 ---

Dublin Kephalaia kodeksine, Mani'nin Bēlapat'a yılın beşinci Mısır ayı olan Tōbe ayında Rab'in Günü'nde (yani bir Pazar) girdiğinin açıkça belirtildiği yeni bir ayrıntı eklenmiştir. Bundan ne sonuç çıkarabiliriz ve Mani'nin yaşamının kronolojisine ilişkin çok tartışılan sorunlardan herhangi birine yardımcı olur mu? Mani'nin tutkusunun tarihleri, ayın takvimini desteklediği için topluluğu için hayati önem taşıyordu; ölümü, Aramice Adar ayının dördüncü gününün on birinci saatinde çeşitli kaynaklardan geniş çapta doğrulanıyor. Bu, Pazartesi olarak kaydedildi, bu bize yardımcı oluyor ancak ölüm yılı sorununu tamamen çözmiyor (büyük ihtimalle   Mart üç veya         ). Ölümünden önce topluluk onun yirmi altı gün süren işkencesini yaşıyordu. Kıpti geleneğinde Adar ayı, yılın yedinci ayı olan Mısır Paremhatep'i (Phamenoth) olarak anılırdı. Mani'nin ölümü Pazartesi günü meydana geldiği için, "zincirleme" tarihi (bundan tutkusunun yirmi altı günü hesaplanacaktı) Meşir ayının 1'i olarak sayılmak zorundaydı; ve aslında bu tarih, Çarmıha Gerilmeyle İlgili Anlatı'nın (yukarıda anılan) bölümünde bulunabilir. O zamanlar bir Çarşambaydı; ancak bu gerçek sorunlu çünkü kaynaklar Mani'nin Pazar günü Bēlapat'a girdiğini ve ardından bir haftanın sonunda, yani bir sonraki Cumartesi/Pazar günü suçlandığını, yargılandığını ve zincirlendiğini söylüyor. Bir sonraki çarşambaya nasıl gelinir? Mani'nin Tōbe ayında Bēlapat'ta bir Pazar günü ulaştığı yeni bilgi önemli bir şey yapıyor. Bu, Mani'nin Belapat'a girdikten sonraki cumartesi veya pazar günü zincire vurulmasından yirmi altı günün hesaplanamayacağı anlamına geliyor; çünkü eğer öyleyse, Mani oraya Meşir'e çoktan ulaşmış olurdu (çünkü günler 0'dan itibaren). Bu, bu yirmi altı günün bir sonraki Çarşamba'dan itibaren hesaplanması gerektiği varsayımı için hayati bir destek sağlıyor; ancak Çarşamba gününün bir önceki Cumartesi veya Pazar yerine tam olarak ne anlama geldiği belirsizliğini koruyor. Böhlig, Cumartesi/Pazar günlerindeki ilk "zincirlemenin" yalnızca bir tür sivil kapatma olduğunu ve asıl cezanın bir sonraki Çarşamba günü başladığını öne sürerek bu soruyu yanıtlamaya çalıştı; ve bunun gibi bir şey artık mümkün olan tek çözüm gibi görünüyor.    Dolayısıyla:     Mevcut kaynakların daha ayrıntılı tartışması için bkz. W. Sundermann, 'Studien zur kirchengeschichtlichen Literatur der iranischen Manich  er III', *Altorientalische Forschung*,    (      ),   -    . Mani'nin Bēlapat'ta ölümüne kadar geçirdiği sürenin toplam otuz yedi gün olduğu sonucuna varılacaktır. Bēlapat'a zaten Tōbe ayında girdiğine dair yeni metinsel onayımız bu hesaplamaya karşılık geliyor.     Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 99 ---

A. Pazar günü Bēlapat'a giriş (Mısır takvimine göre 1. Töbe). B. Pazartesi günü sanık. C. Cumartesi gününe kadar 'kilisesini güçlendirdi'. D. Cumartesi/Pazar günü kınanır ve zincirlenir (her iki gün de kaydedilir). E.    günlerinin tarihleri  ar amba (  Me ir) günü ba lar. F. Pazartesi günü öldü (Paremhatep'in  'si =  'inci Adar). Artık daha önce tanımlanan ve Mani'nin yargılanması, zincirlenmesi ve ardından hapisshenede öldürülmesi meselesinin temeli olarak tüm kaynaklarda (Hristiyan, İslami ve Maniheist) tekrar tekrar ortaya çıkan    temaya dönebiliriz. Bu   n  sürgün temaları olarak kısaltaca ım; kralın akrabası; ve mobil yataklarla tartışın veya  atı ın. Dikkat edilmesi gereken ilk nokta, tutku anlatısı olayları sıkı bir gün ve saat dizisine odaklarken, bu üç temanın her birinin daha geniş bir kapsamı vardır. Mani'nin kralla, sarayla ve din adamlarıyla olan sorunları, zorunlu olarak B lapat'taki ikametinden daha uzun süredir devam ediyordu. Bu çok açık bir nokta ama yine de konuyla ilgili çok çeşitli delillere rağmen hak ettiği ölçüde araştırılmamış bir nokta. Dublin Kephalaia'dan kurtarılan döngünün yeni versiyonunda, Kart r ve Mecusiler tarafından yapılan suçlamaların, Mani'nin B lapat'a girmesinden çok önce ba laması dikkat çekicidir (Homilies kodeksindeki daha iyi bilinen açıklamanın aksine). Aslında Baat ve Ermenistan'ın ilk sözü edilmeden önce ba lıyorlar. Archelaus'un Elçilerinin İşleri'nde Mani önce hapsedildi, sonra Arabion kalesine kaçtı ve sonunda tekrar yakalanıp idam edildi. İşte kralın akrabasıyla ilgili olaylar bu sürecin en başında ve gerçek  ehadetten uzakta duruyor. Bu üç temanın birbirleriyle ve Mani'nin nihai duruşması ve hapsedilmesinin nedenleri ile nasıl bir ilişki içinde olduğunu bilmek sinir bozucu derecede zordur ve söz konusu zaman dilimini daha iyi anlamadan tatmin edici bir hipotez belirlemek muhtemelen imkansızdır. Belirledi im şey, olayları birleştirme ve dolayısıyla başlangıçta ayrı veya sırayla meydana gelmiş olabilecek nedenleri ve süreçleri üst üste koyma eğilimidir. Acta'yı takip edersek, önce kralın akrabasıyla ilgili sorunun, ardından sürgünün ve en sonunda da mafya yataklarıyla çatışmanın geldiğini ve tüm sürecin birkaç yıl sürdüğünü varsayabiliriz. Ancak bu, oldukça zayıf kanıtlara yüklenemeyecek kadar fazla bir ağırlıktır ve elimizdeki topluluk geleneklerinde hiçbir desteği yoktur. Her durumda,    tema hakkında bildiklerimizi sırasıyla özetleyelim. Benim hipotezim, Mani'nin Acta'sındaki kaçış ve Arabion kalesine sığınma öyküsünün, sürgün temasının metindeki versiyonu olduğudur. Mani'nin ölümü    kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 100 ---

Daha önce Acta'nın sadece bir şeyler icat etmediğini, bunun yerine toplumun kendisi için önemli olan konuları çarpıtıp taklit ettiğini görmüştük. Başka bir şey beklenmemeli; Bir karikatürü etkili kılan, gerçeğe olan benzerliğidir. Burada defalarca aktardığımız metne göre Mani, son altı yılını yabancılar arasında esir gibi dünyada dolaşarak geçirmiştir. 'Son Günler' döngüsünün kalıntıları, Behram'ın hükümdarlığı sırasında Ermenistan'da geçirdiği önemli bir zaman da dahil olmak üzere, onun seyahat planının bir kısmını belirlememize olanak sağladı. Bîrûnî ve diğer İslami kaynaklarda Şapur zamanından Hindistan, Çin ve Tibet'e sürgün edildiğini okuyoruz. Bundan tam olarak ne anlam çıkarılacağını ve bu destinasyonların Ermenistan'ın yerini alıp almadığını veya nasıl aldığını bilmek zor. Aynı yazarların bir kısmı, bu bölgelerin, onların yazıldığı dönemde hala çok sayıda Maniheizm topluluğun bulunduğu bölgeler olduğunu açıkça belirtmektedir ve bu, belki de Mani'nin kariyerinin başlarında Hindistan'a seyahat ettiği anlatılarla birleştiğinde, doğuya sürgün fikrinin gelişimini açıklamaya yardımcı olabilir. Ancak Anlatı'nın Çarmıha Gerilmeyle İlgili Bölümü'nde Mani'nin ilk olarak Kuşan'a gitmek istediğinin açıkça belirtildiğini de belirtmekte yarar var; ancak geri çevrildiğinde Dicle üzerinden Babil'e ve ardından kuzeye, Ermenistan'a gitti. Burada birkaç yıldır dolaştığımız için Mani'nin doğuya da gitmiş olabileceği fikri otomatik olarak temelsiz olarak göz ardı edilemez. ¶¶ Şimdi kısaca ikinci temaya dönüyorum, o da Mani'nin kralın akrabasını iyileştirmedeki başarısızlığı. Bu, hem Archelaus'un Elçilerinin hem de İslamlaşmış döneme ait bazı kaynakların bir özelliğidir ve Mani'nin, bir şekilde sürgün şartlarını ihlal ettiği veya başka bir şekilde kralın otoritesinden saklandığı için hapsedildiği fikriyle garip bir şekilde örtüşmektedir. Genel olarak metinler, hüküm süren kralın bir oğluna veya bir akrabasına atıfta bulunur; oysa Kıpti dilinde korunan topluluk gelenekleri, olaya karışan kişinin kralın kız kardeşi olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Yine I. Şapur'un kızı, Narseh'in karısı ve I. Bahram'ın kız kardeşi Shapurduxt olabilir.¶¶Bu kız kardeş, adı belirtilmemiş olmasına rağmen, hem Anlatı'nın ¶¶'ye ilişkin Bölümü'nde yer alıyor. Ayrıca antik coğrafyada 'Hindistan' gibi bölgeler için oldukça gevşek veya geniş bir referans dikkate alınmalı ve örneğin Bartholomew'in hem orası hem de Ermenistan ile nasıl ilişkilendirildiğine dikkat edilmelidir. ¶¶C. H. Beeson, ed., Hegemonius. Acta Archelai, Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte [GCS], ¶¶(Leipzig, ¶¶¶), ¶-¶: ' . . . regis filius aegritudine quadam adreptus est . . . mortuus est puer in manibus eius . . . '. Toplumsal cinsiyet ve akrabalık ilişkileriyle ilgili olarak çeşitli kaynaklarda kullanılan gerçek terimleri dikkatle incelemek ilgi çekici olacaktır. ¶¶Onu ilk kez Orta Farsça metin M¶'de adı geçen Saka Kraliçesi, Narseh'in karısı ve kız kardeşi olarak tanımlayan O. Klíma'ydı. Bkz. 'Iranische Miszellen II.¶: Sagān bānbišn, M ¶', Archiv orientální, ¶¶(¶¶¶): ¶¶¶-¶¶¶. ¶¶ Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 101 ---

Çarmıha Gerilme ve 'Son Günler' serisinin Lordum Mani'nin Bilgeliği Bölümleri'ne eklenen versiyonunda. Onun ölümü ve kralın acısı kaydedilirken, şaşırtıcı olmayan bir şekilde bu kaynakların hiçbirisi, Mani'nin bu talihsizlikten herhangi bir şekilde sorumlu olduğunu belirtmiyor. Bunun yerine, kral ile Havari arasında, kralın ölü kraliçenin nereye gittiğini öğrenmek için sabırsızlandığı bir diyalog buluyoruz. Bu bölüm daha sonra Mani'nin davasıyla ilgili İslami kaynaklarda tekrarlanan bir konu olan dünyanın sonu sorununa geçiş yapıyor gibi görünüyor. Ancak Medinet Madi koleksiyonunun metinleri arasında korunan 'Son Günler' döngüsünün başka bir versiyonu daha var. Bu, Elçilerin İşleri kodeksinde bulunur. Hiç yayınlanmadı ama metinden gördüğüm kadarıyla bu olayları biraz daha anlamamıza yardımcı olabilir. Mecusilerin krala, meydana gelen talihsizliklerden Mani'nin sorumlu olduğunu söyledikleri anlaşılan bir pasaja özellikle dikkat çekiyorum. Kız kardeşe doğrudan bir atıf mevcut değil, ancak yine de bu, anlatının parçalı kalıntılarından türetilecek tutarlı bir model önermeye başlayabilir. Dublin Kephalaia versiyonunda, kralın kız kardeşi için duyduğu acıya ilişkin ilk ve en açık ifadeyi, sonraki satırlarda Kartir ve Mecusiler tarafından yapılan suçlamalara açık bir gönderme takip ediyor. Sasani sarayı gibi bir trajedinin meydana geldiği ve kralın bunun için dini danışmanlarından bir neden aradığı bir durumda, suçun doğrudan Mani gibi dışarıdan bir kişiye yöneltilebileceğini varsaymak mantıklı görünebilir. Bu, Archelaus'un Elçilerinin İşleri'nde geliştirilen, kralın oğlunun hastalandığı, Mani'nin onu iyileştiremediği ve daha sonra zincirlenip hapsedildiği şeklindeki hikayeye bir temel oluşturacaktı. Üçüncü temada Mazdayasnian din adamlarıyla yaşanan çatışma ön plana çıkıyor. İslamileşme döneminden bir dizi kaynağa göre Mani ile mabedin başı arasında bir tartışma yaşandı. Bazı anlatımlarda, sanki Havari dini bir toplantının önüne getirilmiş gibi, rahiplerin bir araya geldiğini duyuyoruz. Ya'kûbî'de bir tür çile yoluyla fiziksel denemeden bahsedildiğini bile okuyoruz. Archelaus'un İşleri'nde tüm bölüm, piskopos Archelaus'un mōbed'in yerini aldığı Roma imparatorluğundaki Karchar'a aktarılmıştır. Tartışma sözde tarafsız dört yargıcın önünde resmleştirildi, ama elbette hikaye şöyle: Bkz. Humus. 100, 100-100, 100(?); ayrıca 100, 100-100. Editörlük çalışmaları birkaç yıldır devam ediyor. Projeyi yöneten Wolf-Peter Funk, konuyla ilgilenen akademisyenlere üzerinde şu yazan çok geçici bir metin dağıttı: "Yalnızca kişisel çalışma ve araştırma için. Yayın yok" (Düzenlenmemiş Kipti Maniheizt Tarihi Metinlerine Çalışma Uyumluluğu, Quebec Şehri, 10000). Proje için güncellenmiş Kipti metne, Funk'ın (ben de dahil olmak üzere) birçok akademisyenin erişebildiği dijital uyum dosyaları aracılığıyla erişilebilir. Mani'nin Ölümü 100 kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 102 ---

toplanan kalabalığın önünde Havari için aleni bir aşağılamaya dönüştü. Topluluk kaynaklarını korunmuş haliyle karşılaştırmalıyız. Burada Kartîr ve Mecusilerin suçlamalarına ilişkin bir dizi atıf bulunmaktadır. Ancak duruşma kralın huzurunda yapılır. Daha da önemlisi, mevcut metinlerde Mani ile Kartîr arasında doğrudan bir diyalog yoktur. Önceki iki tema olan sürgün ve kralın kız kardeşi göz önüne alındığında, bu olayların herhangi bir özel dini boyutu sorununun dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Bu önemli bir konudur. Dublin Kephalaia kodeksinde saklanan 'Son Günler' döngüsünün versiyonunda, Mani'ye yönelik temel suçlama, kralın otoritesi ve toplumun yapısı çerçevesinde çerçeveleniyor: Manichaios, tüm dünyayı yoldan çıkaran kişidir. Erkekleri ve kadınları aldı ve onlar da onun peşinden gittiler. Halka şöyle diyor: 'Kralın işlerini yapmayın.' Bu pasaj, Mani'nin askeri güce ve savaşa nasıl karşı çıktığıyla devam ediyor. Bu, Orta Farsça metin M'de bulunan, Havari'nin ne savaşmaya ne de avlanmaya gittiği yönündeki suçlamalara karşılık gelir; ve cinsel ilişkilerden vazgeçerek dünyayı nasıl "yok etmek" istediğini defalarca dile getiren İslami kaynaklarda hatırlanan temanın hemen hemen aynısıdır. Bununla birlikte, Maniheizm topluluğunun Kıpti Bêma mezmur numarası 'da temsil edilen ayin geleneğine döndüğümüzde, suçlamanın bağlamı ustaca değişmiştir. Mecusiler, 'Yahudilerin kardeşleri, İsa'nın katilleri' olarak anılırlar. Bahrâm'ı Mani'yi yok etmekle suçlayanlar onlardır: Sana hep birlikte yalvarıyoruz, ey kral, ondan vazgeç, çünkü o insanlığı yoldan çıkaran bir öğretmendir. Böylece Mecusileri memnun etmek için Elçi zincire vuruldu. 'İnsanlığı yoldan çıkarmak' şeklindeki can alıcı ifade burada daha açık bir şekilde Özellikle Humus'a yöneliktir. , ; aynı zamanda Dublin Kephalaia kodeksinin ekinde ve M + ile temsil edilen Part anlatımında da bulunmaktadır. Orta İran metinlerindeki döngünün parçalarının bir özeti için bkz. Gardner, 'Mani's Last Days', . Mani ile Soğd'da korunmuş bir büyücü arasında bir diyalog vardır, ancak bu bölümün Havari'nin biyografisi veya menkıbesi içindeki yeri belirsizdir. Nicholas Sims-Williams bunun I. Hürmüz'ün saltanatı ile ilgili olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca bkz. 'Leningrad'ın Soğd Fragmanları', Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu Bülteni, (): -; age., 'Leningrad II'nin Soğd Parçaları: Şahanşah Sarayı'ndaki Mani,' Asya Enstitüsü Bülteni, (): -. Dublin metninden yapılan bu alıntılar ve daha fazla ayrıntı için bkz. Gardner, 'Mani's Last Days'. PsBk, -. Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 103 ---

dini parça. Mani, rahipler ve kral arasındaki ilişki kesinlikle İsa'nın tutkusuyla karşılaştırıldı ve olaylar dizisinin diğer arketipik çarmıha gerilme anlatısıyla ne ölçüde uyumlu hale getirildiği dikkate alınmalıdır. Burada, İsa'nın ölümünden dolayı Pilatus'u mazur görme ve suçu doğrudan Yahudilere yükleme eğiliminin bir yansımasını görebiliriz; bu, Maniheizm topluluğun miras aldığı ve müjde geleneklerinde açıkça görülen bir özelliktir. Bu, Mazdayasnian rahiplerinin İslami kaynaklarda artan rolünü açıklamaya yardımcı olabilir. Geleneklerin çatışması 'hukuk' (nomos) çerçevesinde çerçeveselendi. Bahrām, Mani'ye şunu söylediğinde, bu, Çarmıha Gerilmeyle İlgili Anlatı'da açıkça görülmektedir: 'Baat'a hangi yasayı öğrettin, böylece o, bizim (yasamızı) geride bıraktı ve seninkini kendi kanunu olarak aldı?' Aynı tema, Dublin Kephalaia metninde de açıkça görülüyor: Zarades kanunundan [feragat etme]. . . sen gelip (?) bütün dünyayı değiştirmeyeceksin diye verdi. Tartışma devam ettikçe bunun tamamen otoriteyle ilgili olduğu açıkça görülüyor. Mani kendisinin Tanrı'dan olduğunu iddia ediyor. Kral kendisinin yeryüzünün efendisi olduğunu belirtir. Elçi, Tanrı'nın 'kime isterse' vahyini açıkladığını söyleyerek yanıt verir. Bunlar, Kıpti kaynaklarında döngünün çeşitli versiyonlarında tekrar tekrar ortaya çıkan, fakat aynı zamanda İslami metinlere de uzak bir şekilde yansıyan karakteristik terimlerdir. Bu anlaşmazlığın sonucu, Havari'nin zincirlenmesidir. Bütün bunlar Mani ile Kartir arasında heyecan verici bir çatışma olmadığı anlamına mı geliyor? Hem Dublin Kephalaia hem de Elçilerin İşleri kodeksleri, prangaların mühürlenmesinden sonraki bu türden bir son sahneye işaret ediyor olabilir. Zincirleme olayı Cumartesi günü meydana gelecek şekilde anıldı, ancak Mani'nin tutkusunun (yukarıda tartışılan) tarihlerinin kaydedilmesinde iyi bilinen bir sorun var; 11'inci Adar'daki ölümüyle sona eren yirmi altı günün bir sonraki Çarşamba'dan itibaren sayılması gerekiyor. Soru, topluluğun 11Bu nedenle, Çarmıha Gerilme hakkındaki Söylev'de yer alan ifadelerin ayin bağlamında nasıl yeniden oynatıldığına dair başka bir örnek için PsBk1111, 11-11('... Tanrı kime isterse öğretir') seçeneğini seçmesine neden olan hangi korkunç olayın meydana geldiğidir. Anlatının sabit doğasının bir başka çarpıcı örneği de Mani'nin tanık olarak güneşe ("Ah güneş!") son kez başvurmasıdır. Bu, zincirler ona yerleştirilmeden hemen önce meydana gelir ve hem Homilies hem de Dublin Kephalaia'da bulunur. 11Humus'a bakın. 11, 11-11; aynı zamanda Elçilerin İşleri kodeksinde de bulunur. Mani'nin Ölümü 11 kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 104 ---

başlangıç noktası olarak son gün? İlgili pasajların dikkatli bir şekilde okunması, Kartir ve kralın şimdi konuştuğu bir bölümün girişini akla getiriyor. Bahrām şiddetle öfkelenir ve Havari'yi öldürmeye yemin eder. Her iki metinde de konu Mani'ye 'bizim yaşamız' konusunda eğitim verilmesidir. Benim çözümüm spekülatif, ancak Mani'nin hapishanedeki tutkusunun gerçek temasının ölümüne işkence olup olmadığını, gerçekten de Zarades yasalarında bedensel bir eğitim olup olmadığını merak ediyorum. Böyle bir öneri, derisinin nasıl yüzüldüğünü vurgulayan kaynakların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir ve hatta kendisine dayatılan fiziksel çetin gelenek için bir açıklama sağlayabilir. Mani'nin ölümünün ayrıntıları dindarlık, retorik ve standart kinayelerle o kadar kaplanmıştır ki gerçekte ne olduğunu anlamak zor, muhtemelen imkansızdır. Ne biliyoruz? Zincirleme geleneği tüm metinlerin derinliklerine yerleşmiştir ve topluluk gelenekleri, vücudun çeşitli yerlerine takılan farklı türde ve sayıdaki prangalar ve bunların mühürlendiği tarih konusunda oldukça spesifik; yani meselenin özünde bu varmış gibi görünüyor. Havari ellerinden, ayaklarından ve boynundan zincirlenmişti. Büyük olasılıkla bu şekilde öldü ve hapishanede doğal bir ölümle mi (muhtemelen belirli bir şiddet anı yaşanmadan) yoksa ölüp ölmediğini tartışan kaynaklarda, kesin ölüm şekline dair kalan belirsizlik yansıtılıyor. Böylece Bēma mezmurunda Kral, doktorlarına, ölümün sahte olmadığından emin olmak için cesedi incelemelerini emretti; ancak bu, İsa'nın ölümü ve dirilişiyle ilgili geleneklerden etkilenmiş olabilir. Her halükarda, bedenın parçalanması ölümden sonra gerçekleşmiş gibi görünüyor, ancak birkaç kaynakta derinin soyulması yaşayan Mani'ye yapılan işkence olarak aktarılıyor. Kesin olan şey, cesedin kafasının kesildiği ve başın halka açık olarak sergilendiğidir. Biruni ve diğer yazarlara göre ceset samanla doldurulmuş ve şehir kapılarından birinin üzerine asılmıştı; oysa İbnü'n-Nedîm'in iki ayrı kapının üzerinde asılı duran bedenın iki bölümü hakkında bir açıklaması var. Görünüşe göre bu yerler daha sonra Rab'bin alt ve üst kısımları olarak belirlenmişti. Mani'nin ölümüyle ilgili korkunç gerçekler göz önüne alındığında, Çarmıha Gerilme Hakkında Söylev'in günümüze ulaşan versiyonlarında bulunan hapishanedeki son günlerine ilişkin anlatımların tarihselliği konusunda şüpheli olmaya hakkımız var. Kendisine atfedilen uzun uzun dualar, müritlerine cesaret veren konuşmalar, Bkz. Humus. , - , - ve , - ; PsBk , - ve , - . Reeves tarafından toplanan İslami kaynaklar aracılığıyla okumak ilginçtir, Prolegomena to a History of Islamate Manichaeism, - . PsBk , - . Benzeri kafa kesme ve deri yüzdürme geleneklerine Ermeni geleneğinde Bartholomeos'un şehit edilmesiyle ilgili olarak da rastlanır. Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 105 ---

son anların dokunaklı ayrıntıları ve onun yükselişiyle ilgili geniş bir literatürün gelişimi gibi görünen şeyler - bunların hepsi dini dindarlık ve hagiografi türlerine aittir. Bēma mezmurunun     yetkililerin Mani'nin müritlerini görmesine izin vermediğini kaydetmesi dikkat çekicidir.      ncelenmesi gereken daha spesifik gelenekler de vardır. Bunlardan ilki ve en   onmlisi, Mühür Mektubu ve çeşitli yetki işaretlerinin teslim edilmesiyle birlikte, Havari'nin Sisinnios'u halefi olarak atamasıyla ilgilidir. Bu, 'Son Günler' döngüsünün önemli bir sahnesidir ve ona ne kadar ağırlık verilebileceğini bilmek zordur. Bir yandan bu tür bir olay yaratmanın açık bir dini ve kurumsal zorunluluğu var; ancak öte yandan, en iyi korunmuş versiyon (henüz yayınlanmamış Dublin Kephalaia kodeksinde bulunur), Mar Ammo liderliğindeki bir dizi adı geçen tanığı sağlar. Bu kişinin, Mani'nin en önde gelen müritlerinden biri olduğu açıkça kanıtlanmıştır ve tüm topluluğa hitaben yazılan Mühür Mektubu'nun, Havari ve "en sevilen oğlum" Ammo tarafından ortaklaşa gönderilmiş olması dikkate değerdir.     Mektup, inanlılara bir tür son tanıklık ve     t olarak hizmet ederek ayinle ilgili bağlamlarda çok değerliydi ve okundu. Bununla birlikte, efendisi hapisanede zincirlendikten sonra bunun Ammo'ya yazıldığını veya hatta dikte edildiğini gerçekten hayal edip edemeyeceği hala zor. Mani'nin hapsedilmesi ve ölümüyle ilgili diğer figürlerin isimlendirilmesinde de aynı sorunlardan bazıları ortaya çıkıyor. Cesedin başında a  ladı  ı ve gözlerini kapattığı söylenen      kadın din adamı, muhtemelen müjde geleneğindeki kadınlara göre modellenmiştir. Ayrıca,   l  m  ne kadar yanında kalmasına izin verildiği varsayılan ve Havari'nin son saatleri ve eylemleri hakkında çeşitli tanıklıkların kendisine atfedildiği belirli bir Uzzi hakkında da yinelenen gelenekler vardır. Bütün bunların nasıl olabileceğini düşünmek çok zor. Mani'nin son günlerine ilişkin anlatının saygı ve sembolizmle kaplanması şaşırtıcı değil. Kipti Homilies kodeksindeki bazı parçalı pasajların önerdiği gibi, bir kutsal emanet kültü gelişmiş olabilir. Son zamanlardaki tartışmaların en ilgin  erlerinden biri, şu anda Paris'teki Biblioth  que Nationale'nin elinde bulunan kaya kristali mühür taşının, aslında     PsBk    ,   -    'den bu yana korunan Havari'nin kişisel mülkiyeti olup olmadığıdır.     Mektup hakkında bkz. C. Reck, New Light on Manichaeism'de 'A Sogdian Version of Mani's Letter of the Seal'. Altıncı Uluslararası Maniheizm Kongresi'nden bildiriler, ed. J. BeDuhn (Brill, Leiden ve Boston,       ),         ; ayrıca Gardner'ın 'Bir Kez Daha Mani'nin Mektupları ve Maniheizm Mektup Yazımı   zerine' adlı eserinin sonuç kısmına eklenen yorumlar. Mani'nin ölümü      kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 106 ---

bir kalıntı olarak   l  m  . Mani'nin   ncili ve Resimli Kitabı ile cübbesini içeren mevcut otorite nişanları listelerinde böyle bir mühür görünmüyor; ancak Part folyo parçası M      'de Mani'nin 'eline' ilginç bir atıf var; orijinal editör Henning bunu kelimenin tam anlamıyla (yani vücudun fiziksel bir kalıntısı olarak) aldı ve Sundermann onun personeli olabileceğini öne sürdü. Gul  cs  , günümüze kadar varlığını sürdüren şeyin bu gerçek nesne olup olamayacağı üzerinde düşünmüştür.     Bu tür eşyaların korunması (eğer gerçekleştiyse) büyük ihtimalle   ehitlik sırasında değil, sonrasında gerçekleşen bir şeydir; ve aslında bu, Part versiyonunda ifade edilirken, Kipti kayıtlarında bu nesnelerin teslim edilmesi Sisinnios'un görevlendirilmesiyle ilişkilendirilmiş ve bizzat Havari'nin eylemine atfedilmiştir. Uygun, kutsal ve ilahi olarak belirlenmiş bir son i  in duyulan insani umutlara rağmen, Mani'nin   l  m  n  n takipçilerinin şaşkınlığı ve umutsuzlu  una yol a  ması ihtimali oldukça yüksektir. Burada okuduklarımızın çoğu, ortaya çıkan açıklanamaz trajediyi anlamlandırma ve bunu Havari'nin ilahi olarak emredilen misyonu, kutsal statüsü ve Tanrı'nın iradesiyle uzlaştırma çabaları olsa gerek.     Bkz. Z. Gul  cs  , 'Peygamberin Mührü: Mani'nin Kristal Mühür Taşına Bağlamsallaştırılmış Bir Bakış (        CE) Biblioth  que Nationale de France', Asya Enstitüsü Bülteni,     ,        (      ):         .      Maniheizmin Kurucusunun kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.004> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:22:39, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 107 ---

Mani Düşüncesinin Dualistik Temelleri Burada Mani'nin öğretisinin tüm yönlerini araştırma ve tartışma fırsatı yok. Bununla birlikte, Archelaus'un İşleri'nin anti-biyografisi, yönetim ilkesi olarak dikkati düalizme odaklıyor. Sapkınlığın soykütüğünde Pisagor gibi başkalarının da bunu öğrettiği kayıtlıdır; ancak daha önce hiç kimse bunu Scythianus kadar küstahça ileri sürmemiştir ve bu nedenle onun mezhebin yaratıcısı ve kurucusu olduğu kabul ediliyor. Elbette, 'Maniheist düalizm' teriminin kullanımı ve kötüye kullanılması günümüzde popüler kültürde Mani'nin öğretileriyle anlamlı herhangi bir bağlantıdan çok uzak bir geçerlilik kazanmıştır. Neredeyse her türlü mutlak kutupluğun, tamamen zıt iki görüş veya duruşun simgesi haline geldi; ve çoğunlukla birinin olumlu, diğerinin olumsuz olarak algılandığı yer. Mani'nin kendisi ne öğretti? Yaşayan İncil'in açılış kısmı hem Yunanca hem de Orta Farsça olarak korunmuştur. Önceki versiyona göre: Ben, Mannichaeus, İsa Mesih'in Havarisi, benim de ondan var olduğum gerçeğin Babası Tanrı'nın iradesiyle. O, sonsuza dek yaşar ve kalır; her şeyden önce var olur ve her şeyden sonra kalır. Olmuş ve olacak her şey onun kudretiyle tesis edilmiştir. Çünkü ben varlığımı ondan aldım ve onun iradesine göre de varım. Ve bana gerçek olan her şey O'ndan açıklandı. . . Bu pasajda yer alan iddialara en yüksek statü tanınmalıdır. Yaşayan İncil, kilisenin kendisi tarafından düzenli olarak kutsal yazılar külliyyatının en başına yerleştirildi ve burada Mani'nin çağrısını güçlü bir şekilde kabul ettiğini görüyoruz. Buna göre, bu pasaj önemli tartışmalara yol açmıştır. Aşağıdaki bölüm, I. Gardner'ın 'Dualism in Mani and Manichaeism', Dualismes, ed. F. Jourdan (Editura Polirom, Iași, 2004), 100-104. Daha fazla ayrıntı ve referans için buna başvurulmalıdır. Mani-Kodeks 10, 1-10. Her iki versiyonun çevirilerine Gardner ve Lieu, Roma İmparatorluğu'ndan Maniheist Metinler'de kolayca erişilebilir. 10 kullanım şartları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.005> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Teksas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:38:53, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 108 ---

Gerçeğin Tanrısı'nın ebediliği ile karanlık ilkesiyle çelişiyor gibi görüldüğü ve ayrıca etrafımızdaki evrenin büyük kısmının Tanrı'nın değil, kötü maddenin bir ürünü olduğu gerekçesiyle. Mani'nin kendi düşüncesinin ve daha sonraki toplumun düşüncesinin, başlangıçtaki Yahudi-Hristiyan tektanrıcılığından ve tamamen etik ikilikten, belki de Mazdayasnian düşüncesinin ikinci etkisi altında, radikal ve uzlaşmaz bir ontolojik düalizmin sistemleştirilmesine doğru bir yol izlemesi gibi, bu bariz ikileme çeşitli çözümler önerilmiştir. Ludwig Koenen, bunu özellikle Mani-Kodeks'e odaklanarak detaylı bir şekilde tartıştı ve Havari'nin düalizminin başından itibaren ontolojik olmadığı yönündeki her türlü fikri reddetti. Onun vardığı sonuç, Mani'nin, mantıksal çelişki pahasına bile olsa Hristiyan geleneğinden gelen ifadeleri kendine mal etmekte tereddüt etmediğidir. Dikkatli okuyucunun hemen aklına gelebilecek birkaç nokta vardır. Bunlardan biri zaman ve sonsuzluk meselesidir. Maniheizm'de ışığın ve karanlığın çatışmasının ve karışımının tarihi olan, maddenin sonsuzluktan ayrı varoluşuyla çelişmeden, Tanrı'nın zamanda meydana gelen her şeyden önce var olduğu iddia edilebilir mi? Tanrı'nın önceliği zamansallıkla mı yoksa varlıkla mı ilgili? Bir diğer nokta ise her şeyin Allah'ın irade ve kudretiyle meydana gelebileceğinin iddia edilmesidir ki bu, kötülüğün sebebi ve kaynağının O olduğunu söylemekle aynı şey olmayabilir. Bununla birlikte, yukarıda Yaşayan İncil'den alıntılanan sözler göz önüne alındığında, daha sonraki Maniheist topluluk içinde ontolojik düalizmin öğretilmesine izin veren, Havari'nin kendisi tarafından yazılan kutsal metinlerdeki ifadeler var mı? Standart açılışları İncil'de görülen formata ve havariyel iddiaya karşılık gelen Mektuplarına dönebiliriz. Temel Mektubun önemli bölümleri Augustine ve çevresinin yazılarından Latince olarak korunmuştur. En alakalı pasajlar aşağıdaki gibidir: . . . Önce dünyanın inşasından önce neler olduğunu ve çatışmanın nasıl başladığını dinleyin, böylece ışığın ve karanlığın doğasını ayırt edebilirsiniz. . . . Bkz. L. Koenen, Codex Manichaicus Coloniensis'te 'Mani'nin Dualizmi Ne Kadar Dualisttir?'. Atti del Secondo Simposio Internazionale, ed. L. Cirillo, Studi e Ricerche (Marra Editore, Cosenza, 2004), 1-10. Tartışmasına G. G. Stroumsa'nın 'König und Schwein: Zur Struktur des manichäischen Dualismus', Gnosis und Politik, ed. de benimsediği tutumun eleştirisiyle başlıyor. J. Taubes (Wilhelm Fink Verlag, Münih, 2004), 100-104. Augustine, Contra Epistolam Manichaei quam vocant fundamenti, 100, 10-104 ve 100, 10-104. 10 Kullanım koşullarını ekler, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.005> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Teksas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:38:53, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 109 ---

Çünkü bu iki madde başlangıçta birbirinden ayrılmıştı; ve gerçekten de Baba Tanrı, kutsal kökeninde ebedi olan ışığa hükmetti. . . Bunu Baba'nın ve onun krallığının ölçülemez hazinelerinin kapsamlı bir açıklaması takip ediyor. Sonra düşman gücünün tanıtımına geliyoruz: □ O aydınlık ve kutsal toprakların bir yanında ve yanında, karanlıklar ülkesi, derin ve uçsuz bucaksız büyüklükte bir yer vardı. . . aynı doğadan, kendi soyundan akan sonsuz ve hesaplanamaz bir karanlık; . . . Temel Mektubu, Maniheist düalizmin temeli olarak kabul edilmesi gereken bir takım noktalara değinmektedir. Öncelikle aydınlık ile karanlığın birbirinden net bir şekilde ayrılması ve bu ikisinin baştan ayrı olması gerekir. İkinci olarak bunların iki madde olduğunu öğreniyoruz; ve çok sayıda üyesi olan iki alemin (ışığı zenginlikler veya sonsuzlar ve karanlıktaki aşağılık yaratıklar) her birinin kendi doğalarıyla tamamen aynı özde olduğu. Üçüncüsü, Baba Tanrı, tüm güzelliği ve uyumuyla ışığın hükümdarıdır; ama diğer korkunç ve şiddetli nesillerin arasında:□ . . . Çevresini sayısız prensle çevrelemiş olan ve hepsinin kalbi ve kökeni olan bu korkunç hükümdar ve komutan, ortalıkta dolaşıyordu; . . . Bu pasaj özellikle önemlidir, çünkü her alemin kendi üniter kaynağına ve yöneticisine sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Birisinin ışığın Kralı olduğunu söyleyebiliriz; diğeri ise karanlığın kralıdır. Bu terimler, Kephalaia gibi daha sonraki Maniheist metinlerde bulunur; ancak ilk yüce güç için tercih edilen unvanlar, 'Kral (Işık)' yerine 'Tanrı (Gerçeğin)' veya 'Baba (Büyüklüğün)' kelimelerinin varyasyonlarıdır. Mani'nin kendisinin, rakip tanrılar olarak gösterebileceğimiz, zıt olsa da eşit iki figürden oluşan bir öğretiyi öğretip öğretmediği sorusu ortaya çıkıyor. Dikkat çekici bir şekilde, bu hayati meseleye dair açık bir tartışma günümüze kadar gelmiştir. Altıncı yüzyılda yazan Antakyalı Severus, iki ilkeye ilişkin özel bir tartışmayla birlikte normalde kaybolacak olan bir eserden birkaç alıntı ve açıklama sunar: □ (Mani) şöyle der: 'Her biri yaratılmamıştır ve başlangıcı yoktur: İkisi de iyi olan, ışıktır; ve karanlık ve madde olan kötülük. Ve aralarında hiçbir temas yok.' . . Işık ve hayat ağacı dedikleri iyilik, doğu, batı ve kuzeydeki bölgeleri kaplıyor; ama aynı zamanda □Augustine, age, □□□, □-□□ ve □□-□□ olan ölüm ağacı. □Augustine, age, □□□, □□-□□□, □. □Antakyalı Severus'tan, Hom. □□□, alıntı yaparak □□□, □-□□; □□□, □□-□□; □□□, □□-□□. Ek A □□ kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.005> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Teksas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:38:53, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 110 ---

Madde denilen madde, son derece kötü ve yaratılmamış bir varlık olduğundan, güneye ve meridyene doğru olan bölgeleri işgal etmektedir. . . . İki ilke arasındaki fark ve uçurum, bir kral ile bir domuz arasındaki fark kadar büyüktür. Biri kraliyet sarayında kendisine uygun odalarda hareket ediyor; diğeri pislik içinde bir domuz gibi debeleniyor, onun pis kokusuyla besleniyor ve bundan zevk alıyor; Veya inine kıvrılmış bir yılan gibidir. . . . Domuzun bu canlı görüntüsü, hayatta kalan Maniheist metinlerden başka türlü bilinmemektedir, ancak amaç açıktır: Tanrı ve madde birbirinden tamamen farklıdır. Severus'un açıklaması iki ağacın genişletilmiş bir açıklamasıyla devam ediyor; ikinci ölüm ağacı sürekli savaş halinde ve kendi içinde bölünmüş durumda. Bu ayrılık ve çatışma, maddenin nihai yok oluşunun nedenini kendi içinde barındırır, böylece sonunda her şeyin içinde ve üzerinde Tanrı olacaktır. Gördüğümüz gibi Mani, iki prensibini tanımlamak için çeşitli stratejiler kullandı. Bunlar, ışığın ve karanlığın karşıt maddeleri, uyumun veya acı bölünme ve çatışmanın bölgeleri, prensleri ve orduları olan krallıklar, Baba Tanrı veya madde ve arzu vb. Kutsal yazılar felsefi incelemeler değildi ve Havari dilini duruma ve dinleyiciye göre şekillendirdi. O bir vaiz ve tartışmacıydı; ama aynı zamanda vizyoner, sanatçı ve şifacı. 'Kökler', 'dallar' ve 'meyveler' vb. imgeleriyle birlikte 'iki ağacın' dili, Maniheist metinsel ve görsel üretimin en ayırt edici ve yaratıcı özelliklerinden biriydi. Bizzat Havari tarafından kullanılmış ve aynı zamanda Maniheizm dünyasındaki incelemelerde ve sanat eserlerinde de geliştirilmiştir. İki ağaç hakkındaki bu öğretinin nihai kökeni, daha sonraki geleneklerde ve birikmiş etkiler ve anlam düzeylerinde ne kadar geliştirilmiş olursa olsun, iyi meyve veren iyi ağaç ve kötü meyve veren kötü ağaç hakkındaki müjde sözüne (Matta 21:33-44 ve paralelleri) kadar izlenmelidir. Bu, Marcion tarafından zaten kullanılmış olan ve Mani ile takipçilerine öncüllerinden miras kalan, düalizm (dolayısıyla "onları meyvelerinden tanıyacaksınız") için temel bir kanıt metniydi. İsa'nın öğretisine olan bu borç, Havari'ye atfedilebilecek dördüncü bir kaynak tarafından da doğrulanmaktadır. Yaşayan İncil'den, Temel Mektubundan ve Antakyalı Severus'un alıntı yaptığı bilinmeyen çalışmadan alıntıları değerlendirdik. Bununla birlikte, bilim son zamanlarda topluluğun uygulamasının temel yapı taşı olan Maniheist günlük duaların metnini ortaya çıkarmıştır ve bunların da kurucuya atfedilmesi kuvvetle muhtemeldir. Burada, Mani'nin Mektupları'nın ve diğer kutsal metinlerin mevcut kalıntılarında olduğu gibi, Daha fazla ayrıntı ve yazarın Mani'ye atfedilmesi gerektiği argümanı için bkz. Gardner, 'With a Pure Heart and a Truthful Tongue'. Kullanım koşullarını ekler, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.005> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Teksas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:38:53, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 111 ---

Kephalaia gibi daha sonraki eserlerin bazı terminoloji ve sistematizasyon karakteristikleriyle özellikle çelişen bir tür okul öncesi öğretim bulunmuştur. Topluluk günlük dualarda Tanrı'ya ("her lütfun, yaşamın ve gerçeğin temeli") ve onun yayılımlarına tapınıyordu. Her ne kadar karanlığa ve onun savaş çıkarmak isteyen kibirli güçlerine açıkça atıf yapılsa da, 'her şeyden önce Baba'nın olduğu açıktır. Görünüşte tektanrıci bir tada sahip olan ve herhangi bir radikal ontolojik düalizmden yoksun olan bu tür ifadeler, metnin bir şekilde gerçek anlamda Maniheist olamadığına dair yorum ve iddiaların ilgisini çekmiştir; ya da dinin karakteristik özelliği olduğu varsayılan tam gelişmiş bir düalizmin gelişmesinden önce gelebilir. Bu, Yaşayan Müjde'nin açılışı hakkında ileri sürülen argümanlara benzer. Fikir yanlış anlaşılıyor. Kephalaia gibi skolastik bir Maniheist metinde bile Baba'nın 'Herkesin Efendisi' ve 'İlk kurulan' olduğu yönünde tekrarlanan beyanlar vardır. Ancak burada vurgulamak istediğim nokta, günlük dualarda Mesih'in aşağıdaki özelliklere sahip kişi olarak tanımlanmasıyla ilgilidir: . . . hikmetini ve gizli gizemlerini gizlenmeden dünyadaki insanlara yorumladı; ve hakikatin yolunu tüm dünyaya açıkladı, her dilde açıkladı ve hakkı yalandan, ışığı karanlıktan, iyiyi kötülükten, doğruyu kötünden ayırdı. Artık Mani'nin vaazlarının karakteristik özelliği olarak gördüğüm noktaları özetleyebilecek durumdayız. Bu özet, alıntıladığım ve Havari'nin öğretilerinin özgün ifadeleri olarak kabul ettiğim metinlere dayanmaktadır. □. Baba, başlangıcı ve sonu olmayan, Hakikat Tanrısıdır; O, her şeyden önce övülmeli ve tapınılmalıdır. □. Bu sonsuz Tanrı, kendi ışık diyarında sonsuza kadar yaşar ve bu krallık, tüm nitelikleri ve tüm güçleriyle onunla aynı özdedir. Kuzeye, batıya ve doğuya ölçülemeyecek kadar yukarıya doğru uzanıyor. □. Ancak başlangıcı olmayan, kendi hükümdarı ve nesli olan hesaplanamaz bir kötülük vardır. Işık aleminin altında ve güneyinde sıkışıp kalmıştır. □. Karanlığın diyarı her bakımdan ışığa tamamen benzemez. Onun özü maddedir, karakteri ise çatışma ve körü körüne kavrayışlı bir arzudur. Kendi doğasında, kendi kendini yok eden solucan mevcuttur. □. Bu iki alemin ana imgesi (diğerleri de kullanılsa da) hayat ağacı ve ölüm ağacıdır. Biri gelişir ve güzelleşir, diğeri çürür ve meyvesi acı olur. Ek A □□ kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.005> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Teksas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:38:53, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 112 ---

□. Tanrı kozmosta olup biten her şeyden önce vardır; zaman ve evren, karanlığın güçleri ışığı algılamaya başladığında ortaya çıkan iyiyle kötü arasındaki çatışmanın anlatısı ve arenasından başka bir şey değildir. Bu tarih tamamen her şeyin Rabbi olan Baba'nın iradesi altındadır, dolayısıyla iyiliğin zaferine ve kötülüğün ebedi yenilgisine yol açacak ilahi plan ve öngörü tarafından yönetilir. □. Herkesin çağrıldığı gerçek bilgi ve uygulama, bu iki doğayı tanımak ve birbirinden ayırmaktır. Bu, kurtarıcı İsa Mesih'in her yerde ve her dilde vahiy edilen ve şimdi onun elçisi Mani tarafından ilan edilen temel öğretisiydi. Bu noktaya kadar (genel olarak) Hristiyan dünyasındaki bu düalizmin arka planını vurguladım; ancak Mani'nin buradaki öğretisinin kaynağının sıklıkla İran bağlamında arandığı veya varsayıldığı varsayılır. 'Işık ve karanlık' dili ve özellikle de 'gerçek ve yalan' dili pekala Mazdayasniyen bir mirasa sahip gibi görünebilir. 'İki ilke ve üç zamanın' dini olan Maniheist öğretinin temel mimarisinin doğası gereği İran'a ait olduğu iddia edildi. Prods Oktor Skjaervø, zamanın üçlü yapısının "çok genel ve oldukça doğal" olduğunu ve Pehlevi edebiyatının ayırt edici bir özelliği olmadığını düşünerek buna itiraz etti; ancak Zerdüştenin Mani'nin düalizmi olduğu sorusunu doğrudan yanıtlamaya çalışan Werner Sundermann'dı. Gatha'ların ya da dokuzuncu yüzyıl kaynaklarının ikiliğinin üçüncü yüzyılda Mani zamanına ait olduğunun varsayılmaması gerektiğine işaret etti. Aksine, erken Sasani dönemine ilişkin kanıtlar bir tür 'hafifletilmiş düalizme' işaret ediyor. . . Tanrı ve şeytan ikiliğini Zurvanizm'in tekçiliğine tabi kılan'. □□Maniheistler, Ohrmazd ve Ahriman'ın ikiz kardeşler olduğuna dair bu hikayeleri biliyorlardı ve onları eleştirdiler. Zarathushtra'nın gerçek öğretisi İsa ve Mani'ninkiyle uyumlu olmalıdır. Bununla ilgili can alıcı nokta, Mani'nin, Zurvanit öğretileri konusundaki tartışmada taraf olmaya gelmeden önce, düalizmin ne olduğu konusunda önyargılı bir fikre sahip olduğunu göstermesidir. Sundermann'ın vardığı sonuç önemli. Mazdayasnian etkisi en fazla olsa da □P. O. Skjaervø, 'Maniheizmde İran Unsurları. Karşılaştırmalı Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım. Au carrefour des Religions'da Irano-Manichaica I'. Philippe Gignoux'ya Saygılar, ed. R. Gyselen (Groupe pour l'Étude de la Civilization du Moyen-Orient, Bures-sur-Yvette, Res Orientales □, Paris, □□□□), □□□. □□W. Sundermann, 'Mani'nin Dualizmi Ne Kadar Zerdüşttür?', Manicheismo e Oriente Cristiano Antico'da. Atti del Terzo Congresso Internazionale, eds. L. Cirillo ve A. van Tongerloo, Maniheist Araştırmalar □ (Brepols, Lovanii, □□□□), □□□. □□ Kullanım koşullarını ekler, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.005> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Teksas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:38:53, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 113 ---

Muhtemelen, geniş anlamda onun Yahudi-Hıristiyan mirası olarak adlandırabileceğimiz şey üzerine Havari tarafından halihazırda geliştirilmiş olan dünya görüşüne ayrıntılar eklemiştir. Bu eklenen İran içeriği için Sundermann, Mani'nin öğretisindeki iki karşıt güç arasındaki ilişkinin yapısına odaklanıyor gibi görünüyor; burada şeytani olan ilahi olana saldırıyor, bu da dünyanın yaratılışına yol açıyor ve sonuçta Tanrı'nın zaferiyle sonuçlanıyor. İran düşüncesinin Maniheizm üzerindeki etkisini en açık şekilde ortaya koyan şey, kötülüğün düşmanlığını engellemek için iyinin yaptığı bir karşı vuruş olarak yaratma fikri ve dolayısıyla Tanrı'nın üstün bilgeliğine vurgu olabilir. Mani'ye göre kötülük doğası gereği bilgisizdir ve şiddeti ve ahlaksızlığı konusunda dizginlenmemiş olmasına rağmen ileriye planlayamaz, eylemlerinin ve olaylarının sonuçlarını öngöremez veya anlayamaz. Mani'nin yaşamı boyunca Mecusiler ile tartıştığını ve çatıştığını ve aynı zamanda İran kültürel bağlamındaki topluluğunun öğretilerini ve uygulamalarını böyle bir geçmişe sahip ibadet edenlerin aşına olacağı bir dilde ifade etmekte hiçbir sorun yaşamadığını biliyoruz. Bu politika bizzat Havari tarafından Kral I. Şapur'a, yani Şābuhragān'a sunduğu yazıda zaten benimsenmişti, ancak Mani'nin düalizminde çok önemli bir farklılık var. Geleneksel Mazdayasniyanizm'de, Tanrı'nın maddi yaratımı olarak dünya özünde iyidir ve Ahriman'ın işi onun "asalak bir yozlaşmasıdır". Bu, Mani'nin maddenin başlı başına aktif bir kötü madde olduğu yönündeki öğretisinden oldukça farklıdır. Onun öğretisi açısından bu kadar önemli olan bu fikrin kökenini önermek mümkün mü? Burada, günümüzde fizik, kimya, jeoloji, biyoloji ve astronomi olarak adlandıracağımız disiplinleri de içeren Maniheist bilimi ele almalıyız. Mani bilgisi her şeyi kapsayan bir bilgi olarak sunuldu; teoloji, kozmoloji ve doğa bilimleri arasında modern bir ayrım yoktu. Genel olarak bu durum antik dünyanın her yerinde geçerli olsa da Mani, etrafındaki dünyanın her yönüne kayda değer bir ilgi duyuyordu: canlıların cinsleri, meteoroloji, fizyoloji vb. Kesinlikle Kephalaia'da bu şekilde sunuluyor ve kilisenin genişleyen skolastik geleneği tarafından belirli ayrıntılar eklenmiş olsa bile bunun Havari'nin öğretisinin özgün bir temsili olduğunu düşünüyorum. Örneğin, başlıklı bir bölüm vardır: Havari Müritlerine sorar: Bulut Nedir? Maniheist bilimin konusu D olmuştur. N. MacKenzie, 'Mani's Šābuhragān' (I/II), Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu Bülteni, (1994): 1-10 ve (1995): 1-10. Böylece Sundermann, 'Mani'nin Dualizmi Ne Kadar Zerdüşttür?', ve S. Shaked'e atıfta bulunarak, 'The Notions mēnōg and gētīg in the Pehlevi Texts and its Relation to Eschatology', Acta Orientalia, (1994): 1-10. Ek A kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.005> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Teksas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:38:53, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 114 ---

az çalışılmış. Mani'nin I. Şapur'un sarayında bilge adamlarla tartıştığını biliyoruz ve öyle görünüyor ki hem Hindistan'ın, hem Helenistik dünyanın hem de İran'ın entelektüel gelenekleri hakkında bilgi sahibiydi. Bu konu Maniheist düalizmin anlaşılması açısından hayati öneme sahiptir. İki ilke, yani Tanrı ve madde ya da ışık ve karanlık, yalnızca iki doğa (Yunan fizisi) değildir; bunlar iki maddedir, Yunan ousia veya Latin substantia. Mani bununla ne demek istedi? Her ikisinin de görülebildiği, dokunulabildiği ve hatta koklanabildiği açıktır. Her ikisi de ölçülebilir. Bu çok önemli. Zaman ve evren bu iki maddenin karıştığı arenadır. Maniciler, 'birleşik', 'dolaşık' vb. olarak çeşitli şekillerde tercüme edebileceğimiz bir dizi terim kullandılar. Ne demek istediklerini ifade etmeye çalıştıkları bilimsel dil, 'beş ışık element'i' ve 'beş karanlık element', yani Yunanca stoicheion dilidir. Bunlar canlı hava, rüzgar, ışık, su ve ateşi; ve bunların duman, rüzgar, karanlık, su ve ateşin karanlık karşılıkları. Karanlığın beş dünyası, tüm öfkeli şeytani nesilleriyle birlikte bu beş karanlık elementtir. Aktif olarak kavrayıcı, yutucu ve acımasız olarak tasarlanan maddenin ürünleridirler. Ancak ışık da bir maddedir. Evren, her ikisinin de karışımından oluşmuştur; her ne kadar oranlar yer yer eşit olmasa da; dolayısıyla ışık unsurları, bulundukları yerde yarı saydam, parlak ve hoş kokulu şeyler aracılığıyla görünür ve dokunulabilir. Madde iğrenç, kokuşmuş ve dünyevidir. Mani'nin madde anlayışını nereden çıkardığı hiç de açık değildir. O, karanlığın güçlerini üreten, alevlendiren ve harekete geçiren kör şehvet, "ölüm düşüncesi" olarak kadın olarak hayal edilir. Maddenin karanlık ülkesi ve Karanlığın Kralı ile olan ilişkisini kesin olarak belirlemek oldukça zordur ve buna tartışmanın sonunda geri döneceğim. Mani'nin farklı zamanlarda farklı dil biçimleri kullandığını düşünüyorum. Kötüyü hem şekillendirir hem de doğurur; şekillendiren odur ve onun 'annesi'dir. Ancak kötülüğün ürünleri ondan ayrılıp ondan mahrum kalınca etkisiz hale gelir, harap olur, hiçbir şey yapamaz hale gelir. Mani'nin elementlerin karışımına ilişkin görüşüne gelince, Edessa'lı Bardaisan'ın (yaklaşık M.S.) kozmolojik spekülasyonlarının dikkate alınması gerektiği açıktır. Havari, astroloji ve Hint felsefesi gibi konulara olan ilgisi kendisinin habercisi olan selefinin öğretilerini kesinlikle biliyordu. Mani, kayıp eseri Gizemler Kitabı'nın en az üç bölümünde Bardaisan'ın görüşlerini tartıştı ve tartıştı. Bu öncül, başlangıçta her bir ana noktada dört saf elementin bulunduğunu öğretmiş gibi görünüyor: Işık, rüzgar, ateş □□ Ekler kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.005> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Teksas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:38:53, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 115 ---

ve su. ☐☐Altlarında karanlık vardı. Şans eseri bunların hepsi birbiriyle temasa geçti ve birbirine karıştı, bunun üzerine Tanrı'nın Sözü geldi ve bu karışımından bu dünyayı yarattı. Benzer şekilde bedenın mikrokozmosu da saf elementlerin karanlıkla karışımından oluşur. Bu anlatımda, önemli farklılıklar olsa da, Mani'nin öğretisiyle pek çok benzerlik buluyoruz. İkincisine göre evren, beş aydınlık element ile beş karanlık elementin karışımından yaratılmıştır. Bir diğer önemli farklılık ise Bardaisan'a göre karanlığın ölü ve faaliyetli olmasıdır. Bu onu, Mani'ye göre daha iyimser bir bakış açısı benimsemeye yöneltti; Mani'ye göre, kötülüğün güçleri, her ne kadar önceden düşünülmemiş veya ışığı açgözlü bir şekilde yutma konusunda tutarlı bir plan olmasa da, saldırganlıklarında son derece gerçek ve aktifti. Maniheizm'de bu, ilahi olan için acı ve ıstırap dünyasıdır; burada seks ve yeni cinsel bedenlerin amansız nesli, maddede birleşen ışık için sürekli bir bozulmadır. Bardaisan ise tam tersi bir görüşe sahip gibi görünüyor; cinsel nesil dünyadaki karanlığın miktarını azaltıyor. Bu farklılıklara rağmen, öyle görünüyor ki Mani'nin unsurlara, karışım ve hem mikro hem de makrokozmosun yaratılışına ilişkin kavramsal anlayışı, yaşadığı bu kültürel çevre içerisinde potansiyel olarak bağlamsallaştırılabilir ve anlaşılabilir. Yani, üçüncü yüzyıl Mezopotamya'sındaki Bardaisanlılar ve Markionlular gibi gruplar arasındaki tartışmaların ayrıntıları hakkında daha fazla bilgi sahibi olsaydık, o zaman Mani'nin bu konulara ilişkin öğretisi kolayca anlaşılırdı. Çözülmesi daha zor olan şey, kötülüğün, katıksız kötü niyeti ve şiddetli öfkesiyle tuhaf ve şaşırtıcı vizyonudur. Metinlerde ara sıra kendisini Eski Ahit figürüyle ilişkilendirme girişimlerine rağmen, Karanlığın Kralı, Marcion'un Kanun Tanrısı'ndan gerçekten çok farklıdır. Maniheizm'de bu evrenin ikinci sudurun tanrıları tarafından tasarlanması, inşa edilmesi ve yerinde tutulması dikkat çekicidir. Prensipte olarak yaratıcının Yaşamın Babası olarak da adlandırılan Yaşayan Ruh olduğunu söyleyebiliriz. Augustine'in arkadaşı Evodius'un açıkça ifade ettiği gibi:☐☐ Mani, biri iyi, diğeri kötü olmak üzere iki doğa olduğunu söyledi. Dünyayı iyilik yaptı ama dünya kötülükten yaratıldı. O halde Karanlığın Kralı'nın madde ve onun kaynayan nesli hakkındaki bu tanımından ne sonuç çıkarabiliriz? En kapsamlısı ☐☐Bardaisan'ın öğretisine ilişkin çeşitli kaynaklar Drijvers tarafından ayrıntılı olarak araştırılmış ve tartışılmıştır. Burada Bardai_san of Edessa (Koninklijke Van Gorcum, Assen, ☐☐☐☐), ☐☐☐☐☐☐ adlı eserinin sonuç özetini takip ediyorum. Maniheizm öğretisiyle özel bir karşılaştırma ve karşıtlık için ayrıca ☐☐☐☐☐☐ sayfalarına bakın. ☐☐Evodius, De Fide Contra Manichaeos, ed. J. Zycha, CSEL XXV/ ☐, ☐☐☐, ☐☐☐☐. Ek A ☐☐ kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.005> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Teksas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:38:53, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 116 ---

çalışma Henri-Charles Puech'e ait. Maniheist sistemin "iki farklı terim kümesiyle formüle edilebileceğini, birincisi kavramsal ve soyut, ikincisi mitolojik" olduğuna işaret ederek başlıyor. Sembolik veya alegorik bir hikaye olarak tasarlanmamıştır. Yine de Puech'in vurguladığı şeyin farklı sunum biçimleri olduğunu düşünüyorum. Bir yanda iki ilke ya da öge kümesinin tartışılması var. Diğer yanda ise bize şeytani ordular ve savaşlarla ilgili fantastik bir hikaye gibi görünebilecek bir hikaye var. Karanlığın diyarları çatlaklarla, dumanlı menfezlerle, kokuşmuş kokularla ve sislerle dolu olarak tanımlanıyor. Karanlığın Kralı bir tür dev canavar örümcek gibi görünüyor. En ilginç olanı, biz de dahil olmak üzere bu dünyadaki tüm yaratıkların, beş şeytani alemin ürünleri olmasıdır; yani iki ayaklılar, dört ayaklılar, havadaki, sudaki yaratıklar ve sürüngeçenler. Hepsi erkek ve dişidir, dolayısıyla onların şehvetleri ve bitmek bilmeyen doğumları bizzat kötülüğün doğasıdır. Bu, yeryüzündeki cehennemin muhteşem bir görüntüsüdür ve bu nedenle Maniheistler bitki yaşamına, özellikle de bizim karışım dünyamızda dolanık tanrısallığın en büyük konsantrasyonuna sahip olduğu tatlı meyvelere ve çiçeklere her şeyden çok değer verirlerdi. Bunlar her ağaçta asılı olan ama ağlayan, bu dünyada dolaşan şeytani yaratıkların dişleri tarafından gıcırdayan ve parçalanan, açık boğazlarından yutulan tanrının eşyalarıdır. Kötülüğün çılgınlıklarını ve kokularını görselleştirmenin, duymanın ve koklamanın bu kadar kolay olduğu bu olağanüstü vizyonun aksine, Mani'nin ışık dünyasının bir görüntüsünü canlandırmada bu kadar zorlanması şaşırtıcı değil. Evet, oradaki her şey bilge, neşeli ve güzel. Ama sakın ve dingin bir yer ve bunu anlatmak o kadar da kolay değil. Huzur ve barış ülkesi, dinlenme yeridir. Bununla birlikte, onun Tanrı ve ışığın krallığı hakkındaki anlayışına ilişkin ayırt edici bazı fikirler vardır. Birincisi, Baba 'dört yüzlüdür'; tanrısallık, ışık, güç ve bilgelik niteliklerine sahiptir. İkincisi, o, ışığın ve karanlığın güçleri arasındaki çatışmanın tüm süresi boyunca zamanın ve evrenin dışında kaldığı için 'gizli' bir Tanrıdır. Bu özellikle karakteristiktir; öyle ki, Baba'yı bizden alıkoyan perdelerin sonuncusunda nihai geri çekilme beklentisi, eskatolojik metinlerde dikkate değer bir kinayedir. Daha da önemlisi, İran kültürel bağlamında Büyüklerin Babası Zurvan'la özdeşleştirilmiştir. İyiyle kötü arasındaki savaşın iki büyük figürü olan Ohrmazd ve Ahriman, H.-C. Puech, 'Le Prince des Ténèbres en son royaume', Şeytan'da, ed. Bruno de Jesus-Marie (Desclée de Brouwer, Paris, 1999), 1999. 1999 Kullanım koşullarını ekler, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.005> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Teksas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:38:53, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 117 ---

yani bir savaşçı olarak uçuruma inen İlk İnsan ve onun rakibi Karanlığın Kralı. Baba Tanrı'nın üstünlüğünü ve önceliğini tartışmak üzere sonuca döndüğümde bu noktanın hatırlanması gerekir. Tanrı'nın gizliliğinin bir başka sonucu da, karışımından kurtarılan ilahi ışığın ve karanlığa karşı savaşmak zorunda olan tüm tanrıların, ölümün nihai yenilgisine kadar zorunlu olarak Baba'nın huzurundan ve onun krallığından dışlanmasıdır. Bu nedenle, kurtarılan ışığın huzur içinde olabileceği ve İlk İnsan'ın yönetebileceği, sonunda Baba kendi imgesini ortaya çıkarıp savaşçıları bir kez daha ışık hazinesine götürene kadar 'yeni bir çağ' yaratılmalıdır. Sonunda karanlığın güçlerine ne olacak? Evren, yalnızca kurtuluşa ulaşmanın bir aracı ve ışığı maddeden arıtacak bir tür makine olarak ilahi güçler tarafından inşa edilmemiştir; ama aslında tüm ayrıntılı yapı onlar tarafından yerinde tutuluyor ve yönetiliyor. Topluca 'Yaşayan Ruh'un beş oğlu' olarak bilinen tanrılar, evrendeki farklı istasyonlara dağılmıştır. Kendilerine atanan bölgeleri kontrol ediyorlar, makinelerin çarklarının çalışmasını sağlıyorlar ve aynı zamanda korumaları altındaki şeytani güçlerin giriştiği çeşitli isyanları bastırıyorlar. Bu yolla alınabilecek tüm ışık geri kazanıldığında, yerlerini terk edecekler ve böylece tüm bina, çeşitli gökleri ve yerleriyle birlikte kendi üzerine çökecek ve derinliklere batacaktır. Son büyük ateş, ışığın madde kalıntılarından daha da arınmasını sağlayacak ve zafer tamamlanacak. Buradaki amaçlarımız açısından önemli olan, tüm sürecin ilahi kontrol altında görülmesidir. Işık, mevcut koşullar altında mümkün olan en iyi sonucu elde eder. Bu sayede karanlık kısır hale getirilecek ve Tanrı'nın gelecekteki ihtişamlı saltanatına bir daha asla meydan okunamayacaktır. Ancak her ne kadar kötülüğün yok edilmesinden söz eden Maniheist metinler mevcut olsa da, gerçekte maddenin tamamen yok edilmesi ve yok olması mümkün değildir. Öğretiler kendi mantıklarıyla sınırlıdır. Madde bir maddedir ve bir yere konması gerekir. Bu nedenle düşmanın büyük bir kötülük yığınının sarılması, zincirlenmesi ve bir mezara gömülmesi gerekir. Kötülüğün kaçması veya yeniden çoğalması ihtimalinin olmaması için özellikle erkek ve dişinin ayrılması gerekecektir. Sisteme ilişkin bu kısa incelemeye artık Mani'nin öğretilerinin temel karakteri hakkında bazı son yorumları yapabilecek konumdayız. Tanrı her şeyden öncedir. Havari, Archelaus'un Elçilerinin İşleri'nde olduğu gibi bazen suçlanmasına rağmen ditezmi öğretmedi. Maddenin de kökeni yoktur, bu doğrudur; ancak doğası Baba'nınkinden tamamen farklıdır. Aslında, ve bu önemli bir noktadır, Karanlığın Kralı Ek A [1] kullanım koşullarına <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinden ulaşılabilir. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.005> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Teksas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:38:53, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 118 ---

(bazen Şeytan veya Ahriman olarak da sunulur) kendisi de maddenin bir ürünüdür. O, iblislerin annesi olan onun tarafından yaratılmıştır ve bu nedenle Baba ile birlikte ebedi değildir. İbnü'n-Nedîm, Mani'nin ve öğretilerinin Fihrist'te yer alan değerli anlatımında bu noktayı açıkça ortaya koymaktadır: [2] Mani şöyle demiştir: 'Şeytan o karanlık diyardan ortaya çıkmıştır. Kendisi ebedi değildir; ama bunun yerine onu oluşturan unsurların maddeleri sonsuzdu. Onun elementlerinin bu maddeleri bir araya gelerek Şeytan'ı doğurdu.' Kötülüğün bu canavarca çoğalması hiçbir şekilde Baba'ya eşit değildir. Onun bir başlangıcı ve sonu vardır. Yaşayan İncil'in açılışını işte bu perspektiften doğru bir şekilde anlayabiliriz ve bu, Mani'nin temel perspektifine uygundur. Her şey Baba'nın iradesiyle gerçekleşir. The forces of darkness do not in fact intrude upon the kingdom of light. Metinlerde bu asla söylenmez. Aksine, onların kötülüklerini ilk fark eden ve onların teslimiyetini sağlamak, karanlığı kendi arzusunun boşa çıkmasıyla güçsüz kılmak için harekete geçen Allah'tır. Bu şehvetin sonuçlarını önceden tahmin edebilecek ve onun kısır kalmasını sağlayacak araçları formüle edebilecek olan odur. Fakat her zaman Baba ve krallık saflıklarını korurlar. Savaş düşmana götürülür, arena aşağıda ve ayırdır; olmuş ve olacak her şey Allah'ın üstün hikmeti ve ilmi ile planlanmıştır. [3] Burada Reeves'in Prolegomena to a History of Islamate Manichaeism adlı tercümesini (biraz uyarlanmış) alıntılıyorum, [4]. [5] Kullanım koşullarını ekler, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.005> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Teksas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:38:53, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 119 ---

Geç Antik Mısır'daki Topluluk ve Kellis Köyü Son yıllarda, çoğu Ismant el-Kharab'daki (antik Kellis) kazılardan elde edilen önemli miktarda yeni bilgi elde edildi. Bu, geç antik Mısır'daki Maniheist topluluğun, örgütünün ve uygulamalarının daha önce mümkün olandan daha kapsamlı ve daha doğru bir tasvirini yapmak amacıyla önceden bilinenlerin üzerine inşa etmek için kullanılabilir. Bu araştırma bazı beklenmedik dönüşler yaptı ve dikkatleri İskenderiye'nin en önemli rolüne, örgütsel güce ve antik dünyadaki dindaşlar arasında devam eden temaslara yöneltti. Ismant el-Kharab'ın yeni metinsel keşifleri 19. yüzyılın başlarından beri kademeli olarak P. Kellis ciltleri dizisi halinde yayımlandı. Bunlar, papirolojinin standart protokollerine metin basımları olarak uygundur ve genellikle kötü korunmuş parçaların ve belgelerin daha geniş anlamının, bu formatta uzman olmayan kişiler için algılanması zor olabilir. Dakhleh vahasında bulunan birçok kişisel ve iş mektubunun aslında Nil vadisinde yazıldığını ve Mısır genelinde Maniheizm'in anlaşılması için daha geniş bir değere sahip olduğunu belirtmek hayati önem taşımaktadır. Dahası, Kellis arşivindeki belgelerin analizi, bilim adamlarının daha geniş papirolojik kayıtlarda aynı arka plana sahip diğer yapımları belirlemesine olanak sağladı. Maniheist inancına veya uygulamasına bir şekilde ihanet eden belgesel metinlerin toplam koleksiyonu artık oldukça fazla ve geç antik çağda yaşanan ve işleyen dinin (veya kilisenin) anlaşılması için en iyi bakış açısını temsil ediyor. Bu bilgi, hiyerarşinin farklı üyelerinin rolleri ve faaliyetleri hakkında bize söylediklerine göre sunulabilir ve Bu tartışma 'Mısır'daki Maniheist Misyonu' (yakında çıkacak, bkz. Önsöz) hakkındaki çalışmamdan alınmıştır. Belgelerin, referansların ve teknik ayrıntıların listeleri burada sunulacaktır ancak üslubun kasıtlı olarak daha özet nitelikte olması nedeniyle burada tekrarlanmayacaktır. Antik Kellis metinlerinin çevirileri bana aittir ve P. Kellis yayınlarındaki metinlerin çevirilerini takip etmektedir (bazen uyarlanmıştır). Kullanım şartları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.006> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Texas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:34:25, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 120 ---

Mısır'daki topluluk içinde geniş bir taraftar kitlesi ca. 300-400CE. Baştan başlamak gerekirse, artık Öğretmen figürüne gönderme yapan bir dizi harfe sahip olmamız dikkat çekicidir. O zamanlar Sasani Mezopotamya'sında oturan Mani'nin halefi olan Lider'in (archēgos) altında, dünya çapındaki kiliseye başkanlık eden on iki Öğretmenin olduğu iyi bilinmektedir. İsa'nın on iki havarisine dayanan bu ideal sayının uygulamada her zaman korunup korunmadığını tespit etmek mümkün değildir. Öğretmenlere verilen bölgeler veya özel roller hakkında da kimsenin isteyebileceği türden bir kanıta sahip değiliz. Bununla birlikte, dördüncü yüzyılda, bu mektuplarda sadece bu şekilde anılan Öğretmen'in, Mısır'daki Maniheist topluluğun tek lideri olduğunu öne sürmek makul bir varsayımdır. Belgeler üç gruba ayrılır. Her birindeki Öğretmenin aynı veya farklı bir aday olup olmadığını (yani birkaç on yıl boyunca) görevde bulunup bulunmadığını bilemeyiz çünkü dikkat çekici bir şekilde kişinin adı asla verilmemektedir. Muhtemelen bu anonimlik kasıtlıydı, çünkü o dönemin mektuplarında oldukça alışılmadık bir durum. İlk olarak Öğretmenin kendisinden bir mektup var, P. Kellis VII Kıpti. 11, Ismant el-Kharab'daki Üçüncü Ev'den kurtarıldı ve böylece (varsayalım) Nil vadisindeki bir yerden, hatta İskenderiye'nin kendisinden Kellis ve çevresindeki topluluğa gönderildi. Şöyle başlıyor: Öğretmenime ve yanımdaki kardeşlere: Bütün papazlara, çocuklarıma, sevdiklerime; Ploutogenios ve Pebo ve diğerleri. . . isimlerine göre; Tanrı'da, – selamlar. [Şimdi, her] uzakta olduğumda, sanki yakındaymışım gibi. Oğulluğunuzun nezaketini ve imanınızın gücünü [hatırlıyorum]. Her zaman İsa Mesih'e dua ediyorum: Seni bu kokuyla benim için korusun; davranışınıza karşılık gelen herkes tarafından [onurlandırıldığınızdan]. . . Mesajda kasıtlı olarak Hristiyan bir karakter sergileyen İsa Mesih'e yapılan vurgu hemen dikkat çekici olsa da, mektubun Mani'nin kendi mektup tarzının izlerini taşıdığı açıktır. Örneğin, başlangıç kısmı dördüncü yüzyıl mektuplarındaki standart geleneklerden önemli ölçüde farklıdır; bununla birlikte, burada Öğretmen aracılığıyla topluluğa aktarılan, Havari'nin kendi Mektuplarına dayalı olarak topluluk kimliğinin ve geleneklerinin bilinçli gelişimini kanıtlayan basmakalıp ifadeler ve terimler vardır. Gardner, 'Bir Kez Daha Mani'nin Mektupları ve Maniheist Mektup Yazımı Üzerine' (özellikle 11-12). Kullanım koşullarını ekler, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.006> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Texas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:34:25, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 121 ---

kişisel mektuplar orada bulundu. Yukarıdaki mektubu Makarios'un P. Kellis V Kıpti'de oğlu Matheos'a söylediği aşağıdaki sözlerle karşılaştırm. □□: Nezaketinizi ve sakinliğinizi hatırlıyorum. . . Artık değerli işlerde olun; tıpkı Faraklit'in söylediği gibi: 'Doğruluk öğrencisi, kendisinden uzakta olsa bile öğretmeninin korkusuyla bulunmalıdır.' Öğretmenin mektubunun ikinci kısmı kayıptır ve belgenin, birçok farklı inanan grubuna tekrarlanan ve kimlik ve dayanışma duygusunu güçlendirmek için kullanılan, manevi teşvik için kalıplaşmış bir girişim olup olmadığı açık değildir; ya da Kellis'teki toplulukla ilgili özel bir amacı olup olmadığı. Bana öyle geliyor ki bu yüce şahsiyetin bizzat kaleme aldığı özel ve benzersiz bir yaratımdan çok, Öğretmen adına gönderilen standart bir parça olabilir. Yine de yerel toplum için büyük değer taşırdı ve Makarios'un tarzını bu veya buna benzer bir örnek üzerinden nasıl modellediğini görebiliriz. Dikkate alınması gereken ikinci belge P. Oxy'dir. LXXIII □□□□, Ammonius ve kardeşleri tarafından Philadelphus adında birine gönderilen Yunanca bir mektup. Editör (Cornelia Römer), seçilmişlere ve din adamlarına gönderme gibi karakteristik terimler temelinde Maniheist yazarlığı önerdi. Eser bir tavsiye mektubudur ve bu nedenle P. Oxy ile karşılaştırılabilir. XXXI □□□□, Nil vadisi boyunca yerel Maniheist gruplar arasındaki iletişim sürecini gösteren her iki belge. Öğretmen'e yapılan atıf, kötü korunmuş olan ikinci bölümde yer alır ve editör tarafından şu şekilde onarılır: 'Bize Öğretmen'den bahsedin, eğer öyleyse...'. .'. Kırk metne rağmen bu parça, bu örnekte Ismant el-Kharab'daki Üçüncü Hane ile yakından bağlantılı geniş bir ailenin üyeleri arasında yazılan üçüncü ve daha kapsamlı bir yazışmaya değerli bir arka plan ve farklı bir bağlamdan destek sağlıyor. Burada, daha önce tanıştığımız aynı Makarios'a ait, özellikle de Matheos/Matthaios ve Piene adlı iki oğluna ait mektuplarda Öğretmen'e bir dizi doğrudan gönderme bulunmaktadır. Bu arşivin tarihini, erkeklerin Mısır'da yaşarken veya seyahat ederken, vahadaki Kellis'te ikamet eden Maria'ya (eşleri veya anneleri) ve diğer aile üyelerine evlerine mektup yazmalarına borçluyuz. Belgelerin 19. yüzyılın başlarında keşfedilene kadar saklandığı yer burasıydı; ancak başka yerlerde, yazıldıkları Nil vadisi boyunca uzanan şehirlerde olup bitenlere sıklıkla atıfta bulunduklarını vurgulamak önemlidir. Öğretmene ilişkin bilgiler, olayları sıraya koymaya çalışarak kısaca özetlenebilir: Ek B □□ kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.006> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Texas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:34:25, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 122 ---

□. (P. Kellis V Copt. □□) Makarios, Kellis'teki Matheos'a dini sözler ve dini talimatlarla dolu bir mektup yazar. Maria'ya, kendisine katılmaya geldiğinde yanında çeşitli Maniheist kitaplar getirecek olan çocuğun ücretini bulmasını söyler. □. (P. Kellis V Kıpti. □□) Makarios, Maria'ya bir mektup yazar ve Mathaios için çeşitli eşyalar ister. Ona ne olduğu tam olarak belli değil; ama Piene'ye gelince: Büyük Öğretmen, Latince öğrenebilmesi için onunla birlikte seyahat etmesine izin verdi. Ona iyi öğretiyor. Bedenleri ayarlıdır ve tamamen layıktırlar. □. (P. Kellis V Kıpti. □□) Piene, Maria'ya bir mektup yazarak, "Öğretmeni takip etmede" iyi durumda olduğuna dair ona güvence verir. Onunla birlikte İskenderiye'ye gidecek. Daha sonra Apa Lysimachos'un yanında kalmayı umuyor; eğer öyleyse tekrar yazabilir. İkinci kişi, Kellis topluluğuyla yakın bağlantıları olan Maniheistlerin seçilmiş bir üyesiydi. P. Kellis V Kıpti'de. □□Antinoopolis'e yerleştirildi, Matthaios'un orada P. Kellis V Kıpti'de bırakılmasının nedeni bu olabilir. □□, □□. □. (P. Kellis V Kıpti □□) Makarios, Maria'ya kardeşlerden bazılarının yakın zamanda İskenderiye'den geldiğini ve Piene'nin durumunun çok iyi olduğunu bildirdiğini yazıyor. Onlara bir mektup gönderdi (muhtemelen önceki belgenin aynısı). Öğretmenin daha önceki bir ziyaretinden bahsediyor. □. (P. Kellis V Copt. □□) Matthaios, Maria'ya (II. □□-□□) yazıyor: . . . Öğretmen beni Antinoou'da bıraktı ama kardeşimi de peşinden götürdü. Belki kuzeyden gelip ona (yani Piene'ye) bir yer bırakacağını düşünüyorum. . . Çünkü o (yani Öğretmen) onu çok seviyor ve kilisede okutuyor. Şimdi, eğer o ona bağlıysa (?) ve çocuk da onu takip etmekten memnunsa, bu onun şerefi olacaktır! Böylece Öğretmen'in güneye geldiği günden beri Antinoou'dayım; ve gidecek bir yol bulamadım. . . , ne de babamı ziyaret etmeye, . . . Bu materyal koleksiyonunda büyüleyici olan şey, Öğretmen'in faaliyetlerine, Maniheist topluluk içindeki iletişim ve sosyalleşme süreçlerine ve hatta bu iki çocuğun yaşam öykülerinin ayrıntılarına dair önemli bir içgörü kazanmamızdır. Doğruluğun Emirleri Bölümü'nde (kephalaion □□), din adamlığının ikinci işinin bir çocuğu veya aile üyelerinden birini vermek veya başka bir şekilde bir köleyi kurtarmak ve onları kiliseye vermek olduğu belirtilmektedir. Burada Makarios'un iki oğlunun da Öğretmen tarafından dini görevler için nasıl eğitildiğini ve onun maiyetinde nasıl seyahat ettiğini görüyoruz. Yeni bulunan veya tanımlanan belgeler grupların hareketi hakkında net bir izlenim veriyor □□ Ekler kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.006> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Texas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:34:25, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 123 ---

Onları barındıracak ve destekleyecek yerel inananlardan oluşan bir ağ bulunan Nil vadisinde yukarı ve aşağı seçilmişler. Hem antik Kellis arşivinde, hem de Oxyrhynchus'un tavsiye mektuplarında bu çetelerden bazılarının ve liderlerinin isimlerini ve bulundukları yerleri okuyoruz. Verilen izlenim, tamamen dini çalışmalara adanmış sürekli seyahattir. Seçilmişler bırakın çiftçilik ya da ticaretle uğraşmayı, kendi yiyeceklerini bile hazırlayamıyorlardı. Yine de Maniheist yaşamın sabit merkezlerinin gelişmesi kesinlikle kaçınılmazdı. Dördüncü yüzyıl Mısır'ında toplumun geliştirdiği kurumsal, maddi yapılar konusu oldukça sorunludur ve çok tartışılmıştır. Bazı akademisyenler sabit yapıların gerekli olmadığını güçlü bir şekilde savundu. Ancak Piene'nin Öğretmen'in vesayeti altında kilisede (kata ekklesiān) okumak üzere nasıl eğitildiğini yukarıda gördük. Aynı zamanda belki misyonerlik amacıyla Latince de öğreniyordu. P. Kellis I Gr. 'Yunanca kullanan ve Süryanice okuyan' bir Ision'dan bahsedildiğini duyuyoruz. Öğretmen ve anagnōstēs'in ofislerinin yanı sıra, Kellis arşivinin başka yerlerinde ve açık Maniheist bağlamlarla piskoposların, papazların ve bir papazın adlarını duyuyoruz. Yüksek makamların seçilmişler arasından seçildiği kesin olsa da, piskoposların ve rahiplerin bir tür yerel tabana ve sorumluluk alanına sahip olduğu düşünülebilir. Aynı şekilde Öğretmen: Her ne kadar kendi faaliyet alanı tüm Roma Mısır'ını kapsıyor olsa da yine de bir koltuğu, deyim yerindeyse bir kathedra'sı var mıydı? Mani'nin kendi Mektuplarında, Havari'nin bir mektubu, alıcılarına, bulundukları kiliselere ve onu okuyacakları yere 'barış'ını bahşederek tamamlayabildiğini görüyoruz. Kephalaia literatüründe Mani'nin öğretisi genellikle kendi topluluğunun ortasında onunla bağlamlandırılır. Tipik bir örnek bölümünün başlangıcı olabilir: Bir kez daha, Havari cemaatin arasında otururken bu olay yaşandı. Öğrencilerinden biri onun önünde ayağa kalktı. Diyor. . . Öğrencinin sorusunun içeriği, "başkanı olduğum kilisede" yanında elli kişinin bulunduğunu söylemesi özellikle ilgi çekicidir. Daha sonra E.g.'nin orucuyla elde edilen dini çalışmayı sorar. S. G. Richter, 'Lykopolis ve Nag Hammadi arasındaki Panopolitan Bölgesinde Maniheizm ve Gnostisizm', Hristiyanlık ve Yukarı Mısır'da Manastırcılık, eds. G. Gabra ve H. N. Takla (Kahire'deki Amerikan Üniversitesi Yayınları, Kahire, 1999), 100. Berlin'den P. Funk, f. (Funk ve Gardner'ın yayınlanmamış taslak metninden yararlanılarak). Ek B kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.006> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Texas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:34:25, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 124 ---

birbirini takip eden bu elliden fazla lordun günü ve bu nedenle burada ekklesia ile tam olarak ne kastedildiğini merak etmek gerekir. Michel Tardieu, Maniheiztlerin, Diocletianus yönetimindeki zulmün ardından İskenderiye'yi terk etmek zorunda kaldıklarında güneyde Asyüt'ta yeni bir merkez kurduklarını öne sürdü. Ancak, Lycopolis civarında bir üs için önerilen kanıtların çoğunu göz ardı edebiliriz ve topluluğun güneye gitmeye zorlandığı fikri tamamen varsayımdır. Örneğin, arkeologların, Sasanilerden Abbasi dönemine kadar ağır zulme rağmen, Ctesiphon çevresindeki yüzyıllar boyunca koltuklarını korudukları belirtilebilir. Makarios ailesinin mektuplarında Öğretmen ve İskenderiye'ye yapılan atıfların, akademisyenleri bu sorunun ilk bakışta daha açık çözümünün ne olabileceğini yeniden düşünmeye sevk etmesi gerektiğini düşünüyorum. Addā'nın Mısır'daki orijinal misyonu İskenderiye ile ilgiliydi. Lycopolis'li İskender'in felsefi okulu da kesinlikle bu şehirdeydi (birçok bilim adamının burayı güneye yerleştirme yönündeki tuhaf ısrarına karşın). Mani'nin görüşlerinin yorumcusu (exēgētēs) olarak adlandırdığı Papos'un kendisi Addā olabilir; ama benim görüşüme göre, adı açıklanmayan başka bir 'Baba' ve oradaki Maniheizt topluluğun lideri olması da muhtemeldir. Diocletianus'un onlara karşı fermanı, dördüncü yüzyılın başlarında İskenderiye'de verilmiş, onların kötü eylemlerini gerçekleştirmek için İran'dan nasıl ilerlediklerine dikkat çekilmişti. P. Rylands, Maniheiztlere karşı, yemek hazırlarken zorunlu olarak işlenen günahtan dolayı herhangi bir suçu reddetmek için seçilmişlerin yemekten önce söylediği ünlü 'Ekmekten Özür' sözünden alıntı yapan bir mektup, muhtemelen İskenderiye piskoposunun kanhanesinde yaklaşık aynı zamanlarda yazılmıştı. Ardından, yarım yüzyıl veya daha uzun bir süre sonra Piene adlı çocuk, Öğretmenle birlikte oraya (yani Rakote'ye) nasıl gideceğini anlatır. Maniheizt seçilmişler bir misyon hayatıyla meşgulken, Öğretmen'in, chora'ya, Kuzey Afrika topluluklarına (Augustine'in zamanından beri aralarında 1900'lerde ve sonrasında biliniyordu), arkeoslara ve doğudaki ve denizin ötesindeki anayurtlara kadar iletişimin kolayca sağlandığı İskenderiye'deki koltuğunu koruduğunu varsaymak en makul olanı olmaya devam ediyor. M. Tardieu, 'Les manichéens en Égypte', Bulletin de la Société Française d'Égyptologie, 1934(1934): 1-11. Öğretmen'in adının o döneme ait hem Yunanca hem de Kipti belgelerde yer almadığını gördük, ancak anonimlik uygulaması toplumda daha yaygındı. Özellikle P. Kellis V Copt. 100, 1-1, burada mektubu yazan yazar basitçe şöyle diyor: 'Ben Mısır'daki babanızım.' P. Rylands, C. H. Roberts, John Rylands Kütüphanesi'ndeki Yunan ve Latin Papyri Kataloğu, III (Manchester, 1935), 100-101. 1000 Kullanım koşullarını ekler, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.006> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Texas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:34:25, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 125 ---

Yeni keşfedilen belgeler, Nil vadisindeki seçilmişlerin önderlik ettiği Maniheist misyonunun işleyişinin çok daha net bir şekilde anlaşılmasını sağlarken, antik Kellis'teki arşiv daha da dikkat çekici bir şeyi ortaya çıkıyor: dördüncü yüzyıldan kalma bir köyün sosyal ve ekonomik bağlamı içindeki katekümenlerin yaşamı. Dahası, bu malzeme Dakhleh vahasındaki bilimsel ve bütünsel bir arkeolojik projenin parçası olarak ele geçirildiği için, Maniheist inananlar (ve hatta adı geçen bireyler) aslında yapıları bir çevreye yerleştirilebilir ve topluluğu ve onun daha uzun bir zaman dilimindeki dini ve kültürel değişim süreçleri (dil, cinsiyet vb. konular dahil) arasındaki rolü bağlamsallaştırılabilir. Aşağıdaki yorumlar daha çarpıcı özelliklerden bazılarını yalnızca kısa bir giriş niteliğindedir. Maniheizm'in vahaya ilk ne zaman ulaştığını bilemeyiz. Daha önce, yeni inancın Kellis'te yaklaşık MS 2000'lerde ve hatta makul bir şekilde birkaç on yıl önce yerleşmiş olduğunu varsayabileceğimizi savunmuştum. Potansiyel olarak üçüncü yüzyılın sonlarından itibaren herhangi bir zamanda, Nil vadisinden gelen ticaret yolları boyunca yayılmış olabilir. Topluluğun varlığı en çok MS 2000 sonrasına tarihlenen Kıpti belgelerinde ve dini metinlerde açıkça görülmektedir; ancak bunlar yerleşik ve belirli bir madde ve büyüklükte bir popülasyona işaret ediyor. Sonuç olarak, antik Kellis'e gelişinin bir veya iki kuşak önce olması gerektiğini ileri sürmek ilgi çekicidir ve bunun için P. Kellis I Gr mektubunda potansiyel kanıtlar mevcuttur. [1]. Bu önemli eser, bilinmeyen bir yazar tarafından, Maniheist inancı anımsatan terimlerle hitap edilen Pausanias ve Pisistratos'a yazılmıştır. Görünüşe göre bu kişiler dindarlıklarından dolayı övülüyor ve verdikleri destek (sadaka?) için ayrıntılı ifadelerle teşekkür edildikleri için - ya da yeni öğretilere açık oldukları biliniyor. Editör K. A. Worp, ilk alıcının 2000'lerin başlarından kalma Yunan sözleşmelerinde adı geçen Pausanias ile aynı kişi olduğunu öne sürdü. Daha yakın zamanda yayınlanan bir belgede (P. Gasco [2]), Aurelia Sozomene tarafından yazılan bir dilekçede, "Büyük Vaha'nın stratejist/exactor ve riparius'u" olarak hitap edilen kişi pekala bu adam olabilir. [3] Bunlar, vergilendirme ve güvenlik konusunda geniş sorumlulukları olan önemli ofislerdi ve kendisi, topluluk için etkili bir patron olacak zenginliğe ve statüye sahip olacaktı. Bunun tarihlendirilmesi anlamlıdır ve çekici bir hipotez ortaya koymaktadır. Maniheist misyonu [4]'yı kazanmayı başırırsa. A. Worp, [5]-[6]. Mélanges Jean Gasco'daki Kellis'ten Çeşitli Yeni Yunan Papirüsleri. Textes et études papyrologiques (P. Gasco), eds. J.-L. Fournet ve A. Papaconstantinou (Association des Amis du Centre d'Histoire et Civilization de Byzance, Paris, [7]), [8]-[9]. Ek B [10] kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.006> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Texas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:34:25, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 126 ---

O dönemde vaha toplumunun önde gelen üyelerinin desteği ve coşkusu nedeniyle, Hristiyanlığın Mısır'da daha geniş bir şekilde ilerleyişi ve topluluğun bölgede yerleşmesi açısından muhtemelen yeterince erkendi. Dördüncü yüzyılın geri kalanında burada ortaya çıkan rolünün gidişatı ve son onyıllardaki potansiyel düşüş, tarihsel kayıtlardan iyi bilindiği üzere, sosyal ve dini değişimin gidişatına ve hükümet ile kurumsal kilise arasındaki bağların güçlenmesine karşı okunabilir. Sadaka vermek, din adamlarıyla seçilmişler arasındaki ilişkinin temelini oluşturuyordu. Prensip olarak, ikincisi yiyecek ve yaşam ihtiyaçları için tamamen birinciye bağılıyken, topluluğun sıradan üyeleri eğitim, dini liderlik ve manevi beslenmenin yanı sıra dünyada bulunmanın neden olduğu birçok günahı ortadan kaldırmak için yaptıkları eylemlerle değer kazandılar. Süreç, P. Kellis V Copt. gibi bir mektupta çok açık bir şekilde ifade edilmiştir. ☐☐. Bu parça 'babanız' (yani seçilmiş biri) tarafından Eirene adlı bir 'inanç katümenine' yazılmıştır. O, tükenmez zenginlikler elde etmesini sağlayan işlerinden dolayı övülüyor. Bunlar güneşte ve ayda depolanır; yani Maniheist inanışa göre ilahi ruhu ışık diyarına taşıyan gemiler ve gemilerdir. Dinin temel işi, ışık elementlerinin ("yaşayan ruh") karanlık maddeden arıtılmasıydı; bu, öncelikle seçilmişlerin bedensel sindirim süreçleriyle arıtılacak ışık dolu yiyecekleri yemeleri yoluyla gerçekleştirilirdi. Burada açıkça ortaya konan şey, Eirene'nin sadaka vermesi ve bu işe olan önemli katkıları sayesinde büyük bir değer kazandığıdır; bu da onun kendi kurtuluşu anlamına gelecektir. Sonuç olarak mektup, daha fazla petrol ve buğday verilmesi talebiyle ve seçilmiş babanın daha sonra buluşup 'hesapımızı kapatacaklarına' dair verdiği sözle devam ediyor. Her ne kadar bu her ne kadar mali bir işlem gibi görünse de, bunun daha çok seçilmişler ve katkümen arasındaki manevi alışveriş sürecine atıfta bulunduğu inanıyorum. Eirene'nin elde ettiği zenginlikler maddi değil. Aynı süreçler P. Kellis V Copt'ta da işliyor. ☐☐. Burada, Nil vadisindeki ismi açıklanmayan bir baba, bir grup kadın din görevlisine "kutsal kilisenin üyeleri" olarak yazıyor, dualarını sunuyor ve onları seçilmişlerin güvendiği "patronlar" ve "yardımcılar" olarak övüyor. Yine mektubun doğrudan amacı petrol talebidir, ancak mektubun ifadeleri aynı zamanda tehlike, ihtiyaç ve zorluk imalarıyla da renklendirilmiştir. Buna ne kadar ağırlık verilmesi gerektiğini bilmek zordur. Mektubun dikkate değer anonimliği gizlilik ihtiyacının bir yansıması mı, yoksa belge, gönderenin şahsen tanımadığı kilisenin hayırseverlerine gönderilen bir tür genelge mi? ☐☐☐ Kullanım koşullarını ekler, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.006> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Texas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:34:25, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 127 ---

Seçilmişler ve katekūmenler arasındaki bu ilişkilerin bir kısmı cinsiyetçi ve ataerkil terimlerle okunabilirken ("baba", "çocuk", "kız" kelimelerinin kullanımı dikkat çekicidir), Mısır'da seçilmiş kadınların olduğu bilinmektedir. Ayrıca Kellis arşivinde daha önce bahsedilen Makarios ve Pausanias gibi çok sayıda erkek katekūmen tespit edebiliriz. Özellikle ilgi çekici olan, seçilmişlere bağışlanan bu tür petrolün kullanımına doğrudan atıfların bulunduğu, Orion tarafından hazırlanan bir grup belgedir. Bu mektuplardan üçünde belli bir Hor(os)'a yazıyor. Bağlam Kellis ve çevresidir (yani Nil vadisinden ziyade vaha) ve görünen o ki her ikisi de bu petrolün, hatta buğdayın elde edilmesi ve idaresinde görev alan katekūmenlerdir. Şunu unutmamak gerekir ki, ışıkla dolu yiyeceklerin tüketimi seçilmişlerin merkezi dini işi olmasına rağmen, kendilerinin çiftçilik yapamıyor, yemek pişiremiyor ya da ritüel yemeği hazırlayamıyorlardı. Orion bu süreci agape olarak adlandırıyor: . . . Agape için çok fazla yağ alıyoruz, çünkü sayımız çok, onlar da çok yağ tüketiyor. Bu kullanımda bu terim sadaka verilmesini ifade eder; ama aynı zamanda sanırım yemeğin kendisine de gönderme yapıyor. Özellikle Orion 'biz çokuz' diyor ama 'tüketiyorlar'. Katekūmenler bunu sağlar, ancak ilahi işi canlandırması gerekenler seçilmişlerdir. Ayrıca Orion'un mektuplarının ikinci bir özelliği daha var ve antik Kellis'teki katekūmen ailelerinin mektuplarında sıklıkla görülen bir özellik, yani dokumacılık, terzilik ve tekstil ticareti. Bu başlıca yerel faaliyetlerden biriydi, ancak bunun bu topluluğun dini uygulamalarıyla herhangi bir şekilde ilişkili olup olmadığı konusunda ilginç bir soru var. Çoğunlukla bu kişilerin, ailelerin ürün ürettiği, sattığı veya bazen takas ettiği basit ve küçük ölçekli ticari faaliyetlerde çalıştığı görülüyor. Dini ve hatta manastır ortamını çağrıştırdığı düşünülen terminolojinin ("başlık", "hücre" veya "baba" gibi) çoğu durumda muhtemelen tamamen laik bir anlamı vardı. Örneğin, Kıpti dilinde sıklıkla bir münzevinin evi ve benzeri için kullanılan 'hücre' (ri) terimi, bu metinlerde muhtemelen sadece 'depo' anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, Bu, P. Rylands I'de açıkça ifade edilmiştir (her ne kadar polemik amaçlı olsa da). Örneğin Julia'nın Gazze'ye yaptığı ziyaretin açıklaması da okunabilir. MS, Deacon Mark, Vita Porphyrii Gazensis tarafından anlatıldığına göre; Electa'ya hem genç erkekler hem de genç kadınlar eşlik ediyordu; hepsi "çok solgundu" (muhtemelen katı diyetleri ve dini egzersizleri nedeniyle). P. Kellis V Copt. Orion tekstil işinin hem agape'sini hem de bazı ayrıntılarını tartışıyor. P. Kellis V Kıpti'de. ve VII Kıpti. kumaşlar, dokumalar, fiyatlar ve malların nakliyesi konularında detaylı tartışmalara giriyor. Ayrıca bkz. özellikle ticari hesaplar P. Kellis V Copt. Ek B kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.006> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Texas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:34:25, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 128 ---

P. Kellis VII Copt'un başlangıcındaki tartışma gibi laik ortamın istisnaları. [1]. Burada, eğer editörler doğru anladıysa, Orion'un "kardeşlere" sadaka hediyesi olarak güzel bir kukuleta verdiğini öne sürdüğü görülüyor. Bu bazı yerel seçimler anlamına gelebilir. Bu belgelerde adı geçen ve kesin bir dini anlamı olan bir faaliyet vardır; o da kutsal metinlerin kopyalanmasıdır. Kellis'teki bu aileler, dördüncü yüzyıla ait bir köyden beklenebilecek şeylerle karşılaştırıldığında oldukça okuryazardı. Kadınlar tarafından veya kadınlara yazılan çok sayıda mektup (özellikle Kıpti dilinde) günümüze ulaşmıştır. Bu, hükümet yönetiminin veya hukukun dış dünyası değil, temel aile ilişkileridir. Dini topluluk, eğitim, okuryazarlık, dil kullanımı, cinsiyet vb. konular arasında bulunabilecek bağlantılar olup olmadığı merak ediliyor. P. Kellis V Kıpti'de. [2]Okuduk: 'Küçükün müjdeyi tamamlayıp tamamlamadığını bize [yaz (?)]' Benzer şekilde P. Kellis V Copt. [3]: '... oğlunuz kitabı yazmayı bitirdiğinde'. [4]Bu tür örnekler kesinlikle seçilmişlerden ziyade katkūmenlere atıfta bulunuyor gibi görünüyor. Makarios, mektuplarında 'kitap' teriminden mürekkep kazıyıcı gibi ilgili öğelerle birlikte en az beş kez bahseder. Bu belgeler, özellikle agape'nin idaresine ilişkin atıflarla ilgili olarak, Kellis civarında düzenli olarak seçilmişlerin bulunduğunu göstermektedir. İkamet, doğası gereği geçici bir meslek için sorunlu bir kavram olsa da, görünen o ki seçilmişler en azından bazı zamanlar vahada bir yerde bulunuyordu ve katkūmenlerin Nil vadisinden ara sıra ziyaret eden seyahat gruplarının ötesinde daha fazla temasa sahip olduğu görülüyor. Ancak bu figürleri belgesel kayıtlarda tespit etmek zordur. P. Kellis VII Kıpti'de. [5], Öğretmen iki papazın adını verdi (Ploutogenios ve Pebo). Ayrıca yazışmalarda durumu belirsiz olan bazı kişiler de var. Belki de en ilginç vakalar Petros ve Timotheos'a yapılan çeşitli göndermelerdir. Bu isimler oldukça sık karşımıza çıkıyor ve elbette aynı ismin birden fazla karakteri de olabilir. Bununla birlikte, Kellis Tarımsal Hesap Kitabı'nda (P. Kellis IV) üst(os) Mani'nin mülkün kiracısı olarak listelendiğini görüyoruz; editör R. S. Bagnall bunun bir manastır olarak anlaşılması gerektiğini savundu. Monachos Petros'un onun adına hurma ve zeytin miktarlarını ödemesiyle bu durum doğrulanmış görünüyor; ve başka yerlerde başka bir monachos Timotheos'tan da söz edildiğini okuyoruz. Hesap defteri [6]-[7] veya [8]-[9]CE tarihlerine tarihlendirilecektir. Her iki tarih de Kıpti belgeleriyle çağdaştır [10]En kapsamlı örnek P. Kellis V Kıpti'dir. [11], Makarios'un oğlu Matheos'a kitap okuma ve yazma konusunda talimatlarla dolu bir mektup. [12]Kullanım koşullarını ekler, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.006> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Texas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:34:25, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 129 ---

Kellis'ten alınmıştır ve bu verilerden herhangi birinin o materyale de yansıyıp yansımadığını varsaymak mantıklıdır. Tithoes (Kipti Titoue) adında biri ile oğlu Samoun (Şamoun) arasında yazılan mektuplarda iki kez adı geçen bir manastır vardır. Burada keten dokumacılığının öğretildiği doğrudan belirtilir. İlginç bir şekilde, aynı yazışmada adı geçen çeşitli kişiler arasında, Makarios ve ailesinin yakın dostları ve yakın akrabaları olan Pshemnoute ve Kyria çifti de bulunuyor. Bu Kyria'nın kendisinin de öğretmenlik yapan bir din adamı olduğu neredeyse kesindir. [1] Belgelerde bu kuruma ilişkin daha fazla kanıt spekülatiftir. Kardeş Petros ve Timotheos'tan defalarca söz eden bir dizi belge var (P. Kellis V Kipti. [2]-[3]), bu iki figürün gelip haber ve mektuplar getirerek gittikleri söyleniyor. Birliktelikleri ve iletişimci ve haberci olarak rolleri, onların hesap defterinde adı geçen keşiflerle aynı kişiler olduklarını gösterebilir. Kendisi de profesyonel bir katip ve Maniheist olan Ouales'in (P. Kellis V. Copt. [4]-[5]) yazdığı iki mektup da var. Bunlardan ilkinde onu çeşitli metinlerin yazımını tartışırken ve bunların faydaları hakkında yorum yaparken buluyoruz. Faaliyetlerini bir yazı salonuna yerleştirmek cazip gelebilir, ancak bu terminoloji muhtemelen anakroniktir ve bir şekilde yanıltıcı olabilir. Kendisine 'kutsanmış biri' aracılığıyla gönderilen metinlerle ilgili yorumu, kendisinin seçilmiş olmadığını gösteriyor olabilir. Özetle, dördüncü yüzyıl Mısır'ında bir Maniheist "manastır" ifadesinin tam olarak ne anlama geldiğini belirlemek oldukça zordur. Mısır'daki mevcut Yunan ve Kipti Maniheist literatürde ne bu terimin ne de monachos'un genel olarak kullanılmaması dikkat çekicidir. Dolayısıyla referansları yukarıda tartışıldığı gibi anlamak doğru olsa bile, bilgilere önyargılar dayatmaktan kaçınmalıyız. Özellikle, hesap defterinin kendisinin bu topluluğun bir üyesi tarafından yazılmadığını ve terimin doğrudan kullanıldığı Tithoes ile Samoun arasındaki yazışmalarda kodlanan tüm dini bağlantıları bilmediğimizi belirtmek gerekir. Dakhleh vahasındaki daha fazla arkeolojik kazı ve keşiflerin daha fazla netlik getireceğini ümit edebiliriz; ancak bu proje sayesinde daha önce bildiğimizden çok daha fazlasını zaten biliyoruz. [6]P. Kellis I Gr. [7]ve P. Kellis V Copt. [8]. [9]Böylece P. Kellis V. Copt. Matheos'a Mani'nin Mektuplarından oluşan bir kitap verecek. Makarios'un P. Kellis V. Copt. [10]at I. [11]ona yönlendirilir, ardından açıkça onu şu şekilde adlandırır: 'Kendiniz bir din dersi mensubu musunuz(değil misiniz?)' Ek B [12] kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.006> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Texas Üniversitesi Kütüphaneleri, 15 Şubat 2020, 09:34:25, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 130 ---

Maniheist Kephalaia ve Chester Beatty Kodeksindeki 'İsa Kitabı' Üzerine Bazı Yorumlar Papirüs üzerine Kıpti dilinde yazılmış çok büyük iki kodeks, Maniheist yazıların Medinet Madi kütüphanesi olarak adlandırılan kütüphaneye aittir; ilk kez 2010'da Kahire antika pazarında görüldüler. Bunlardan birinin adı Öğretmenin Bölümleri'dir ve şu anda öncelikli olarak Berlin'de korunmaktadır (burası [Ke]). İkincisi ise Lord Manichaios'un Bilgeliğinin Bölümleri'dir ve Alfred Chester Beatty tarafından satın alınmıştır; esas olarak Dublin'de korunmaktadır (bu [Ke]). Her ikisi de yaklaşık M.Ö. MS ya da beşinci yüzyılın ilk on yıllarına ait olup, bizzat Havari'nin üçüncü yüzyılın ortalarında yaşadığı döneme, yani Mani ya da Manichaios'a kadar uzandığı iddia edilen gelenekleri içerir; nadiren bu şekilde anılır ancak sıklıkla 'usta' ve 'aydınlatıcı' olarak temsil edilir. Burada iki el yazması arasındaki ilişkiyi, redaksiyon tarihleri hakkında kısaca tartışacağım ve Chester Beatty Kütüphanesi'nde bulunan ve 'İsa Kitabı' adını verdiğim ikinci el yazmasından önemli bir bölümü tanıtacağım. Bu ikinci materyal daha önce bilim adamları tarafından bilinmiyordu. [Ke] Berlin kodeksi'nin o sırada [Ke] de tamamlanan o zaman düzenlenmiş bölümlerinin İngilizce çevirisini Brill ile birlikte yayınladım. [Ke] Bu, İngilizce konuşulan dünyadaki öğrencilerin ve akademisyenlerin Maniheist kephalaic külliyatı ile tanıştırıldığı standart çalışma haline geldi. O zamandan bu yana materyale ilişkin anlayışım önemli ölçüde gelişmiş olsa da, o zaman şunu belirtmiştim: '... Mani'nin misyonlarıyla ilgili [Ke] bölümü, yeni bir başlangıç olduğuna dair bazı işaretler taşıyor. Bu kitapta sıklıkla atıfta bulunulan bir konuya (örneğin, Kephalaia külliyatı) arka plan bilgisi sağlaması ve başka türlü bilinmeyen yeni materyalin ilk açıklamasını sağlaması nedeniyle buraya dahil edilmiştir. Bu 'İsa Kitabı'na ait düzenlenmiş metnin yayımı, Dublin kodeksinin ikinci fasikülünde yer alacak ve 10/10 (I. Gardner, J. BeDuhn ve P.C. Dilley, The Chapters of the Wisdom of My Lord Mani. Bölüm II [Brill, Leiden ve Boston]) içinde yer alacaktır. [Ke] Gardner, Öğretmenin Kephalaia'sı. [Ke] Gardner, age., xxxiii. [Ke] kullanım şartları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.007> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. New England Üniversitesi, 10 Şubat 2020, 05:55:22, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 131 ---

Korpusun birden fazla kaynaktan derlendiği ve üzerinde detaylandırılması mümkün olan bir takım şemalara göre sıralandığı açıktır. Yıllar boyunca çeşitli yerlerde metnin arkeolojisinin incelenmesi olarak nitelendirdiğim metodolojik bir yaklaşım hakkında yorumlarda bulundum. Bununla, toplanan materyallerdeki tabakalaşmanın kanıtlarını kastediyorum (yani terminolojik çeşitlilik, ilgi odağı vb. aracılığıyla ortaya çıkan geleneğin farklı katmanları); ve redaksiyon sürecinde metnin buna karşılık gelen devam eden evrimi (örneğin içerik ve ifadede tutarlılığı güçlendirme veya doktrin, uygulama veya organizasyondaki gelişmelere uyum sağlama girişimleri yoluyla). Dahası, meta-düzenleme sistemlerinin kayan metin birimlerine dayatıldığını tespit etmek mümkündür. Kısaca detaylı bir okuma, geleneğin metin birimlerinin nasıl bir araya getirildiğini ve türün gereklerine göre nasıl şekillendirildiğini gösterecektir (yani her bölümün öngörülebilir bir formatı ve basmakalıp ifadeleri vardır); bölümlerin kendisi konu ve belirli sloganlara göre gruplandırılmıştır; ve tüm külliyyat belirli bir kalıba uygun bir dizi ayrı kitap olarak katmanlandırılmıştır. Bu kalıbın en önemli özelliği her kitabın Havari'nin gelişinin öyküsünü anlatarak başlamasıdır. Bu, Elçi'nin bir tür soykütüğüdür: Tarihin bu belirli noktasında bu bilgeliği ve vahyi sunmak için ortaya çıkmadan önce uzay ve zamanda nasıl geçti, oraya buraya nasıl yolculuk yaptı? Bu soyağaçları belirli bir Maniheist edebi form gibi görünüyor ve metinsel üretimleri boyunca bulunabilir, ancak elbette müjde formatı gibi diğer geleneklerde de paralellikleri vardır. Her örneğin farklı ayrıntılarının incelenmesi, o perspektifi üreten topluluk hakkında size önemli şeyler anlatabilir; Kaynaklarda yer alan çeşitli 'peygamberliklere' ilişkin daha önceki tartışmamda bu konuda yorumlarda bulunmuştum (Bölüm 1). Özetlemek gerekirse: İlk kitap, Berlin kodeksinin açıkça Havari'nin Gelişyle ilgili başlığını taşıyan 1 bölümüyle başlıyor. Bu ilk kitap temel dualistik çerçeve, kozmik zaman, teogoniler ve çok katmanlı evrenin yaratılışıyla, başka bir deyişle diğer her şeyin içinde yer aldığı Maniheist öğretinin kapsayıcı anlatımıyla ilgilidir. İkinci kitap daha sonra Lord Manichaios Hakkında: Nasıl Yolculuk başlıklı 2 bölümüyle başlıyor. Artık tarihe girmiş bulunuyoruz ve kitap toplulukla, onun yaşamıyla, ritüelleriyle ve bireyin ruhsal çalışmasıyla ilgileniyor. Her kitapta konuya, slogana vb. göre daha fazla gruplama ve sıralama mekanizması tanımlanabilir; ancak Medinet Madi Kipti çevirisi Ek C kullanım koşullarında <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.007> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. New England Üniversitesi, 10 Şubat 2020, 05:55:22, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 132 ---

ve redaksiyon (mevcut olan tek süreç budur) süreci, yalnızca kısmen başarılmış bir aşamada gözlemlenir, böylece değişken birimler, kopyalar ve önemli tutarsızlıklar kalır. İngilizce çevirimi yayınladığımda ikinci Dublin kodeksi neredeyse tamamen bilinmiyordu, ancak 1990'ların başında çalışmamı tamamladığımda işler değişmeye başlamıştı. 1980'de Søren Giversen bu levhaların tıpkıbasımını Chester Beatty Kütüphanesi'nde yayınlamıştı ve bu da akademisyenlere fotoğrafları derinlemesine inceleme ve içerikleri hakkında fikir edinme fırsatı vermişti. Giversen'in kopyasındaki yeniden oluşturulan düzenin çoğunun yanlış veya yanıltıcı olduğu artık çeşitli şekillerde kanıtlandı, ancak elli yılı aşkın süredir neredeyse unutulmaya yüz tutmuş bir eserin artık büyük ölçüde görüntülenebilmesiyle büyük bir hizmet sağlamıştı. Daha sonra, Funk'ın Orientalia'daki tıpkıbasım baskıya ilişkin önemli incelemesi ve Böhlig, Gnoli, Sundermann, Tardieu ve aslında benim yazdığım diğer yazılar da dahil olmak üzere az sayıda makale yayımlandı. □ Özel bir soru, bu ikinci kodeksin Berlin'deki çok daha iyi bilinen ilk kodeksle ilişkisiydi. İnsanlar farklı başlıkları (Öğretmen Bölümleri ve Efendim Manichaios'un Bilgeliği Bölümleri) fark ettiler ve ikinci kodeksin Mani'nin sözlü öğretilerine ilişkin doğu veya İran geleneğini temsil ettiği, belki de onun öğrencisi Mar Ammo ile ilişkili olduğu, oysa Berlin kodeksinin sözde daha batılı olduğu ve Roma imparatorluğunun ünlü müridi Mar Adda ile ilişkilendirildiği çeşitli biçimlerde geliştirilen bir tez dikkat çekti. Bu tez, en azından iki kodu birbirinden ayırma açısından yanlıştır. İki elyazmasının neden farklı başlıklara sahip olduğunu bilmediğimi itiraf etmeliyim ve bu konuda spekülasyon yapmak için çok zaman harcanabilir; ama konuyu ikincil önemde görüyorum. 2000'lerden beri Jason BeDuhn ve Paul Dilley ile birlikte Dublin kodeksinin bir basımının yayına sunulması için yoğun bir proje içerisindeyiz. İlk fasikül ortaya çıktı (□□□□) ve böylece büyük ilerleme kaydettik. Açıkça görülen şey, Dublin kodeksinin Berlin kodeksinin doğrudan bir devamı olduğudur. Burada, yıllardır yakın iletişim halinde olduğum birçok yorumu ve tavsiyesi için Wolf-Peter Funk'a teşekkür etmeliyim. Biz ikinci el yazması üzerinde çalışırken, o da aynı şekilde, modern zamanların en iyi Kıpticilerinden bazılarının seksen yıllık çalışmasının ardından ilk el yazması baskısını tamamlamaya çalışıyor. Bu örnekte de □□□□ önemli bir dönüm noktası oldu, çünkü bu kodeksin son bölümü artık Kohlhammer tarafından yayımlandı. □Bkz. Gardner, 'Chester Beatty Kephalaia Kodeksine Giriş', □-□. □□□□ Kullanım koşullarını ekler, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.007> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. New England Üniversitesi, 10 Şubat 2020, 05:55:22, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 133 ---

Ne yazık ki, Berlin kodeksinin son sayfaları ve Dublin kodeksinin ilk sayfaları, her biri yaklaşık iki ciltlik yaklaşık iki ciltlik devasa eserin en kötü korunmuş kısımlarıdır. Ancak Funk, Berlin kodeksinin büyük olasılıkla 11 ve 12 bölümleri arasında bir yerde sonuçlandığını hesaplıyor. Dublin kodeksindeki ilk okunabilir bölüm numarası 11'dur. Bu düzeltmedeki son bölüm 12 bölümüdür ve bunu yukarıda bu kitabın 12 bölümünde tartıştığım 'Son Günler' döngüsünün (yani tutku-anlatımı) kapsamlı bir versiyonu takip eder. Aslında Dublin kodeksinin en iyi korunmuş kısımları son bölümlere aittir ve Giversen'in tıpkıbasımı mevcut olduğunda Tardieu gibi bilim adamlarının dikkatini çeken de bu sayfalardı. Bu Chester Beatty kodeksinin kendine özgü stilinin karakteristik özelliği olduğunu düşündükleri şey aslında tüm koleksiyondaki yalnızca son kephalaic kitaba, yani 20'lerde numaralandırılmış son bölümlere ve tesadüfen ikinci cildin en iyi korunmuş kısmına aittir. Son kephalaic kitabına 'İran kephalaia kitabı' adı verilebilir. Olması gerektiği gibi, Havari'nin gelişiyi ilgili bir anlatımla başlıyor; bu, kısmen (Berlin kodeksinde bulunan) 12. bölümdeki anlatımı kopyalıyor ama aynı zamanda temanın farklı bir varyasyonunu da temsil ediyor. Bu muhtemelen 12. bölümde başlıyor ve tamamen büyüleyici bir çalışma. Bundan önce, külliyyatın sondan bir önceki kitabı olarak benim burada 'İsa Kitabı' adını verdiğim bölüm var. Bu 12 bölümünde başlıyor ve muhtemelen 12 sayısında bitiyor. Pek çok soruyu kapsayan ve elli sayfadan fazla metni kapsayan nispeten geniş bir birimdir. Ayrıca son derece kötü korunmuştur. Buradaki tüm yorumlar geçicidir ve Kıpti metninin son taslağını hazırlarken revizyona tabidir. Seçtiğim başlıkta 'müjde' teriminden kasıtlı olarak kaçınıldığı dikkat çekicidir ve bunun nedenleri aşağıda anlatılanlardan açıkça anlaşılacaktır. Bununla birlikte, burada temel unsurların tanıdık bir kalıba göre düzenlenmiş olduğunu görüyoruz. 12 Bölüm 'Tanrı'nın oğlu efendimiz İsa Mesih'ten bahsediyor: Onun bu dünyaya gelişi nasıl gerçekleşti ve bu yaratılıştaki nasıl yürüdü'. Onun Yahudi mezhebi arasında ortaya çıkışı, Meryem'in doğumu, nehirde Yahya tarafından vaftiz edilmesi de dahil olmak üzere çerçeveleme sekansının beklenen temel öğeleri tartışılıyor. Bu 'İsa Kitabı' geliştikçe, bir dizi 'Ben'im' ifadesi de dahil olmak üzere mucize öykülerine ve Rab'bin logia'sından alıntılara referanslar buluyoruz. Sonraki bölümlerde haç ve ardından açık mezar hakkında kapsamlı açıklamalar vardır. Son bölüm 12 neredeyse tamamen yok edildi ancak yükselişe ilgili olması pekâlâ mümkün. Gelişten yükselişe kadar olan geniş anlatı eğrisi netleştirilmiştir. Ek C 12 kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.007> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. New England Üniversitesi, 10 Şubat 2020, 05:55:22, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 134 ---

Neden 'müjde' teriminden kaçındım? Bir takım noktaları belirtmek gerekiyor. İlk olarak, materyal kefalaik türün modeline uygundur, yani her biri Havari (yani Mani tarafından kendi öğrencilerine) tarafından ayrı bir öğreti olarak sunulan bir dizi bölüm aracılığıyla yeniden üretilir. İkinci olarak ve buna ek olarak, elimizde İsa'nın yaşamının hikayesi yok, daha ziyade üstadın konuşmaları olarak art arda sunulan o yaşamın unsurlarının Maniheist yorumu var. İlginç bir örnek vereyim. Bölüm, Mesih'in kutsadığı beş ekmek ve iki balıkla, Matta'dan beş bin kişinin beslenmesine ilişkin tanınmış hikaye ve bunun paralelleriyle ilgilidir. Ancak amaç, mucizenin öyküsünü anlatmak değil, daha ziyade Mani'ye kendi öğretisi üzerine konuşma fırsatı sağlamaktır; bu örnekte "İlk İnsan'ın gizemi" (yani, bu evrenin yaratılışından önce karanlığın güçleriyle savaşa giren İlk İnsan ve onun beş oğlu) hakkında konuşma fırsatı sağlamaktır. Charles Allberry, Kıpti Maniheist Mezmurlar Kitabı'nın ikinci bölümünü 10 yılında yayınladığından beri, çok az okuyucu Herakleides'in Mezmurlarından birindeki tuhaf bir imanın geçici bir notundan fazlasını yapmış olacaktır: İşte, karanlığın ülkesini yerle bir ettik: Çelenkle seni bekliyoruz. Haberi al. Açların inlerini satın aldık, beş ekmek karşılığında topraklarını aldık. Haberi al. Şimdi bu ima netleşiyor; Medinet Madi kütüphanesi olarak adlandırılan kütüphanedeki farklı Maniheist edebiyatlar arasındaki metinlerarasılığın önemli bir örneği. Mesih, aç sürüye yedirilen beş ekmeği kutsar ve ışığın güçleri, İlk İnsan'ın beş oğlunun kurban edilmesi yoluyla karanlığın güçlerini yener; bu, Yaşayan Ruh'un yutulması ve onun, iyilere nihai zaferi getirecek olan maddeye karışmasıdır. Dolayısıyla, bu 'İsa Kitabı'nda, toplumun müjde geleneklerini nasıl kullandığını bize gösterebilecek bir öğretiler deposuna sahibiz. Diğerlerinin yanı sıra, Maniheistlerin mirasçısı olduğu gelenek akımlarına dair kanıtları burada bulmanın mümkün olduğuna inanıyorum ve bu, 'gnostisizm' ve benzeri materyaller üzerinde çalışan insanların büyük ilgisini çekecektir. Başka bir örnek: Çarmıha gerilmeyle ilgili Maniheist öğreti neydi ve bunun önceki gnostik geleneklerle nasıl bir ilişkisi vardı? İsa çarmıhta mı öldü, yoksa onun yerine başka biri mi çarmıha gerildi? Metin çok zayıf Allberry, A Manichaeen Psalm-Book, (biraz uyarlanmış ve italikler eklenmiştir). Kullanım koşullarını ekler, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.007> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. New England Üniversitesi, 10 Şubat 2020, 05:55:22, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 135 ---

korunmuş ve bununla ilgili hiçbir şey kolay değil; ama evet, bize kadar ulaşan korkunç miktarda tahrip olmuş lif ve bulaşmış mürekkepten kurtarılabilecek kısa pasajlar var. İsa'nın kahkahasını duyuyoruz; onun çokluğu; çarmıhta kendini nasıl değiştirdiğini. Yoğun ilgi göstermeye istekli olanlar için bizi aydınlatacak çok fazla ilgi var. Bu 'İsa Kitabı'nın tamamı başka bir yerden Kıpti kephalaic külliyyatına dahil edilmiş miydi? Benim görüşüm kesinlikle Kephalaia'nın gelişen bir malzeme bütünü olduğudur. İnanıyorum ki, tüm çalışmanın örneğin □□□, □□□ ve ardından □□□CE'den itibaren birden fazla versiyonuna sahip olsaydık, külliyyata nasıl yeni 'kitapların' eklendiğini görebilirdik. Bu, bazen tartışıldığı gibi, Kephalaia'da bir yazar arayışına ilişkin ilginç bir soruyu gündeme getiriyor. Belki de Kephalaia aslında benim ilk kitap olarak adlandırdığım şeyin özüydü; yani Berlin kodeksinde □□. bölümde açıkça görülen ilk “yeni başlangıç”a kadar korunan öğretilerin kozmolojik ve teogonik çerçevesi. Türün başarısı ve kullanışlılığı daha sonra yeni kephalaic kitaplarının, yani başlangıçta bağımsız olarak dolaşan ancak şimdi başarılı bir edebi formata uygun hale getirilen materyal yığınlarının dahil edilmesini teşvik etti. Böyle bir tez için ileri sürülebilecek iyi argümanlar olduğunu düşünüyorum, özellikle son İran kephalaia kitabındaki Chester Beatty kodeksinin sona erdiği bölümler açısından bariz olan: Turan Kralı bölümlerini ve bağımsız varlıklarını Orta İran paralelliklerinden kanıtlayabildiğimiz Goundesh döngüsünü kastediyorum. Peki 'İsa Kitabı' bağımsız olarak var mıydı? Sorunun yanlış ifade edilmiş olabileceğinden şüpheleniyorum. Redaksiyonel bir süreç, Maniheist geleneğin bütünlüklerini bir araya topladı ve onları kasıtlı bir sıraya göre düzenledi; ama şu anda bulduğumuz şekliyle 'İsa Kitabı'nın tamamının bağımsız bir versiyonunun olup olmadığından bir şekilde şüpheliyim. Malzeme çok farklı. Ancak bunun amacı, soruya kesin bir sonuç çıkarmak değil, daha ziyade araştırmacının erken safhasında yapılan bir yorumdur. Burada ele aldığımız şeyin bazı parametrelerini ortaya koyan □□□. bölümün açılış kısmının geçici bir çevirisiyle bitireceğim. 'İsa Kitabı'nın formatı İsa'nın yaşamını anlatan bir format değildir; burası, İsa'nın gelişinden göğe çıkışına kadar hayatın seyri boyunca düzenlenmiş Maniheist geleneklerin ve öğretilerin bir deposudur ve hepsi nihai otorite olarak Mani'nin ağzına aktarılmıştır. Bu pasajdaki büyüleyicilik yalnızca bu kaynak materyalin biçimlendirilmesinde ve sunumunda yatmıyor; ama aynı zamanda rakip topluluklara dair içgörü ve müjdenin anlamının anlaşılmasını vaat eden içerikle Ek C □□□ kullanım koşulları, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.007> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. New England Üniversitesi, 10 Şubat 2020, 05:55:22, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 136 ---

erken Sasani Mezopotamya'sında bir arada yaşadıkları için. Bu gerçekten dikkate değer bir şey. □ Bir kez daha, Elçi, önünde duran havarilerle birlikte cemaatte otururken. Ona yalvarmaya ve yalvarmaya devam ettiler. Ona diyorlar: Efendimiz, sana yalvarıyoruz, Tanrı'nın oğlu Rabbimiz İsa Mesih'i bize duyur. Onun bu dünyaya gelişi nasıl gerçekleşti? Bu yaradılıştaki nasıl yürüdü? Çünkü sizden duyduğumuza göre: O, bu dünyada çeşitli şekillerde, çeşitli gizemler içinde yürümüştür. Ancak mezhepler ve hocalar arasında onun Meryem'den olduğunu söyleyenler de vardır; Yahudilerin kanununa göre o, insanlığın bedeninde bir insan gibi ortaya çıktı. Dediler ki: Yahudilerin sünnet olduğu sünnetle onu sünnet ettiler. Yine onun hakkında Kutsal Ruh aracılığıyla vaat edildiğini söyleyenler de var. Onun hakkında vaaz edileni söyleyen var. . . . Ancak, (Meryem'i) doğurduğu için onu kutsayan (başkaları da var). . . (Bunlar, mezheplerde, kanunen onun hakkında ilan ettikleri görüşlerdir.) Yaşayan Paraklit olan yüce Ruhun aracılığıyla sana yalvarıyoruz. . . (Allah'ın oğlu) İsa'nın (Mesih) geliş şeklini, dünyaya geldiği zamanı anlatın. . . □ Kıpti metin üzerindeki editöryal çalışmadan I. Gardner tarafından yapılan geçici ve gevşek çeviri (işlem aşamasında); S. Giversen, *The Manichaean Coptic Papyri in the Chester Beatty Library*, I. Kephalaia (Patrick Cramer Éditeur, Genève, □□□□) levhasındaki □□□ levhaya karşılık gelir. □□□ Kullanım koşullarını ekler, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.007> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. New England Üniversitesi, 10 Şubat 2020, 05:55:22, Cambridge Core'a tabi

--- SAYFA 137 ---

Referanslar Agathias. Tarihler, Cilt I, Bölüm I, çev. J. D. Frendo. Walter De Gruyter, Berlin ve New York, 2000. Allberry, C.R.C. ed. Bir Maniheizt Mezmur Kitabı: Bölüm II. W. Kohlhammer, Stuttgart, 1900. Armstrong, A. M. 'Anacharsis the Scythian', Yunanistan ve Roma, 1911, 1912: 10-11. Arnold, G. Unparteyische Kirchen- und Ketzer-Historie. Thomas Fritsch, Frankfurt am Main, 1818-1819. Baronius, C. Annales Ecclesiastici, II. Roma, 1603. Baur, F. C. Das Manichäische Religionssystem nach den Quellen neu untersucht und entwickelt. C. F. Osiander, Tübingen, 1827. de Beausobre, I. Histoire critique de Manichée et du manichéisme, Tome Second. J. Frederic Bernard, Amsterdam, 1733. BeDuhn, J. 'Kipti ve İran Kephalaia'sı arasındaki paralellikler: Goundesh ve Touran Kralı', I. Gardner, J. BeDuhn ve P. C. Dilley, Mani at the Court of the Persian Kings içinde. Chester Beatty Kephalaia Kodeksi üzerine çalışmalar. Brill, Leiden ve Boston, 2000, 10-11. BeDuhn, J. ve P.A. Mirecki, eds. İncanın Sınırları: Archelaus'un Elçilerinde Hristiyanlığın Maniheizmle Karşılaşması. Brill, Leiden, 2000. de Blois, F. Burzōy'nin Hindistan Yolculuğu ve Kalilah wa Dimnah Kitabının Kökeni. Kraliyet Asya Topluluğu, Londra, 1990. Boyce, M. Maniheizt Orta Farsça ve Part Dili Okuyucusu. Brill, Leiden, 1984. Casey, R. P. 'Bostralı Titus ve Thmuis'li Serapion'un Maniheizm Karşısı Yazılarının Metni', Harvard Theological Review, 1971, 1972: 10-11. Cirillo, L. Concordanze del Codex Manichaicus Coloniensis. Edizioni Dehoniane, Bologna, 1900. Clark, L. Uygur Maniheizt Metinler, Cilt II: Liturjik Metinler. Brepols, Turnhout, 1990. Daryaei, T. 'Zihin, Beden ve Kozmos: Antik İran'da Satranç ve Tavla', İran Çalışmaları, 1991, 1992: 100-101. Deeg, M. ve I. Gardner. 'Mani Üzerindeki Hint Etkisi Yeniden Değerlendirildi. The Case of Jainizm', International Journal of Jaina Studies, 1, 1999: 100-101. Drijvers, Edessa'dan H. J. W. Bardai_san. Koninklijke Van Gorcum, Assen, 1990. 1000 <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:15:38, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 138 ---

Drower, E. S. Mandaean'ların Kanonik Dua Kitabı. Brill, Leiden, 1938. Durkin-Meisterernst, D. 'Eznik on Maniheizm', İran ve Kafkaslar, 1997, 1998: 1-10. Evodius, De Fide Manichaeos'a Karşı, ed. J. Zycha. CSEL XXV/ 1. Franzmann, M., I. Gardner ve K. Parry. 'Hindistan'ın Arka Planı: Bağlantılar ve Karşılaştırmalar', Medieval Christian and Manichaeon Remains from Quanzhou (Zayton), ed. S. N. C. Lieu. Corpus Fontium Manichaeorum, Brepols, Turnhout, 1994, 1995-1996. Funk, W.-P. Düzenlenmemiş Kıpti Maniheizm Tarihi Metinlerine Çalışma Uyumu. Quebec Şehri, 1994. Kephalaia I, Zweite Hälfte. Kohlhammer, Stuttgart, 1994, 1995, 1996. Gardner, I. Öğretmenin Kephalaia'sı. Brill, Leiden, New York ve Köln, 1994. 'Mani'nin Marcellus'a Mektubu: Acta Archelai'de Gerçek ve Kurgu Yeniden Ziyaret Edildi', İncanın Sınırları: Archelaus'un Eylemlerinde Hristiyanlık ve Maniheizm Arasındaki Karşılaşmalar, eds. J. BeDuhn ve P. Mirecki. Brill, Leiden, 1994, 1995-1996. 'Mani'nin Dini Gelişiminin ve Maniheizm Kimliğinin Arkeolojisinin Anlaşılmasına Doğru', Din ve Cezalandırıcı Mantık: Profesör Garry W. Trompf'un Onuruna Yazılar, eds. C. M. Cusack ve C. Hartney. Brill, Leiden ve Boston, 1994, 1995-1996. "'Saf Bir Kalp ve Doğru Bir Dille": Maniheizm Günlük Dualar Metninin Kurtarılması', Journal of Late Antiquity, 1, 1994: 11-22. 'Bir Kez Daha Mani'nin Mektupları ve Maniheizm Mektup Yazımı Üzerine', Zeitschrift für Antikes Christentum, 11, 1994: 111-122. 'Chester Beatty Kephalaia Kodeksine Giriş', I. Gardner, J. BeDuhn ve P. C. Dilley, Mani at the Court of the Persian Kings içinde. Chester Beatty Kephalaia Kodeksi üzerine çalışmalar. Brill, Leiden ve Boston, 1994, 1995. 'Mani'nin Son Günleri', I. Gardner, J. BeDuhn ve P. C. Dilley, Mani Pers Krallarının Sarayında. Chester Beatty Kephalaia Kodeksi üzerine çalışmalar. Brill, Leiden ve Boston 1994, 1995-1996. 'Son On Bölüm', I. Gardner, J. BeDuhn ve P. C. Dilley, Mani Pers Krallarının Sarayında. Chester Beatty Kephalaia Kodeksi üzerine çalışmalar. Brill, Leiden ve Boston, 1994, 1995. 'Mani ve Maniheizmde Dualizm', Dualismes'te, ed. F. Jourdan. Editura Polirom, Iaşi, 1994, 1995-1996. 'Mani Ermenistan'a Seyahat Etti mi?', İran ve Kafkasya, 1997, 1998: 111-122. 'Kıpti Maniheizm Homilies Codex'inde Yeni Okumalar', Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, 1994, 1995: 111-122. Gardner, I. ve S. N. C. Lieu. Roma İmparatorluğu'ndan Maniheizm Metinler. Cambridge University Press, Cambridge, 1994. Gardner, I. ve L. Rasouli-Narimani. 'Maniheizm Kaynaklarda Patig ve Pattikios', Maniheizm Doğu ve Batı'da, eds. S. N. C. Lieu, E. C. D. Hunter, E. Morano ve N. A. Pedersen. Corpus Fontium Manichaeorum – Analecta Manichaica I, Brepols, Turnhout, 1994, 1995-1996. 1994 Referans kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:15:38, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 139 ---

Gardner, I., J. BeDuhn ve P. C. Dilley, Mani Pers Krallarının Sarayında. Chester Beatty Kephalaia Kodeksi üzerine çalışmalar. Brill, Leiden ve Boston, 2004. Rabbim Mani'nin Bilgeliğinin Bölümleri. Bölüm III: Sayfalar 100-100(Bölümler 100-100). Brill, Leiden ve Boston, 2004. Giversen, S. Chester Beatty Kütüphanesindeki Maniheist Kıpti Papirüsü, I. Kephalaia. Patrick Cramer Editör, Cenevre, 2004. Gulácsı, Z. 'Peygamberin Mührü: Bibliothèque Nationale de France'daki Mani'nin Kristal Mühür Taşına Bağlamsallaştırılmış Bir Bakış (100-100CE)', Asya Enstitüsü Bülteni, 20, 2004(2004): 100-100. Mani'nin Resimleri: Sasani Mezopotamya'sından Uygur Orta Asya'sına ve Tang-Ming Çin'ine kadar Maniheistlerin Didaktik İmgeleri. Brill, Leiden, 2004. Gulácsı, Z. ve J. BeDuhn. 'Mani'nin Kozmolojisini Resimlemek: 20. Yüzyıl Güney Çin'inden Maniheist Asılı Parşömen Üzerinde Doktrinsel İkonografinin Analizi', Asya Enstitüsü Bülteni, 20, 2004(2004): 100-100. Harrop, J. H. 'Bir Hristiyan Övgü Mektubu', The Journal of Egypt Archaeology, 20, 2004: 100-100. Hartmann, U. Das palmyrenische Teilreich. Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2004. Hegemonius, Acta Archelai, çev. C. H. Beeson. Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte [GCS], 20, Leipzig, 2004. Hegemonius, Acta Archelai (Archelaus'un İşleri), çev. M. Vermes, giriş. ve iletişim. S. N. C. Lieu. Brepols, Turnhout, 2004. Henning, W. B. 'Neue Materialien zur Geschichte des Manichäismus', Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 20, 2004: 100-100. 'Mani'nin Son Yolculuğu', Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu Bülteni, 20, 2004: 100-100. 'Soğd Masalları', Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu Bülteni, 20, 2004: 100-100. Herman, G. 'Babil Bağlamında Talmud: Rava ve Bar-Sheshakh; Mani ve Mihrshah', Babil ile İsrail Ülkesi Arasında: Isaiah M. Gafni Onuruna Çalışmalar, eds. G. Herman, M. Ben Shahr ve A. Oppenheimer. Zalman Shazar Yahudi Tarihi Merkezi, Kudüs, 2004, 100-100. "'Sezar Hanedanı Onuruna': Babil Talmud'unun Aggada'sında ve Diğer Sasani Kaynaklarında Krallığa Yönelik Tutumlar', Bavli'nin Aggada'sı ve Kültür Dünyası, eds. G. Herman ve J. L. Rubenstein. Brown Judaic Studies, Providence, 2004, 100-100. Hyde, T. Historia Religionis Veterum Persarum. Oxford, 2004. de Jong, A. 'Köln Mani Kodeksi ve Zarathustra'nın Hayatı', Yahudiler, Hristiyanlar ve Zerdüştler: Sasani Bağlamında Dini Dinamikler, ed. G. Herman. Gorgias Press, Piscataway, 2004, 100-100. 'A quodam Persa exstiterunt: Re-orienting Manichaeian Origins', Empsychoi Logoi – Religious Innovations in Antiquity: Studies in Honor of Pieter Willem Referansları'nda 100, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:15:38, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 140 ---

van der Horst, der. A. Houtman, A. de Jong ve M. Misset-van de Weg. Brill, Leiden, 1999, 11-12. Klein, W. 'Aśvaghoṣa'nın Destansı Buddhacarita'sı ve 'Mani'nin Yaşamı' Açısından Önemi', *Il Manicheismo*'da. Nuove Prospettive della Ricerca. Quinto Congresso Internazionale di Studi sul Manicheismo, eds. A. van Tongerloo ve L. Cirillo. Maniheist Çalışmalar 1, Brepols, Lovanii ve Neapoli, 1999, 11-12. Klíma, O. 'Iranische Miszellen II.1: Sagān bānbišn, M 1', *Archiv orientální*, 11, 1966: 111-112. Klímek, H.-J. İpek Yolunda Gnosis. HarperCollins, San Francisco, 1999. Koenen, L. 'Mani'nin Dualizmi Ne Kadar Dualisttir?', *Codex Manichaicus Coloniensis*'te. *Atti del Secondo Simposio Internazionale*, ed. L. Cirillo. Studi e Ricerche 1, Marra Editore, Cosenza, 1999, 1-11. Koenen, L. ve C. Römer. *Der Kölner Mani-Kodex. Über das Werden, Leibes'i seines. Kritische Edition*, Westdeutscher Verlag, Papyrologica Coloniensia XIV, Opladen, 1999. Luttikhuisen, G. P. Elchasai'nin Vahiyi: İkinci Yüzyıldaki Mezopotamya Yahudi Kıyametine İlişkin Kanıtlar ve Bunun Yahudi-Hristiyan Propagandacıları Tarafından Kabulü Üzerine Araştırmalar. Mohr Siebeck, Tübingen, 1999. Yaratılış Hikayeleri ve İsa Geleneklerinin Gnostik Revizyonları. Brill, Leiden ve Boston, 1999. MacKenzie, D. N. 'Mani's Šābuhragān' (I/II), *Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu Bülteni*, 11, 1999: 111-112 ve 113, 1999: 111-112. von Mosheim, J. L. *De Rebus Christianorum, Constantinum Magnum Commentarii*'den önce. C. F. Weygand, Helmstadii, 1999. Pedersen, N. A. Tanrı'nın Savunmasında Açıklayıcı Kanıt. Bostra'nın Contra Manichaeos'u Titus Üzerine Bir İnceleme. Eserin Kaynakları, Amaçları ve Çağdaş Teolojiyle İlişkisi. Brill, Leiden ve Boston, 1999. Pettipiece, T. 'Erken Hristiyan Edebiyatında Buddha', *Millennium*, 1, 1999: 111-112. Polotsky, H.J. ed. *Manichäische Homilien*. W. Kohlhammer, Stuttgart, 1999. Polotsky, H.J. ve A. Böhlig, eds. *Kephalaia (I): 1. Yarım*. W. Kohlhammer, Stuttgart, 1999. Puech, H.-C. 'Le Prince des Ténébres en son royaume', *Şeytan'da*, ed. Bruno de Jesus-Marie. Desclée de Brouwer, Paris, 1999, 111-112. Le Manichéisme. Son fondateur – Sa doktrini. *Civilizations du Sud S.A.E.P.*, Paris, 1999. Reck, C. 'Mani'nin Mühür Mektubunun Soğd Versiyonu', *New Light on Manichaeism* içinde. Altıncı Uluslararası Maniheizm Kongresi'nden bildiriler, ed. J. BeDuhn. Brill, Leiden ve Boston, 1999, 111-112. Reeves, J. C. 'Ephrem'in Düzyazı Reddi'nden Maniheist Alıntılar', *Emerging from Darkness: Studies in the Recovery of Manichaean Sources*, eds. P. Mirecki ve J. BeDuhn. Brill, Leiden, 1999, 111-112. İslamileşmiş Maniheizmin Tarihine Prolegomena. Ekinoks, Sheffield, 1999. 111 Referansların kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:15:38, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 141 ---

Richter, S. G. 'Lykopolis ve Nag Hammadi arasındaki Panopolitan Bölgesinde Maniheizm ve Gnostisizm', Hristiyanlık ve Yukarı Mısır'da Manastırcılık, [], eds. G. Gabra ve H. N. Takla. Kahire'deki Amerikan Üniversitesi Yayınları, Kahire, [], []. Ries, J. 'Introduction aux études manichéennes. Quatre siècles de recherches', Ephemerides Theologicae Lovanienses, [], []: []-[]. Roberts, C. H. John Rylands Kütüphanesi'ndeki Yunan ve Latin Papirüs Kataloğu, III. Manchester, []. Schaefer, H. H. 'Urform und Fortbildungen des manichäischen Systems', Vorträge der Bibliothek Warburg, Vorträge []/[], ed. F. Saxl. Teubner, Leipzig ve Berlin, [], []-[]. Selden, D. L. 'İskender Romantizminin Haritalanması', The Alexander Romance in Persia and the East, eds. R. Stoneman, K. Erickson ve I. Netton. Barkhuis Yayıncılık ve Groningen Üniversitesi Kütüphanesi, Groningen, [], []-[]. Shaked, S. 'Pehlevi Metinlerinde Mênōg ve Gettīg Kavramları ve Eskatolojiyle İlişkileri', Acta Orientalia, [], []: []-[]. Sims-Williams, N. S. 'Leningrad'ın Soğd Parçaları', Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu Bülteni, [], []: []-[]. Skjaervø, P. O. 'Maniheizmde İran Unsurları. Karşılaştırmalı Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım. Au carrefour des Religions'da Irano-Manichaica I'. Philippe Gignoux'ya Saygılar, ed. R. Gyselen. Groupe pour l'Étude de la Civilisation du Moyen-Orient, Bures-sur-Yvette, Res Orientales [], Paris, [], []-[]. Smith, G. S. 'Oxyrhynchus'ta Bir Maniheizm İlahi: P. Oxy'nin Yeniden Değerlendirilmesi. []', Journal of Early Christian Studies, [], []: []-[]. Stroumsa, G. G. 'König und Schwein: Zur Struktur des manichäischen Dualismus', Gnosis und Politik'te, ed. J. Taubes. Wilhelm Fink Verlag, Münih, [], []-[]. Studia Manichaica'da 'Isaac de Beausobre Yeniden Ziyaret Edildi: Maniheizm Araştırmalarının Doğuşu'. IV. Internationaler Kongress zum Manichäismus, Berlin, []-[]. Juli [], editörler. R. E. Emmerick, W. Sundermann ve P. Zieme. Akademie Verlag, Berlin, [], []-[]. Yeni Bir Bilim: Akıl Çağında Dinin Keşfi. Harvard University Press, Cambridge MA ve Londra, []. Sundermann, W. Mitteliranische manichäische Texte kirchengeschichtlichen Inhalts. Berliner Turfantexte [], Akademie Verlag, Berlin, []. Bir manichäisch-sogdisches Parabelbuch. Berliner Turfantexte XV, Akademie Verlag, Berlin, []. 'Studien zur kirchengeschichtlichen Literatur der iranischen Manichäer III', Altorientalische Forschung, [], []: []-[]. Manicheismo e Oriente Cristiano Antico'da 'Mani'nin Düalizmi Ne Kadar Zerdüşttür?' Atti del Terzo Congresso Internazionale, eds. L. Cirillo ve A. van Tongerloo. Maniheizm Çalışmalar [], Brepols, Lovanii, [], []-[]. 'Mani', Encyclopaedia Iranica, çevrimiçi baskı, 2015 Temmuz'da güncellendi, www.iranicaonline.org/articles/mani-founder-manicheism adresinde mevcut (01 Mart 2015'te erişildi). Referanslar <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:15:38, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 142 ---

'Manicheism v. Missionary Activity and Technique', Encyclopaedia Iranica, çevrimiçi baskı, 2 Temmuz 2020'de güncellendi, www.iranicaonline.org/articles/mani-cheism-iv-missionary-activity-and-technique adresinde mevcut (03 Mart 2015'te erişildi). Tardieu, M. 'Les manichéens en Égypte', Bulletin de la Société Française d'Égyptologie, [], []: []-[]. Maniheizm, çev. M. B. DeBevoise. Illinois Üniversitesi Yayınları, Urbana ve Chicago, []. 'Archelaus', Encyclopaedia Iranica, çevrimiçi baskı, 2 Ağustos 2015 tarihinde güncellendi, www.iranicaonline.org/articles/archelaus-author adresinde mevcut (20 Nisan 2010 tarihinde erişildi). Tubach, J. ve M. Zakeri. 'Mani'nin Adı', Augustine ve Latin Batı'da Maniheizm'de, eds. J. van Oort, O. Wermelinger ve G. Wurst. Leiden, [], []-[]. Worp, K. A. '[]-[]. Mélanges Jean Gascoü'daki Kellis'ten Çeşitli Yeni Yunan Papirüsleri. Textes et études papyrologiques (P.Gascoü), eds. J.-L. Fournet ve A. Papaconstantinou. Association des Amis du Centre d'Histoire et Civilization de Byzance, Paris, [], []-[]. Zacagni, L. A. Collectanea Monumentorum Veterum Ecclesiae Graecae ac Latinae. Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, Roma, []. [] Referansların kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. Exeter Üniversitesi, 25 Ocak 2020, 17:15:38, Cambridge Temel şartlarına tabi olarak

--- SAYFA 143 ---

Dizin Abbasi imparatorluğu, 𐤀𐤌𐤁𐤏𐤃 Archelaus'un İşleri, viii, 𐤀, 𐤀-𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 aeons, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Lycopolis'li İskender, 𐤀𐤀𐤀𐤀 sadaka, xii, 𐤀𐤀𐤀-𐤀𐤀𐤀 Anacharsis, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 hayvanlar, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 kıyamet edebiyatı, 𐤀 İsa Mesih'in Havarisi, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Aramice, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 Ardashir I, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Ermenistan, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀 çilecilik, 𐤀𐤀 astroloji, 𐤀𐤀 Hippo'lu Augustine, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Azerbaycan, 𐤀𐤀 Baat, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Babylon, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 tavla, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 Bahrām I, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 vaftiz, xii vaftizciler (mezhep), 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Edessa'lı Bardaisan, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 Bartholomew, St, 𐤀𐤀 Baur, Ferdinand Christian, 𐤀 bēma, xvi, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 Bīrūnī, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Buddha, 𐤀𐤀 Budizm, 𐤀, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 katekūmenler, 𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀𐤀-𐤀𐤀𐤀 Catharlar, 𐤀 Katolik, 𐤀-𐤀 bekarlık, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Bilgeliğin Bölümleri. Bkz. Kephalaia Çin, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 İsa. Bkz. İsa Hristiyanlığı, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀𐤀 Kudūs Cyril, 𐤀𐤀 Dakhleh vahası, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 de Beausobre, Isaac, 𐤀-𐤀 Diocletianus zulmü, 𐤀𐤀𐤀 doketizm, 𐤀𐤀 doktor. Bkz. şifa düalizmi, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 Mısır, 𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 Elchasaïtes, xii, 𐤀𐤀 seçilmiş, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀𐤀-𐤀𐤀𐤀 Suriyeli Ephrem, 𐤀𐤀 Epiphanius, 𐤀𐤀 Mani Mektupları, 𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀𐤀 sıfatları, xi, xvii, 𐤀𐤀 sürgün, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 Işığın veya büyüklüğün babası, Gerçeğin Tanrısı, Işığın Kralı, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 yemek hazırlığı, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀𐤀, 𐤀𐤀𐤀-𐤀𐤀𐤀 gnostisizm, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀𐤀-𐤀𐤀𐤀 Gondēšāpūr, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Mani İncili, Yaşayan İncil, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 hagiografi, ix, xviii, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀 şifa, xiii-xiv, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 Hegemonius. Bkz. Archelaus'un İşleri cehennemi, 𐤀, 𐤀𐤀 sapkınlık, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 tarih yazımı, ix, xviii-xix, 𐤀, 𐤀-𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Hormizd I, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 İbnü'n-Nedîm, xix, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Hindistan, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 İran destansı gelenekleri, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 İslam, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Ismant el-Kharab. <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde bulunan Dakhleh vahası 𐤀𐤀𐤀 kullanımına bakın. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.008> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. La Trobe Üniversitesi, 24 Şubat 2020, 22:07:26, Cambridge Core şartlarına tabidir.

--- SAYFA 144 ---

Jainizm, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Kudūs, 𐤀𐤀 İsa, x, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀𐤀-𐤀𐤀𐤀 Jesus-Book, Chester Beatty Codex, 𐤀𐤀𐤀-𐤀𐤀𐤀 Judaea, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 Yahudi-Hristiyan, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Yahudilik, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀𐤀 Karchar, 𐤀-𐤀 Kellis. Bkz. Dakhleh vahası Kephalaia, xii, xix, 𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀𐤀-𐤀𐤀𐤀 Karanlığın Kralı, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 Turan Kralı, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀𐤀 harfler, 𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 okuryazarlık, 𐤀𐤀𐤀 ayin takvimi, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 büyü, ix, 𐤀 Mandaeizm, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 Mani doğumu ve ebeveynliği, xix, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 ölümü veya 'çarmıha gerilmesi', xiv-xv, 𐤀𐤀 adı, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 fiziksel görünüm, 𐤀-𐤀, 𐤀𐤀 Maniheizt Çalışmalar, 𐤀-𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀𐤀-𐤀𐤀𐤀 Mani-Codex, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Marcion, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 madde, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 Mazdayasniyanizm. Bkz. Sardeis'li Zerdüştlük Melito, 𐤀𐤀 Mesene, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 mucizeler, xiii-xiv, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 misyoner, xiii, xvii, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 manastırcılık, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀𐤀-𐤀𐤀𐤀 tektanırcılık, 𐤀𐤀 ay, xv-xvi, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Narseh, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 yeni keşifler, 𐤀, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Yeni Ahit, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀𐤀-𐤀𐤀𐤀 sayılar, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Oryantalizm, 𐤀 Oxyrhynchus, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Palmyra, 𐤀𐤀 Part imparatorluğu, 𐤀 zulüm, 𐤀𐤀 dualar, xiv, xvi, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀𐤀 papazlar, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀𐤀 peygamberlik, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Pisagor, 𐤀𐤀 Reformasyon, 𐤀-𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 emanetler, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 ritüel yemekler. Bkz. yiyecek hazırlama Roma imparatorluğu, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀𐤀 Sasani imparatorluğu, 𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀𐤀 bilim, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 Scythianus, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Antakyalı Severus, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 I. Şapur, 𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 İpek Yolu, 𐤀, 𐤀𐤀 Simon Magus, 𐤀𐤀 veraset, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀 güneş, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Susiana, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 syzygos veya ikiz, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Öğretmen (Maniheizt lider), xvii 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 Terebinthus, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 Tibet, 𐤀𐤀 hayat ağacı, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 Turan. Bkz. Turan Kralı Valdocular, 𐤀 dünya dinleri, viii Zarathushtra, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀 Zerdüştlük, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀, 𐤀𐤀, 𐤀𐤀-𐤀𐤀 Zurvanism, 𐤀𐤀 𐤀𐤀 Dizin kullanımı, <https://www.cambridge.org/core/terms> adresinde mevcuttur. <https://doi.org/10.1017/9781108614962.008> <https://www.cambridge.org/core> adresinden indirilmiştir. La Trobe Üniversitesi, 24 Şubat 2020, 22:07:26, Cambridge Core şartlarına tabidir.